

Ljudska prava osoba s invaliditetom

Izvještaj za Crnu Goru za 2010. godinu

Evropska unija

The publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of the Association of Youth with Disabilities of Montenegro and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.

Ova publikacija je izdata uz podršku Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

UDRUŽENJE MLADIH SA
HENDIKEPOM CRNE GORE

Ljudska prava osoba s invaliditetom
Izvještaj za Crnu Goru za 2010. godinu

Podgorica, 2011.

CIP -

ISBN

COBISS

Izdavač: Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača: Milan Šaranović

Autorski tim:

Dizajn: Baroom Baroom

Štampa: APPrint

Tiraž: 500 komada

Podgorica, 2011.

UVODNE INFORMACIJE O IZVJEŠTAJU

Dokument „Ljudska prava osoba s invaliditetom: Izvještaj za Crnu Goru za 2010 godinu“ ima intenciju da pruži pregled činjeničnog stanja na polju prava osoba s invaliditetom.

Izvještaj pruža relevantne informacije iz normativnog okvira, kao i svakodnevne prakse koju veoma konkretno upoređuje sa Konvencijom Ujedinjenih nacija (UN) o pravima osoba s invaliditetom¹.

Namjera Udruženja mladih sa hendičepom Crne Gore i angažovanog autorskog tima, je da zainteresovana javnost stekne što pouzdaniji uvid u to koliko sadašnja zakonska rješenja, koja regulišu pitanja od značaja za osobe s invaliditetom (OSI), korespondiraju sa normama i obavezama koje su sadržane u ovoj Konvenciji, a čiji je od juna 2009. godine, potpisnik i država Črna Gora.

Izvještajni dokument pruža bogate praktične informacije o određenim oblastima, veoma važnim za ukupno sagledavanje položaja OSI, kao što su: obrazovanje, zapošljavanje, pristupačnost, socijalna i zdravstvena zaštita i slično, a koje se posmatraju i iz prizme mogućih primjera diskriminacije.

Autorski tim, koji je angažovan na ovom izvještaju čine: Milan Šaranović, v.d. Izvršnog direktora, Velibor Bošković, Program menadžer, Marina Vujačić, Zamjenica izvršnog direktora, i Bojana Laković, Poslovna sekretarka.

Takođe, koristimo priliku zahvaliti se i sljedećim osobama koje su na određeni način pomogle izradu ovog dokumenta: Daliborki Knežević, advokatici, Zagorki Pavićević, diplomiranoj pravnici, Aleksandru Saši Zekoviću, Istraživaču kršenja ljudskih prava i Goranu Macanoviću, Predsjedniku Odbora direktora Udruženja.

¹ Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom, 13. decembar 2006, Njujork <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

UVOD

Činjenica da je država Crna Gora ratifikovala Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom² je od istorijskog značaja i praktične sustinske važnosti. Tim činom Crna Gora se pridružila grupi zemalja koje jasno saopštavaju namjeru da aktivno doprinose poboljšanju položaja osoba s invaliditetom. Naročito je važna činjenica da je činom ratifikacije ova Konvencija postala sastavni dio unutrašnjeg pravnog porekla. Od posebnog značaja je i prihvatanje njenog Opcionog protokola kojim osobe s invaliditetom dobijaju jak pravni instrument u borbi protiv diskriminacije. Protokolom je, između ostalog, predviđeno i da se osobe s invaliditetom mogu neposredno obraćati Komitetu UN za prava osoba s invaliditetom.³

Crna Gora je potpisnica i drugih značajnih međunarodnih dokumenata, kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (uključujući oba Fakultativna protokola), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Opcioni protokol, Konvencija o pravima djeteta uključujući oba Fakultativna protokola, Ženevske Konvencije i sl.

Crna Gora je pristupila i instrumentima Savjeta Evrope kao što su: Evropska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o staranju o djeci i o ponovnom uspostavljanju odnosa staranja, Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njene protokole, Konvencija o spriječavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja sa dva protokola.

Navedeno daje snažan osnov za sprovođenje efikasnih i djelotvornih napora za poboljšanje položaja i prava osoba s invaliditetom u Crnoj Gori.

Ovaj izvještaj je sačinjen na osnovu važećih zakonskih propisa Države Crne Gore, kao i analizama iz Strategije Vlade Crne Gore za integraciju osoba s invaliditetom u društvo⁴.

² Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom, "Sl. list Crne Gore", br 02/09 od 27.07.2009. godine

³ Član 1. Protokola predviđa da se osobe s invaliditetom, kada su nezadovoljni tretmanom i pravnom zaštitom u svojoj zemlji, mogu obratiti i Komitetu UN za prava osoba s invaliditetom, "Sl. list Crne Gore", br 02/09 od 27.07.2009. godine

⁴ Strategija Vlade Crne Gore za integraciju osoba s invaliditetom u društvo 2008-2016. godine <http://www.minradiss.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=54021&rtype=2&file=1245937763.doc>

RAVNOPRAVNOST I NEDISKRIMINACIJA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 5.

Ravnopravnost i nediskriminacija

1. Države potpisnice priznaju da su sva lica jednaka pred zakonom i imaju pravo na jednaku zaštitu pred zakonom i uživanje jednakih blagodeti zakona, bez ikakvih diskriminacija.
2. Države potpisnice zabranjuju bilo kakvu diskriminaciju po osnovu invalidnosti i garantuju svim licima s invaliditetom jednaku i efektivnu pravnu zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu.
3. Da bi promovisale ravnopravnost i ukinule diskriminaciju, države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće korake kako bi osigurale pružanje razumnih adaptacija.
4. Posebne mјere neophodne za postizanje i ubrzavanje de fakto jednakosti lica s invaliditetom neće se smatrati diskriminacijom po osnovu invalidnosti shodno odredbama ove Konvencije.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Diskriminacija je zabranjena Ustavom Crne Gore⁵ kao najvišim pravnim aktom. Takođe, osobama s invaliditetom se garantuje i posebna zaštita, a generalna zabrana diskriminacije je bliže razvijena u nekoliko zakona, i to u:

Zakonu o zabrani diskriminacije⁶, Zakonu o manjinskim pravima i slobodama⁷, Zakonu o radu⁸, Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom⁹, Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti¹⁰, Zakonu o zdravstvenoj zaštiti¹¹, Opštem zakonu o vaspitanju i obrazovanju¹², Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju¹³, Zakonu o visokom obrazovanju¹⁴, Krivičnom

5 Ustav Crne Gore, „Sl. List Crne Gore”, br. 01/07 od 25. 10. 2007. godine.

6 Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni list CG”, br. 046/10-10 od 06.08.2010. godine

7 Zakon o manjinskim pravima i slobodama, „Službeni list RCG”, br. 031/06 od 12.05.2006. godine, 051/06-23 od 04.08.2006. godine, 038/07-4 od 22.06.2007. godine

8 Zakon o radu, „Službeni list CG”, br. 49/08 od 15.08.2008, 26/09 od 10.04.2009, 88/09 od 31.12.2009, 26/10 od 07.05.2010. godine

9 Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, „Službeni list”, br. 049/08-50 od 15.08.2008, 073/10-18 od 10.12.2010. godine

10 Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, „Službeni list RCG”, br.078/05-1 od 22.12.2005. godine

11 Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Službeni list RCG”, br. 039/04-1 od 09.04.2004., 014/10-15 od 17.03.2010. godine

12 Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju, „Službeni list RCG”, br. 064/02-1 od 28.11.2002. godine, 031/05-7 od 18.05.2005. godine, 049/07-1, od 10.08.2007. godine, „Službeni list CG”, 04/08 od 17.01.2008.godine, 021/09-1, od 20.03.2009. godine i 045/10-1 od 04.08.2010. godine

13 Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, „Službeni list RCG”, br. 064/02-23 od 28.11.2002. godine, 049/07-5 od 10.08.2007. godine i 045/10-8 od 04.08.2010. godine

14 Zakon o visokom obrazovanju, „Službeni list RCG”, br. 060/03-1 od 28.10.2003. godine, „Službeni list CG”, 004/08-7 od 17.01.2008. godine i 045/10-18 od

Zakoniku¹⁵.

Ustav Članom 8. generalno zabranjuje bilo kakav vid diskriminacije, dok se u Članu 68. jemči posebna zaštita licima s invaliditetom.

Zakon o zabrani diskriminacije Članom 2. zabranjuje sve vidove diskriminacije po bilo kom osnovu, a u Članu 18. posebno tretira diskriminaciju osoba s invaliditetom i pod njom podrazumijeva: „onemogućavanje ili otežavanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, odnosno uskraćivanje prava na zdravstvenu zaštitu, redovni medicinski tretman i ljekove, rehabilitaciona sredstva i mjere; uskraćivanje prava na školovanje, odnosno obrazovanje; uskraćivanje prava na rad i prava iz radnog odnosa, u skladu sa potrebama tog lica; uskraćivanje prava na brak, na stvaranje porodice i drugih prava iz oblasti bračnih i porodičnih odnosa.“

Nedostupnost prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima s invaliditetom, odnosno onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja navedenih objekata, na način koji nije nesrazmjeran teret za pravno ili fizičko lice koje je dužno da to omogući, smatra se diskriminacijom u smislu stava 1 ovog člana.

Diskriminacija lica s invaliditetom postoji i u slučaju kada nijesu preduzete posebne mjere za oticanje ograničenja, odnosno nejednakog položaja u kojem se ta lica nalaze.

Svi zakoni koji regulišu oblast radnih odnosa i zapošljavanja sadrže odredbe koje zabranjuju diskriminaciju.

Zakon o radu u Članovima 5, 6. i 7. zabranjuje sve oblike diskriminacije, odnosno definije pojma direktne i indirektnе diksriminacije, a u Članu 9. i pojma „pozitivne diskriminacije“¹⁶.

Takođe, Član 10. licima koja traže zaposlenje, kao i zaposlenima koji su bili žrtve diskriminacije omogućava pravo da traže zaštitu na sudu.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom Članom 5. zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju prilikom profesionalne rehabilitacije, zapošljavanja, kao i za vrijeme trajanja zaposlenja lica s invaliditetom.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama Članom 39. u stavu 2. navodi da je: „Zabranjena svaka neposredna ili posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjedjenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta.“

Krivičnim zakonom (Član 443.) zabranjeno je kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda na osnovu razlike u rasu, boji kože, nacionalnosti, etničkom porijeklu ili nekom drugom ličnom svojstvu. Kažnjivo je, takođe, i proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja

04.08.2010. godine

15 Krivični Zakonik, „Službeni list RCG“, br. 070/03-1 od 25.12.2003. godine, 013/04-7 od 26.02.2004. godine, 047/06-1 od 25.07.2006. godine, „Službeni list CG“ 040/08-3 od 27.06.2008. godine i 025/10-1 od 05.05.2010. godine

16 (1) Ne smatra se diskriminacijom pravljenje razlike, isključenje ili davanje prvenstva u odnosu na određeni posao kada je priroda posla takva ili se posao obavlja u takvim uslovima da karakteristike povezane sa nekim od osnova iz Članova 5. i 6. ovog zakona predstavljaju stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla i da je svrha koja se time želi postići opravdana.

(2) Odredbe zakona, kolektivnog ugovora i ugovora o radu koje se odnose na posebnu zaštitu i pomoći određenim kategorijama zaposlenih, a posebno one o zaštiti lica s invaliditetom, žena za vrijeme trudnoće i porodičkog odsustva i odsustva sa rada radi njege djeteta, odnosno posebne njege djeteta, kao i odredbe koje se odnose na posebna prava roditelja, usvojitelja, staratelja i hranitelja, ne smatraju se diskriminacijom.

za ravnopravnost ljudi, kao i širenje ideja o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagiranje rasne mržnje ili podsticanje na rasnu diskriminaciju.

Zakonik u Članu 159. inkriminiše povredu ravnopravnosti koja se sastoji u uskraćivanju ili ograničavanju prava čovjeka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili davanju povlastica ili pogodnosti na osnovu razlike u nacionalnosti ili etničkoj pripadnosti, rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva.

PRAKSA

Diskriminacija osoba s invaliditetom u Crnoj Gori je svakodnevno izražena, što se posebno ogleda kroz potpunu ograničenost pristupa nizu javnih objekata i prostora. Podaci sa terena, iz gotovo svih crnogorskih opština, govore da osobe s invaliditetom nemaju mogućnost da uđu u objekte javnih ustanova, u škole, bolnice, centre za socijalni rad, kulturne i sportske objekte. Stanje dodatno pogoršavaju i izazovi sa pristupom i dobijanjem ortopedskih i drugih pomagala, pa do nemogućnosti da se informišu kako o svojim pravima, tako i o dnevnim dešavanjima u okruženju, čime ostaju na marginama društvenih tokova.

Dodatni izazov u borbi protiv diskriminacije predstavlja negativno naslijede i brojne predrasude i stereotipi o osobama s invaliditetom. Takvi pristupi dodatno ugrožavaju položaj osoba s invaliditetom i limitiraju njihovu socijalnu inkluziju. Jedan od uzroka je nedovoljna informisanost ukupne javnosti. Takođe, samopouzdanje kod samih osoba s invaliditetom još uvijek nije na nivou koji bi pružio poruku jasnog i snažnog protivljenja različitom tretmanu.

Zabrinjava ponašanje nadležnih institucija u slučajevima flagrantnih kršenja ljudskih prava. U određenim slučajevima pokazali su potpunu pasivnost, dok su u drugim slučajevima reagovali. Navedeno ukazuje na selektivno postupanje određenih institucija¹⁷.

Rad osnovnog državnog tužilaštva u Podgorici, ne prati standarde vezano za osobe s invaliditetom. Na procesuiranje krivičnih prijava podnesenih od strane osoba s invaliditetom često se dugo čeka, a i kada se procesuiraju, stranke se upućuju da kao privatni tužioци nastave gonjenje i prikupljanje dokaza za svoje tvrdnje. Tada nastaju veliki problemi jer osobe s invaliditetom ne mogu obezbijediti potrebne dokaze iz više razloga (problem nepristupačnosti, problem nemanja adekvatne besplatne pravne pomoći, nemanje servisa podrške i sl.)¹⁸.

Opredijelili smo se da u izvještaju navedemo one primjere koji reprezentativno i s

17 Slučaj Marijane Mugoše i slučaj Andrije Samardžića

18 Razgovori sa osobama s invaliditetom

(2) Odredbe zakona, kolektivnog ugovora i ugovora o radu koje se odnose na posebnu zaštitu i pomoć određenim kategorijama zaposlenih, a posebno one o zaštiti lica s invaliditetom, žena za vrijeme trudnoće i porodičnog odsustva i odsustva sa rada radi njene djeteta, odnosno posebne njene djeteta, kao i odredbe koje se odnose na posebna prava roditelja, usvojitelja, staratelja i hranitelja, ne smatraju se diskriminacijom.

odgovarajućom argumentacijom govore o poštovanju ljudskih prava osoba s invaliditetom u praksi.

Slučaj Ždrebaonik

Poseban slučaj diskriminacije djece s invaliditetom predstavljaju događanja od juna 2010. godine iz Ždrebaonika, mjesna zajednica (MZ) Gorica, opština Danilovgrad.

Specifičnost ovog slučaja je u tome što su glavni akteri diskriminacije, u stvari sami stanovnici ovog sela koji su se veoma snažno suprostavili izgradnji objekata za djecu s invaliditetom.¹⁹

Mještani MZ Gorica, koji su potpisali peticiju protiv izgradnje objekata za djecu s invaliditetom kasnije su se izvinili roditeljima iz danilovgradske NVO „Rastimo zajedno“. I pored tih koraka primjetno je da stanovnici zapravo ne žele objekat ove namjene u svom mjestu²⁰.

Na osnovu svih dešavanja može se izvesti zaključak da crnogorsko društvo i lokalne sredine još uvijek nemaju potrebnu svijest i razvijene kapacitete i mehanizme za osobe s invaliditetom.

Slučaj Marijane Mugoše

Slučaj koji je još uvijek veoma aktuelan i čiji se kraj ne nazire je slučaj Marijane Mugoše.

10. decembra 2008. godine, na dan kada je civilizovani svijet slavio 60 godina od donošenja Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka, Glavni grad – Podgorica, odnosno ljudi koji ga predstavljaju, odlučili su da se jasno suprotstave civilizacijskim tekovinama i na brutalan način prekrše ljudska prava jedne osobe s invaliditetom²¹. Naime, bez ikakvog povoda ili racionalnog objašnjenja, Marijani Mugoši, prvoj korisnici psa vodiča u Crnoj Gori, zabranjen je dolazak na posao u pravnji njenog psa vodiča, Ksene. Od tada pa do danas, traje njena mukotrpna borba za poništenje ove diskriminatorske odluke i poštovanje dostojanstva njene ličnosti²².

Adekvatna zaštita od strane organa izvršne vlasti u ovom procesu je izostala, što je dovelo do toga da danas osobe s invaliditetom otvoreno sumnjaju u mogućnost da traže zaštitu svojih prava pred državnim institucijama.

Inicirano je više postupaka, kako bi se ova diskriminacija ispravila, međutim, čini se

19 „Neće Komanski most u Ždrebaoniku“, Dnevne novine „Dan“, 05. jun 2010. godine

20 Bojanč Marijana, „Podvojena svijest“, Monitor, 02. jul 2010. godine

21 Otvoreno pismo UMHCG-a br. 225/02 od 11.12.2008. godine

22 „Zabranjen ulaz slijepoj službenici sa psom vodičem“, Dnevna novina „Dan“, 12. decembar 2008., „Predala tužbu protiv Glavnog grada“, ND Vijesti, 30. decembar 2008. godine,

„Traže da se ispoštuje presuda“, Pobjeda, 21. jun 2010. godine,

„Sud Marijanu vraća na posao“, ND Vijesti, 21. jun 2010. godine

bezuspješno. Usljed nemogućnosti da se odupru pritisku administracije Glavnog grada, nadležni u Ministarstvu zdravlja, rada i socijalnog staranja nijesu pokrenuli postupak koji su po tada važećem Zakonu o kretanju slijepog lica uz pomoć psa vodiča bili obavezni da pokrenu.

U cijeli slučaj se uključio i tadašnji Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, koji je svojim, nejasnim stavovima i djelovanjem samo usporio čitav proces²³.

Iako je većina stručnjaka iz oblasti prava smatrala da su norme važećeg zakona dovoljno jasne, preporuke Ombudsmana dovele su do donošenja novog Zakona o kretanju lica s invaliditetom uz pomoć psa pomagača²⁴.

U sudskom postupku koji jeiniciran podnošenjem tužbe²⁵ Osnovni sud donio je privremenu mjeru²⁶, kojom je naloženo Glavnom gradu da se tužilji Marijani Mugoši omogući povratak, odnosno nesmetan boravak u radnim prostorijama sa psom vodičem.

Kasnije je uslijedila presuda²⁷ istog suda, kojom se Glavnom gradu nalaže da Marijanu Mugošu vrati na posao.

4. juna 2010. godine Viši Sud u Podgorici u postupku po žalbi Glavnog grada potvrdio je presudu Osnovnog suda²⁸, kojom je naloženo da se tužilji Marijani Mugoši omogući boravak u radnim prostorijama. Iz obrazloženja Višeg suda jasno se vidi da je u konkretnom slučaju počinjena diskriminacija nad licem s invaliditetom.

Međutim, kako Glavni grad nije postupio ni po ovoj presudi, pokrenut je postupak za prinudno izvršenje iste²⁹, koji je u toku. Takođe, pred Osnovnim sudom u Podgorici u toku je postupak, po tužbi Marijane Mugoše za naknadu nematerijalne štete zbog povrede dostojanstva ličnosti pod brojem PBR 107/09.

Zbog neizvršavanja pravosnažne presude podnešena je Krivična prijava³⁰ protiv Glavnog grada, a potom je uslijedila i predstavka³¹ Evropskom sudu za ljudska prava.

Slučaj Andrije Samardžića

Prvi incident desio se 22. septembra 2010. godine u ugostiteljskom objektu „Carine“, kada je konobar prenio navodnu naredbu vlasnika Čedomira Popovića, Andriji Samardžiću iz Kotora i njegovom ocu, da Andrija Samardžić, sa svojim psom vodičem, ne može boraviti u tom restoranu³². Naime, Andrija je korisnik psa vodiča od jula 2010. i do te večeri nije imao problema u korišćenju psa vodiča.

23 „Igraju se sa našim pravima“, ND Vjesti, 12. maj 2009. godine

24 Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača, „Sl. List Crne Gore“, br. 76/09 od 18.11.2009. godine

25 Tužba, od 29. decembra 2008. godine

26 Rješenje o privremenoj mjeri, PBR 3230/08 od 02.02.2009. godine

27 Presuda Osnovnog suda, PBR 3230/08 od 27. jula. 2009. godine

28 Presuda Višeg suda, GŽ.BR 2999/09-08 od 04.06.2010. godine

29 Predlog za izvršenje presude od 27.07.2010.

30 Krivična prijava protiv glavnog grada od 11.10.2010. godine

31 Predstavka Evropskom sudu za ljudska prava od 02. decembra 2010. godine

32 „Mladiću sa psom vodičem zabranjen ulazak u restoran Carine“, Pobjeda, 25. septembar 2010. godine

Zbog ovog postupanja vlasnik kompanije „Carine“ Čedomir Popović je uputio izvinjenje zbog udaljenja Andrije Samardžića i njegovog psa vodiča iz restorana te kompanije³³.

Drugi incident istom korisniku psa vodiča Andriji Samardžiću desio se 5. novembra 2010. godine.

Vlasnik restorana “Pod pločom” u Podgorici, Radoš Pavićević, zatražio je i to na neprimjeren način od Andrije Samardžića, da zbog pratnje psa pomagača, napusti taj ugostiteljski objekat, u koji je došao sa svojom porodicom.³⁴

Udruženje mladih sa hendičepom Crne Gore se povodom tog, novog slučaja diskriminacije, odmah obratilo Ministarstvu ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvu rada i socijalnog staranja, kao i Zaštitniku ljudskih prava i sloboda³⁵.

Ministarstvo za ludska i manjinska prava oglasilo se saopštenjem³⁶ da se u konkretnom slučaju radi o povredi Zakona o zabrani diskriminacije. Prethodno je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda pokrenuo ispitni postupak o tom slučaju.

Kancelarija ombudsmana je pozvala vlasnika i osoblje restorana „Pod pločom“, da u svom budućem radu postupaju u skladu sa Ustavom i zakonima Crne Gore i „da se uzdrže od svih akata i radnji, koje predstavljaju, ili mogu predstavljati diskriminaciju građana po bilo kom osnovu“³⁷.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja obavijestilo je Udruženje mladih sa hendičepom Crne Gore da je dopisom informisalo sve nadležne organe o ovom slučaju³⁸.

Protiv vlasnika Radoša Pavićevića, a po preporuci Turističke inspekcije pokrenut je prekršajni postupak.

Krajem decembra 2010. godine Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“ u Andrijino ime, a preko advokatice Daliborke Knežević podnio je tužbu³⁹ zbog diskriminacije Osnovnom sudu u Podgorici⁴⁰.

PREPORUKE

- Unaprijediti rad državnih organa u smislu bolje zaštite prava osoba s invaliditetom;
- Ojačati poziciju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i dati mu veća ovlašćenja u procesuiranju slučajeva diskriminacije;

33 Zajedničko saopštenje za javnost, br. 151/02 od 27. septembra 2010. godine, arhiva UMHCG

34 Saopštenje za javnost UMHCG-a, br. 189/02 od 08. novembra 2010. godine,

„Samardžić ponovo izbačen iz restorana“, Dnevne novine „Dan“, 09. novembar 2010. godine

35 Obavještenje povodom novog slučaja diskriminacije i kršenja ljudskih prava, br. 189/02 od 08. novembra 2010. godine

36 „Riječ je o grubom obliku diskriminacije“, ND Vjesti 11. novembra 2010. godine

37 „Država bolje reaguje na preporuke“, ND Vjesti 17. novembar 2010. godine

38 Dopis br. 193/01 od 17. novembra 2010. godine, arhiva UMHCG-a

39 Tužba od 09. decembra 2010. godine

40 Saopštenje za javnost Centra za antidiskriminaciju „EKVISTA“, broj 09-02-01 od 09.12.2010. godine

- Pristupiti izradi i realizaciji antidiskriminatorskih programa i projekata za osobe s invaliditetom;
- Raditi na osnaživanju osoba s invaliditetom u cilju pokretanja postupaka zbog diskriminacije;
- Nominovati pomoćnika zaštitnika ljudskih prava sa mandatom za probleme osoba s invaliditetom.

ŽENE S INVALIDITETOM

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 6.

Žene s invaliditetom

1. Države potpisnice priznaju da su žene i devojčice s invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i u tom smislu predužeće mjere radi osiguravanja punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane žena i djevojčica s invaliditetom.
2. Države potpisnice predužeće sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale pun razvoj, napredak i osnaživanje žena, radi garantovanja vršenja i uživanja njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda iz ove Konvencije.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Osim generalnih odredbi koje zabranjuju diskriminaciju žena i garantuju posebnu zaštitu, ne postoje zakonske odredbe koje bi garantovale posebnu zaštitu žena s invaliditetom.

PRAKSA

Bez obzira što u Crnoj Gori nema detaljnih istraživanja na temu položaja žena s invaliditetom, sasvim je jasno da žene s invaliditetom u Crnoj Gori predstavljaju izuzetno ranjivu grupu, koja se često suočava sa dvostrukom diskriminacijom i po osnovu pola i po osnovu invaliditeta. Poseban problem predstavlja zdravstvena zaštita žena s invaliditetom. Dovoljan je podatak da osim u Pljevljima⁴¹, ne postoji ni jedna ginekološka ordinacija pristupačna ženama koje koriste

⁴¹ „Stigao ginekološki sto”, Dnevna novina „Dan”, 14.03.2010. godine

invalidska kolica ili se otežano kreću.

PREPORUKE

- Uvažiti politike rodne ravnopravnosti u odnosu na osobe s invaliditetom;
- Uključiti Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore u razmatranje pitanja žena s invaliditetom;
- Napraviti rodnu statistiku u oblasti invalidnosti;
- Edukovati žene s invaliditetom o njihovim pravima i na taj način ih osnažiti da se zalažu za ostvarivanje zakonima garantovanih prava;
- Potrebno je pristupiti povezivanju žena s invaliditetom iz različitih organizacija osoba s invaliditetom;
- Pokrenuti i ohrabriti sociološka istraživanja u oblasti prava žena s invaliditetom.

DJECA S INVALIDITETOM

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 7.

Djeca s invaliditetom

1. Države potpisnice preduzeće sve potrebne mjere kako bi osigurale da djeca sa invaliditetom uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode na osnovu jednakosti sa drugom djecom.
2. U svim akcijama koje se odnose na djecu s invaliditetom prvenstvena pažnja biće posvećena najboljem interesu djeteta.
3. Države potpisnice osiguraće da djeca s invaliditetom imaju pravo da slobodno izraze svoje stavove o svakom pitanju koje ih se tiče na osnovu jednakosti sa drugom djecom, uzimajući u obzir njihove godine i zrelost, a u ostvarivanju tog prava biće im pružena asistencija u skladu sa njihovim uzrastom i invalidnošću.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Posebna zaštita djece s invaliditetom predviđena je različitim pravnim dokumentima, kako domaćim, tako i ratifikovanim međunarodnim dokumentima.

Zakoni koji regulišu ovu oblast su: Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Zakon o zdravstvenoj

zaštiti, Zakon o zdravstvenom osiguranju⁴², Zakon o zaštiti mentalno oboljelih lica⁴³, Pravilnik o načinu i postupku ostvarivanja prava na medicinsko – tehnička pomagala⁴⁴, Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama⁴⁵.

Ustavne odredbe koje posebnu zaštitu garantuju majci i djetetu sadržane su u Članovima 73. i 74. gdje se navodi: „Dijete uživa prava i slobode primjereno njegovom uzrastu i zrelosti. Djetu se jemči posebna zaštita od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorisćavanja ili zloupotrebe.“

Dok se Članom 69. djeci, trudnicama, starim licima i licima s invaliditetom jemči pravo na zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ako to pravo ne ostvaruju po nekom drugom osnovu. Socijalna zaštita djece s invaliditetom regulisana je Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti. U sistemu socijalne zaštite djeца mogu biti korisnici svih prava od opštег interesa i to: lična invalidnina, njega i pomoć drugog lica, smještaj u ustanovu, smještaj u drugu porodicu, pomoći za vaspitanje i obrazovanje djece i mladih sa teškoćama u razvoju (Član 12.).

Socijalne servise obezbeđuje nacionalni i lokalni nivo.

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti predviđa određene vrste pomoći roditeljima djece s invaliditetom, kako bi dijete moglo ostati u porodici.

Dodatak za djecu je jedno od osnovnih prava iz dječje zaštite. Pravo na dodatak za djecu (Član 45.) može ostvariti: dijete korisnik materijalnog obezbjeđenja, dijete sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, koje se može ospособiti za samostalan život i rad, dijete sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, koje se ne može ospособiti za samostalan život i rad; dijete bez roditeljskog staranja.

Pomenuta prava koja su data fiksno u simboličnim iznosima su bliže regulisana Pravilnikom o medicinskim indikacijama za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite⁴⁶.

U Zakonu o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u Članu 14. navodi se da dječa koja se ne mogu obrazovati u školi kada je to u njihovom najboljem interesu ostvaruju to pravo u resursnim centrima zbog neophodne podrške i tjesne povezanosti obrazovanja, habilitacije i rehabilitacije.

PRAKSA

Stanje u praksi i položajem djece s invaliditetom detaljnije je obrađeno u oblastima kao što

42 Zakon o zdravstvenom osiguranju, „Službeni list RCG“, br 039/04-18 od 09.04.2004., 023/05-62 od 12.04.2005., 029/05-12 od 09.05.2005., „Službeni list CG“, br. 012/07-104 od 14.12.2007. i 013/07-24 od 18.12.2007. godine

43 Zakon o zaštiti mentalno oboljelih lica, „Službeni list RCG“ br. 032/05-10 od 27.05.2005. godine

44 Pravilnik o načinu i postupku ostvarivanja prava na medicinsko – tehnička pomagala, „Službeni list RCG“, br. 074/06-34 od 04.12.2006., „Službeni list CG“, br. 028/08-28 od 30.04.2008 i 046/10-137 od 06.08.2010. godine

45 Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, „Službeni list RCG“ br. 080/04-33 od 29.12.2004. godine i „Službeni list CG“, 045/10-22 od 04.08.2010. godine

46 Pravilnik o medicinskim indikacijama za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite, „Službeni list RCG“, br. 03/06 od 24.01.2006. godine.

su: Obrazovanje, Socijalna i Zdravstvena zaštita.

PREPORUKE

- U što kraćem roku pristupiti realizaciji aktivnosti predviđenih usvojenim strateškim dokumentima;
- Pristupiti izradi baze podataka o djeci s invaliditetom;
- Kotinuirano raditi na podizanju svijesti o pravima i mogućnostima djece s invaliditetom;
- Razviti sistem podrške porodicama djece s invaliditetom, kako bi se omogućilo da ova djeca što duže ostanu u porodičnom okruženju.

PODIZANJE NIVOA SVIJESTI O PITANJIMA INVALIDNOSTI

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 8.

Podizanje nivoa svijesti o pitanjima invalidnosti:

1. Države potpisnice obavezuju se da odmah preduzmu efektivne i odgovarajuće mjere radi:
 - (a) Podizanja nivoa svijesti o licima s invaliditetom u cijelom društvu, uključujući na nivou njihovih porodica, i promovisanja poštovanja prava i dostojanstva ovih lica;
 - (b) Borbe protiv stereotipova, predrasuda o licima s invaliditetom i štetnih postupaka vezanih za ova lica u svim oblastima života, uključujući one zasnovane na polu i uzrastu;
 - (c) Podizanju nivoa svijesti o doprinosima i sposobnostima lica s invaliditetom.

2. Ove mjere, između ostalog, uključuju:

- (a) Pokretanje i održavanje efektivnih kampanja za podizanje nivoa svijesti javnosti usmjerenih na:
 - (i) Podsticanje prihvatanja prava lica s invaliditetom;
 - (ii) Promovisanje pozitivnog gledanja na lica s invaliditetom i većeg stepena društvene svijesti o ovim licima;
 - (iii) Promovisanje vještina, vrijednosti, sposobnosti i doprinosa lica s invaliditetom na radnom mjestu i tržištu rada;
- (b) Podizanje nivoa svijesti kako bi se izgradio odnos poštovanja prema pravima lica s invaliditetom, uključujući rad sa djecom, počev od najranijeg uzrasta, pa kroz sve nivoe obrazovnog sistema;

- (c) Podsticanje organa medija da prezentuju sliku o licima s invaliditetom koja bi bila u skladu sa ciljevima ove Konvencije;
- (d) Promovisanje programa treninga za podizanje nivoa svijesti o licima s invaliditetom i njihovim pravima.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Ne postoje posebni zakonski propisi koji imaju za cilj promovisanje prava osoba s invaliditetom od strane države i njenih institucija.

PRAKSA

Državne institucije su imale više nego skromne aktivnosti na podizanju svijesti društva o pravima osoba s invaliditetom. Tu se uglavnom radi o sporadičnim aktivnostima iniciranim, prije svega, od strane NVO sektora ili međunarodnih organizacija. Tokom 2010. godine bila je aktuelna kampanja „Govorimo o mogućnostima“⁴⁷, čiji je cilj bio povećanje svijesti građana o značaju inkluzivnog obrazovanja. Kampanju su sprovodili UNICEF i Vlada Crne Gore u saradnji sa brojnim nevladinim organizacijama i drugim subjektima.

Neke lokalne samouprave (Nikšić, Kotor, Herceg Novi, Berane) usvojile su Lokalne planove akcije u oblasti invalidnosti. Kao posebna oblast, u nekim od Lokalnih planova⁴⁸, predviđene su aktivnosti na podizanju svijesti o pravima i mogućnostima osoba s invaliditetom. Međutim, uprkos ovako usvojenim planovima, lokalne samouprave su veoma malo učinile na njihovom sprovođenju, pravdujući to ekonomskom krizom i nedostatkom novca u budžetu za predviđeni period. Za razliku od lokalnih samouprava, nevladine organizacije koje se bave promocijom prava osoba s invaliditetom, gotovo u svakom svom projektu, sprovodile su aktivnosti na podizanju nivoa svijesti o poštovanju prava osoba s invaliditetom.

PREPORUKE

- Neophodno je intezivirati rad državnih organa na podizanju svijesti kompletног društva o značaju poštovanja prava osoba s invaliditetom;
- Dodatno edukovati novinare i urednike elektronskih i štampanih medija o pitanjima iz oblasti invalidnosti;
- Prilikom osmišljavanja kampanja za podizanje svijesti obavezno konsultovati

⁴⁷ Kampanja „Govorimo o mogućnostima“, zvanični sajt UNICEF-a Crne Gora, <http://www.unicef.org/montenegro/index.html>

⁴⁸ Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti, zvanični sajt opštine Nikšić, <http://www.niksic.me/files/Lokalni%20plan%20akcije%20u%20oblasti%20invalidnosti.pdf>

organizacije osoba s invaliditetom.

PRISTUPAČNOST

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 9.

Pristupačnost

1. Da bi licima s invaliditetom omogućile da samostalno žive i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života, države potpisnice predužeće odgovarajuće mjere da licima s invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraju pristup izgrađenom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim uslugama i objektima namijenjenim javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama. Ove mjere, koje će uključivati identifikaciju i uklanjanje prepreka i barijera pristupačnosti, između ostalog će se primjenjivati na:

- (a) Zgrade, puteve, prevoz i druge unutrašnje i spoljne objekte i postrojenja, uključujući škole, stambene objekte, medicinska zdanja i radna mjesta;
- (b) Informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući elektronske usluge i službe i servise za slučaj vanrednih situacija.

2. Države potpisnice će takođe preduzeti odgovarajuće mjere kako bi:

- (a) Razvile, podsticale i nadzirale primjenu minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost zgrada i usluga otvorenih za javnost, ili namijenjenih javnosti;
- (b) Osigurale da privatna lica i preduzetnici koji pružaju usluge i drže objekte otvorene za javnost, ili namijenjene javnosti, uzmu u obzir sve aspekte pristupačnosti za lica s invaliditetom;

(c) Pružile trening i obuku o pitanjima pristupačnosti relevantnim za lica s invaliditetom svim relevantnim subjektima i akterima;

(d) Obezbijedile natpise na Brajevom pismu i u lako čitljivom formatu u zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost, ili namijenjenim javnosti;

(e) Obezbijedile druge oblike žive asistencije i posrednika, uključujući vodiče, čitače i prevodioce na gestovni jezik, kako bi olakšali pristup zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost;

(f) Promovisale druge odgovarajuće oblike asistencije i podrške licima s invaliditetom, kako bi im osigurale pristup informacijama;

(g) Promovisale pristup za lica s invaliditetom novim komunikacijskim tehnologijama i sistemima, uključujući internet;

(h) Promovisale dizajniranje, razvoj, proizvodnju i distribuciju pristupačnih informacionih i komunikacionih tehnologija i sistema u ranoj fazi kako bi te tehnologije i

sistemi postali pristupačni po najnižoj cijeni.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJGORI

Najznačajniji zakon iz ove oblasti je Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata⁴⁹.

U dijelu ovog Zakona pod nazivom „Uslovi za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti“ u Članu 73. ističe se da se „izgradnja objekata u javnoj upotrebi vrši na način kojim se licima smanjene pokretljivosti obezbjeđuje nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad“.

Isto pravilo važi i za izgradnju stambenih i stambeno-poslovnih objekata.

Stambeni i stambeno-poslovni objekti sa deset i više stanova moraju se izgrađivati na način kojim se obezbjeđuje jednostavno prilagođavanje objekata, najmanje jedne stambene jedinice na svakih deset stanova za nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad lica smanjene pokretljivosti.

Propisana je i novčana kazna u visini tristostrukog iznosa minimalne zarade u Crnoj Gori, ako privredno društvo ili drugo pravno lice i preduzetnik licu smanjene pokretljivosti ne obezbijedi uslove za pristup i kretanje u objektu.

Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti⁵⁰ od februara 2009. godine precizirao je obavezne standarde građenja i elemente pristupačnosti u cilju dostupnosti svih objekata licima smanjene pokretljivosti.

Pravilnikom se propisuju uslovi i način obezbjeđivanja nesmetanog pristupa, kretanja, boravka i rada licima smanjene pokretljivosti i licima s invaliditetom u objektima koji su u javnoj upotrebi, stambenim i stambeno-poslovnim objektima, te uslovi i način jednostavnog prilagođavanja pristupačnosti stambenim i stambeno-poslovnim objektima.

Rok koji je predviđen i dat subjektima za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi za osobe s invaliditetom je pet godina od donošenja Zakona.

PRAKSA

Uprkos veoma dobrim zakonskim rješenjima u oblasti pristupačnosti, stanje u praksi daleko je od zadovoljavajućeg. Osobe s invaliditetom nijesu u mogućnosti pristupiti mnogobrojnim objektima u javnoj upotrebi. Čak i kada su u mogućnosti pristupiti, unutrašnjost objekta uređena je na način koji nije adekvatan i ne omogućava jednostavno snalaženje i korišćenje. Ovakva situacija karakteristična je za gotovo sve oblasti života i rada.

49 Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata, „Službeni list CG“, br. 51/08 od 22.08.2008. godine, 40/10 od 22.07.2010. godine

50 Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti, „Službeni list CG“, br. 10/09 od 10.02.2009. godine

Pristupačnost javnog prevoza za osobe s invaliditetom je na jako niskom nivou. Najveće mogućnosti za samostalno korišćenje prevoza su u oblasti avionskog prevoza.

U avionskom prevozu za osobe s invaliditetom postoje servisi koji omogućavaju ulazak i izlazak iz letjelice. Avio kompanija je upodobila svoje procedure u odnosu na korisnike pasa vodiča i pomagača koji mogu bez problema boraviti sa svojim psom u kabini aviona.

U suprotnosti sa avio prevozom, željeznički i autobuski prevoz je u potpunosti nepristupačan za osobe s invaliditetom. Ni na jednoj željezničkoj, niti autobuskoj stanici ne postoje obezbijeđeni uslovi pristupačnosti za osobe s invaliditetom. Sredstva javnog prevoza, takođe, nijesu pristupačna većem broju osoba s invaliditetom.

Objekti u kojima su smještene državne institucije i organi su u većem broju nepristupačni. Odstupanje od ove konstatacije važi u slučaju nekoliko rijetkih primjera, kao što su: zgrada Vlade Crne Gore, Institucija zaštitnika ljudskih prava i druge. Međutim, ni za ove objekte se ne može reći da su u potpunosti prilagođeni potrebama svih osoba s invaliditetom (za osobe se oštećenjem sluha i vida).

Zgrade Skupštine Crne Gore, Zgrada Predsjednika Crne Gore, Ministarstva finansija, Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija su u potpunosti nepristupačne, jer ne postoje niti pristupne rampe, niti liftovi, ali ni ostali vidovi pristupačnosti.

Ista situacija je i sa pravosudnim organima – i osnovni, viši i ostali sudovi, kao i zgrade osnovnih, viših i državnog tužilaštva.

Ni jedan Centar za socijalni rad nije u potpunosti dostupan osobama s invaliditetom.

Lokalne kancelarije Fonda zdravstva i Biroi rada, sa izuzetkom Biroa u Podgorici koji ima instaliranu hidrauličnu platformu, su, takođe, nepristupačni korisnicima s invaliditetom.

U oblasti turizma poražavajuća je činjenica da postoji vrlo mali broj hotela i drugih turističkih objekata koje osobe s invaliditetom mogu samostalno koristiti. Osim hotela, većina turističkih agencija je nepristupačna, a kada su u pitanju plaže izuzev jedne (plaža Instituta „Dr Simo Milošević“ u Igalu), ni jedna plaža nije učinjena pristupačnom za osobe s invaliditetom. Ni na jednoj plaži u Crnoj Gori ne postoji mobilna hidraulična dizalica kojom bi osoba s invaliditetom mogla na jednostavan i bezbjedan način da izađe iz vode itd.

Osim navedenog nepristupačne su i mnogobrojne izletničke staze.

Grupa objekata kojima je pristup osobama s invaliditetom, takođe, neophodan su i objekti kulture i vjerski objekti. Skoro i da ne postoje objekti kulture, kao ni vjerski objekti, a da su pristupačni osobama s invaliditetom. Na primjer, iako postoji pristupna rampa, zgrada CNP-a ne zadovoljava standarde pristupačnosti. Poseban problem sa pristupačnošću objekata kulture i vjerskih objekata je u činjenici da su oni pod posebnom zaštitom države, te da se na njima ne smiju vršiti adaptacije. Takođe, veliki broj sportskih objekata je nepristupačan za osobe s invaliditetom⁵¹.

Mali je i broj tržnih centara i prodavnica koje osobe s invaliditetom mogu samostalno posjećivati i to najčešće zbog nedostupnog prilaza, ali i zbog nepostojanja mogućnosti kretanja unutar samog objekta zbog pretrpanosti robom i različitim artiklima.

51 Razgovor sa osobama s invaliditetom

Što se tiče javnih površina u vidu dostupnih trotoara, zatim zvučnih semafora, bezbjednih pješačkih prelaza i ostalih vidova pristupačnosti, situacija je slična kao i sa pristupačnošću objekata.

Za razliku od spuštenih ivičnjaka na trotoarima i zvučnih semafora kojih ima u određenom broju, pješačka ostrva, kao i prilazi pješačkim prelazima nigrdje u Crnoj Gori nijesu učinjeni pristupačnim osobama sa oštećenim vidom – na način da su postavljene taktilne crte upozorenja kako bi kretanje ovih osoba bilo bezbjedno, a što je inače predviđeno propisima. I dalje se stambeni objekti izgrađuju, a bez zadovoljavanja minimalnih standarda pristupačnosti, što ukazuje na nedovoljnu ažurnost nadležnih organa⁵².

Natpisi na brajevom pismu unutar objekata postoje jedino na Pravnom fakultetu i Gimnaziji u Kotoru.

Problem (ne)pristupačnosti je izuzetno izražen u svim opštinama. Lako su neke opštine imale aktivnosti u cilju smanjenja fizičkih barijera, sve je još uvijek daleko od standarda koji bi omogućili ovim osobama nesmetan pristup svim, za njih važnim institucijama.

Objekti u kojima rade lokalne samouprave uglavnom su nepristupačni izuzev rijetkih zgrada Opština koje su djelimično pristupačne.

Veliki broj javnih, kako lokalnih, tako i državnih institucija u opštinama je apsolutno nepristupačan mnogim osobama s invaliditetom (same zgrade opština, centri za socijalni rad, škole, mnogi domovi zdravlja, apoteke, odjeljenja bezbjednosti...).

Nepristupačnost saobraćajnih površina je poseban problem osobama s invaliditetom. Zvučni semafori postoje samo u Podgorici, Cetinju, Nikšiću i Baru, dok su na parkinzima parking mesta za osobe s invaliditetom sporadično obilježena.

PREPORUKE

- Hitno izraditi i sprovesti plan za osiguranje pristupačnosti objekata i površina u javnoj upotrebi svim licima s invaliditetom;
- Izmijeniti propise koji se odnose na javni prevoz i osigurati da sredstva javnog prevoza budu pristupačna osobama sa različitim vrstama invaliditeta;
- Lokalne samouprave trebaju da u svojim budžetima opredijele određen iznos sredstava za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi;
- Pristupiti osiguravanju pristupačnosti informacija za osobe s oštećenjem sluha, kao i za osobe s oštećenjem vida;
- Raditi na uspostavljanju adekvatnih uslova na svim autobuskim i željezničkim stanicama, kao i na autobuskim stajalištima kako bi omogućili osobama sa različitim vrstama invaliditeta da koriste sredstva javnog prevoza, kao i na uspostavljanju servisa koji bi osobi s invaliditetom pružio asistenciju za ulazak i izlazak iz sredstva

⁵² „Od pregledanih ukupno 156 objekata najosnovnije standarde pristupačnosti zadovoljilo je jedva 28 objekata ili 18%. Od 48 pregledanih objekata u javnoj upotrebi najosnovnije standarde pristupačnosti zadovoljilo je 12 objekata ili 25%“ Izvod iz istraživanja Udruženja paraplegičara Crne Gore, rađenog u Podgorici u sklopu projekta „Grad pristupačan za sve“ koji je realizovan tokom 2009 godine

- javnog prevoza;
- Unaprijediti sistem nadzora nad izgradnjom objekata kako bi se poboljšala primjena standarda pristupačnosti za osobe smanjene pokretljivosti;
 - Edukovati stručnjake iz oblasti građevinarstva i arhitekture o propisima i standardima pristupačnosti objekata za osobe s invaliditetom.

PRAVO NA ŽIVOT

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 10.

Pravo na život

Države potpisnice ponovo potvrđuju da svako ljudsko biće ima urođeno pravo na život i preduzeće sve potrebne mјere kako bi osigurale da lica s invaliditetom uživaju ovo pravo na jednakim osnovama sa drugima.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Pravo na život, kao esencijalno ljudsko pravo, generalno je potvrđeno kroz više članova u Ustavu (Članom 25. gdje se kaže da se ni na koji način ne može ograničiti pravo na život dok se Članom 26. zabranjuje smrtna kazna).

Međutim, Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće⁵³, odstupa od zaštite ovog prava i predviđa, u Članu 6. Stav 1, tačka 2 da se prekid trudnoće može izvršiti ako se „na osnovu medicinskih indikacija može očekivati da će se dijete roditi sa teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima;“.

PRAKSA

Kao i u većini savremenih društava, tako i u Crnoj Gori, pravo na život proglašeno je kao osnovno i neotuđivo ljudsko pravo, koje samim tim uživa i posebnu zaštitu. Ako se pravo na život shvata kao pravo da neko ne bude ubijen tada je isto ostvareno u potpunosti. Međutim, pravo na život predstavlja i pravo na jednake uslove života. Ovo se odnosi na adekvatnu zdravstvenu zaštitu bez diskriminacije u pružanju usluga, obezbjeđivanje lijekova i

⁵³ Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće, „Službeni list CG“, br. 053/09-6 od 07.08.2009. godine

neophodne ljudske pomoći za osobe s invaliditetom. Evidentno je nepostojanje patronažnih službi (medicinska njega, pomoć u kući). Izražen je i problem dostupnosti pelena, katetera, antiepileptika, kućnih aparata za vještačko disanje tokom noći i slično⁵⁴.

Uzimajući u obzir zakonsku mogućnost doktori savjetuju ženama prekid trudnoće ako se ispustavi da će dijete potencijalno imati neku vrstu invaliditeta⁵⁵. Međutim, po Članu 3. Zakona, doktori su dužni da u svim slučajevima podnošenja zahtjeva za prekid trudnoće trudnicu, odnosno roditelja, usvojioца, staraoca ili organ starateljstva, upoznaju sa medicinskim metodama i sredstvima za izvršenje prekida trudnoće i ukažu na opasnost i štetne posljedice po zdravlje, koje mogu da nastupe uslijed prekida trudnoće.

Predlažući prekid trudnoće doktori zanemaruju moguće narušavanje zdravlja žene, već samo imaju u vidu rađanje djeteta sa potencijalnim invaliditetom.

PREPORUKE

- Obezbijediti dostupnu i kvalitetnu zdravstvenu zaštitu koja bi uključivala i dostupnost svih neophodnih servisa i pomagala za jednake uslove života osoba s invaliditetom
- Uskladiti zakonodavni okvir sa Konvencijom.

SITUACIJE RIZIKA I VANREDNE HUMANITARNE KRIZNE SITUACIJE

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDитетOM

Član 11.

Situacije rizika i vanredne humanitarne krizne situacije

Države potpisnice preuzeće, u skladu sa obavezama proisteklim iz međunarodnog prava, uključujući odredbe međunarodnog humanitarnog prava i odredbe o ljudskim pravima, sve potrebne mjere da bi osigurale zaštitu i bezbjednost lica s invaliditetom u situacijama rizika, uključujući oružane sukobe, vanredne humanitarne krizne situacije i prirodne katastrofe.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

54 Iskustva osoba s invaliditetom

55 Razgovor sa ženama koje su bile u situaciji da im doktori savjetuju prekid trudnoće

U ovom dijelu zakonodavni okvir čine prije svega međunarodne norme koje je Crna Gora prihvatile i inkorporirala u svoj pravni sistem.

Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine⁵⁶ (IV Ženevska konvencija) kroz više svojih članova (Članovi 3, 13, 14, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 47.) nameće obavezu državama potpisnicama da u ratnim uslovima posebnu zaštitu garantuju osobama s invaliditetom, kao i zabranu nehumanog i ponizavajućeg postupanja prema ovim licima.

Zakon o zaštiti i spašavanju Crne Gore⁵⁷ Članom 52. nameće obavezu građanima da sprovode mjere lične i kolektivne zaštite u koje spadaju: samopomoći prva pomoći, premještanje lica, zbrinjavanje djece, bolesnih i nemoćnih lica, kao i druge mjere zaštite i spašavanja koje ne trpe odlaganje. Samo sprovodenje mjera lične i kolektivne zaštite zasniva se na načelu solidarnosti i kolektivne pomoći građana.

PRAKSA

Ne postoje posebne procedure koje bi osigurale adekvatnu zaštitu osoba s invaliditetom u ovakvim situacijama.

PREPORUKE

- Promijeniti i unaprijediti zakonsku regulativu u cilju adekvatnije zaštite osoba s invaliditetom u situacijama rizika i vanrednih humanitarnih kriznih situacija;
- Preispitati procedure spašavanja i postupanja u slučaju vanrednih situacija sa stanovišta pristupačnosti osobama s invaliditetom;
- Izraditi planove neophodnih prilagođavanja postojećih procedura i resursa za spašavanje u vanrednim situacijama kako bi potrebe osoba s invaliditetom bile uzete u obzir ravnopravno sa potrebama ostalih građana; Obezbijediti potrebna skladišta specijalizovane opreme i materijala na nekoliko regionalno raspoređenih lokacija kako bi u slučaju vanrednih uslova osobama s invaliditetom što bliže bila dostupna pomagala i neophodna kontinuirana rehabilitacija;
- Sprovesti trening zdravstvenih i humanitarnih radnika u pružanju prve pomoći i rehabilitacije osobama s invaliditetom u slučaju vanrednih okolnosti.

56 Uказ о ратификацији Конвенције о заштити грађанских лица за vrijeme рата од 12. avgusta 1949. године, „Службени лист ФНРЈ”, бр. 24 од 01.04.1950.

57 Закон о заштити и спашавању Црне Горе, „Службени лист CG”, бр. 13/07, од 18.12.2007. године, 05/08 од 23.01.2008. године, 86/09 од 25.12.2009. године

JEDNAKO PRIZNANJE LICA PRED ZAKONOM I PRISTUP PRAVDI

IZVODI IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 12.

Jednako priznanje lica pred zakonom

1. Države potpisnice potvrđuju ponovo da lica s invaliditetom svuda imaju pravo na priznanje pravne sposobnosti.
2. Države potpisnice priznaju da lica s invaliditetom uživaju poslovnu sposobnost na jednakim osnovama sa drugim licima u svim oblastima.
3. Države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere da licima s invaliditetom omoguće pristup podršci koja im može biti potrebna za ostvarivanje njihove poslovne sposobnosti.
4. Države potpisnice osiguraće da sve mjere koje se odnose na uživanje poslovne sposobnosti predviđaju odgovarajuće i efektivne mehanizme zaštite koji će spriječiti zloupotrebe, u skladu sa odredbama međunarodnog javnog prava o ljudskim pravima. Ti mehanizmi zaštite osiguraće da mjere vezane za uživanje poslovne sposobnosti poštiju prava dotičnog lica s invaliditetom, njihovu volju, želje dotičnog lica, isključe svaki sukob interesa i nedozvoljeno miješanje, budu proporcionalne okolnostima u kojoj se svako lice nalazi, da se odvijaju u najkraćem mogućem periodu i da podliježu redovnoj reviziji od strane nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog organa ili sudskog tijela. Zaštitni mehanizmi treba da budu proporcionalni stepenu u kom mjere utiču na prava i interes lica s invaliditetom.
5. Shodno odredbama ovog člana, države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće i efektivne mjere kako bi osigurale jednako pravo lica s invaliditetom da posjeduju i nasleđuju imovinu, da kontrolišu svoje finansijske poslove i imaju pristup bankarskim zajmovima, hipotekama i drugim oblicima kredita pod jednakim uslovima, i osiguraće da lica s invaliditetom ne budu arbitarno lišene imovine.

Član 13.

Pristup pravdi

1. Države potpisnice osiguraće licima s invaliditetom efektivan pristup pravdi pod jednakim uslovima sa ostalima, uključujući kroz pružanje adaptacija u postupku primjerenih uzrastu lica, da bi olakšale njihove efektivne uloge kao direktnih ili indirektnih učesnika, uključujući i kao svjedoka, u pravnim postupcima, uključujući istražne postupke i druge preliminarne faze postupka.
2. Da bi pomogle osiguravanje efektivnog pristupa pravdi za lica s invaliditetom, države potpisnice će promovisati trening i obuku lica koje rade na polju dijeljenja pravde, uključujući policijsko i zatvorsko osoblje.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Pristup pravdi i jednako priznavanje lica pred zakonom, prava garantovana Konvencijom, nalaze se i u Ustavu Crne Gore.

Ustav u Članu 19. propisuje da svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava i sloboda.

Članom 58. Ustava Crne Gore jemči se pravo svojine. Osim generalnog potvrđivanja prava svojine, navodi se i da „niko ne može biti lišen ili ograničen prava svojine, osim kada to zahtijeva javni interes, uz pravičnu naknadu“.

Pravo naslijedivanja regulisano je Članom 60. kojim se jemči pravo naslijedivanja.

Zakoni koji tretiraju položaj OSI u pravnom sistemu su: Zakonik o krivičnom postupku⁵⁸, Zakon o vanparičnom postupku⁵⁹, Zakon o parničnom postupku⁶⁰.

Uz opšta načela krivičnog postupka, Zakonik o krivičnom postupku u pojedinim članovima propisuje i posebna prava za neke kategorije osoba s invaliditetom.

Tako u Članu 69. se kaže: „Ako je okrivljeni lice sa posebnim potrebama, zbog kojih nije sposobno da se samo uspješno brani ili ako se postupak vodi zbog krivičnog djela za koje se može izreći najduža kazna zatvora, okrivljeni mora imati branioca prilikom prvog saslušanja“, dok se u Članu 106. predviđaju slučajevi kada se saslušanje okrivljenog mora obaviti preko tumača:

„(2) Ako je okrivljeni gluv, postavljaće mu se pitanja pisano, a ako je nijem, pozvaće se da pisano odgovara. Ako se saslušanje ne može obaviti na ovaj način, pozvaće se kao tumač lice koje se sa okrivljenim može sporazumjeti.

(3) Ako tumač nije ranije zaklet, položiće zakletvu da će vjerno prenijeti pitanja koja se okrivljenom upućuju i izjave koje on bude davao.“

Saslušanje svjedoka preko tumača regulisano je Članom 116. kojim se kaže da: „ako se saslušanje svjedoka obavlja preko tumača ili ako je svjedok gluv ili nijem njegovo saslušanje se vrši na način propisan Članom 106. ovog Zakonika.“

Između ostalog u Članu 117. navodi se da: „Nijemi svjedoci koji znaju da čitaju i pišu potpisuju tekst zakletve, a gluvi ili nijemi svjedoci koji ne znaju ni da čitaju ni da pišu zaklinju se uz pomoć tumača.“

U Zakonu o vanparničnom postupku navodi se da sud po službenoj dužnosti posebno vodi računa i preduzima mjere za zaštitu prava i pravnih interesa maloljetnika o kojima se roditelji ne staraju kao i drugih lica koja nijesu u mogućnosti da se sama brinu o zaštiti svojih prava i pravnih interesa.

U sljedećim izvodima iz Zakona o vanparničnom postupku reguliše se pitanje oduzimanja

58 Zakonik o krivičnom postupku,,Službeni list CG“, br. 57/09, od 18.08.2009. godine, 49/10 od 13.08.2010. godine

59 Zakon o vanparničnom postupku,,Službeni list RCG“, br. 27/06 od 27.04.2006. godine

60 Zakon o parničnom postupku,,Službeni list RCG“, br. 22/04 od 02.04.2004. godine, 28/05 od 05.05.2005. godine i 76/06 od 12.12.2006. godine

i vraćanja poslovne sposobnosti: U Članu 29. se navodi „U postupku oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti sud ispituje da li je punoljetno lice prema stepenu sposobnosti za normalno rasuđivanje u stanju da se samo brine o svojim pravima i interesima i odlučuje o potpunom ili djelimičnom oduzimanju poslovne sposobnosti, ili potpunom, ili djelimičnom vraćaju poslovne sposobnosti kad prestanu razlozi za potpuno, odnosno djelimično oduzimanje poslovne sposobnosti. Postupak iz stava 1 ovog člana je hitan i mora se završiti najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema predloga.“

U Članu 30. navode se lica koja mogu pokrenuti postupak za oduzimanje i vraćanje poslovne sposobnosti: organ starateljstva; bračni i vanbračni drug, dijete, ili roditelj lica kod koga su se stekli zakonski uslovi za oduzimanje, odnosno ograničenje poslovne sposobnosti; djeda, babe, brata, sestre kao i unuka, ako sa tim licem živi u porodičnoj zajednici; lica kojem se oduzima ili vraća poslovna sposobnost ako može da shvati značenje i pravne posljedice ovog predloga. Isto tako predlog mora da sadrži činjenice na kojima se zasniva, kao i dokaze kojima se te činjenice utvrđuju ili čine vjerovatnim.

Ako postupak nije pokrenuo organ starateljstva, predlog mora da sadrži i podatke iz kojih proizilazi ovlašćenje za pokretanje postupka (Član 32.).

Sud je dužan da obavijesti i organ koji vodi katastar nepokretnosti radi zabilježbe postupka za lice prema kojem je pokrenut postupak, a koje ima nepokretnu imovinu (Član 33.).

Sud odlučuje na osnovu rasprave na koju se pozivaju predlagač, staralac lica kojem se oduzima ili vraća poslovna sposobnost, njegov privremeni zastupnik i organ starateljstva. Lice kome se oduzima, odnosno vraća poslovna sposobnost, poziva se na ročište, osim ako ovo lice, po ocjeni suda, nije u stanju da shvati značaj i pravne posljedice svog učešća u postupku (Član 34).

Sud će lično saslušati to lice, a ako se nalazi u zdravstvenoj ustanovi, saslušaće ga, po pravilu, u toj ustanovi gdje će održati ročište.

Sud može odustati od saslušanja lica prema kome se postupak vodi, samo ako bi to moglo da bude štetno po njegovo zdravlje ili ako saslušanje uopšte nije moguće, s obzirom na duševno ili fizičko stanje tog lica (Član 35.).

Lice prema kome se postupak za oduzimanje poslovne sposobnosti vodi mora biti pregledano od vještaka medicinske struke, odgovarajuće specijalnosti, koji će dati nalaz i mišljenje o njegovom duševnom stanju i sposobnostima za rasuđivanje.

Vještačenje se vrši u prisustvu sudije, osim kada se obavlja u zdravstvenoj ustanovi (Član 37.).

Članom 38. predviđa se mogućnost smještaja u zdravstvenu ustanovu za lice prema kome se vodi postupak privremeno, ali najduže za tri mjeseca, ako je to po mišljenju ljekara neophodno, da se utvrdi njegovo duševno stanje, osim ako bi time mogle nastupiti štetne posljedice po njegovo zdravlje.

Protiv rješenja o smještaju u zdravstvenu ustanovu može izjaviti žalbu lice prema kome se postupak vodi i njegov staralac, odnosno privremeni zastupnik u roku od tri dana od dostavljanja rješenja, a lice prema kome se postupak vodi može izjaviti žalbu bez obzira na svoje duševno stanje.

Članovima 40, 41, 42. i 43. reguliše se postupak oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti. Sud će licu, prema kome se postupak vodi, oduzeti potpuno ili djelimično poslovnu sposobnost kad nađe da postoje uslovi za oduzimanje poslovne sposobnosti. Protiv rješenja o oduzimanju poslovne sposobnosti lice kojem je oduzeta poslovna sposobnost može izjaviti žalbu, bez obzira na svoje duševno stanje.

Kada prestanu razlozi zbog kojih je licu oduzeta poslovna sposobnost, sud će po službenoj dužnosti, na predlog samog lica, kao i po predlogu organa starateljstva i lica iz Člana 30. ovog zakona, sprovesti postupak i zavisno od njegovih rezultata donijeti rješenje o potpunom ili djelimičnom vraćanju poslovne sposobnosti.

Pravosnažno rješenje o oduzimanju, odnosno o vraćanju poslovne sposobnosti, sud će dostaviti organu nadležnom za vođenje matičnih knjiga radi upisa u matičnu knjigu rođenih, organu koji vodi katastar nepokretnosti, ako lice na koje se rješenje odnosi ima nepokretnost kao i organu starateljstva.

Zakon o vanparničnom postupku bavi se i institutom produženja i prestanka produženog roditeljskog prava. Tako, Sud odlučuje o produženju i prestanku produženog roditeljskog prava poslije punoljetstva djeteta, kad za to postoje zakonom određeni razlozi.

Ovaj postupak mora se završiti najkasnije u roku od 15 dana od dana podnošenja predloga.

Sam postupak pokreće se na predlog roditelja, odnosno usvojilaca ili organa starateljstva. Dijete u postupku zastupa poseban staralac, određen od suda ili organa starateljstva.

Članom 73. regulisano je da će Sud po službenoj dužnosti utvrditi duševno i fizičko stanje djeteta koje je od značaja za njegovu sposobnost da se samo stara o svojoj ličnosti, pravima i interesima.

Odluka o predlogu za produženje i prestanak produženog roditeljskog prava donosi se na osnovu rasprave na ročištu na koju se pozivaju organ starateljstva, dijete, staralac djeteta i njegovi roditelji, njegov usvojilac bez obzira da li su oni pokrenuli postupak. Roditelji se u tom postupku obavezno saslušavaju, a organ starateljstva dužan je da da mišljenje o cjelishodnosti produženja roditeljskog prava.

Članovi 193. i 194. regulišu proceduru sastavljanja testamenta kad je učesnik nepismen, kada ima smetnje u govoru ili oštećenje vida. U tom slučaju sastavljanje sudskega testamenta se vrši u prisustvu dva punoljetna svjedoka koje sudija lično poznaje, ili čiji je identitet utvrđio javnim ispravama sa fotografijom i uz učešće tumača koji se sa učesnikom može sporazumjeti.

U Zakonu o parničnom postupku kaže se da „punoljetno lice kome je djelimično ograničena poslovna sposobnost parnično je sposobno u granicama svoje poslovne sposobnosti, dok stranku koja nema parničnu sposobnost zastupa njen zakonski zastupnik koji se određuje zakonom ili aktom nadležnog državnog organa.“

PRAKSA

Analizom zakonskog okvira se može utvrditi da je osobama s invaliditetom dostupan pristup pravdi. Najčešći problem u praksi je nedovoljna edukovanost zaposlenih u pravosuđu i u organima uprave za rad sa osobama s invaliditetom. Često se pokazuju predrasude zaposlenih prema osobama s invaliditetom. Problem su dostupnost prostorija sudova i organa uprave, kao i nedovoljan broj tumača za gestovni govor.⁶¹

Osobe s invaliditetom ravnopravno stiču poslovnu sposobnost ali to nije dovoljno da i pored svih zakonski propisa ostvare pravo na rad što je ujedno i najznačajnije pravo koje daje poslovna sposobnost. Ne postoje dostupni podaci o broju osoba s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost kao ni podatak o svojini.

Osobe s invaliditetom imaju jednaka prava nasljeđivanja, kao i pristupa kreditima. Problem kod nasljeđivanja su porodični odnosi i nedostatak državne kontrole nad imovinskim pravima lica u institucionalnom smještaju.⁶²

PREPORUKE

- Stvoriti mogućnosti za ravnopravno učešće osoba s invaliditetom u sudskim postupcima;
- Stvoriti mogućnosti za nesmetan pristup objektima pravosudnih institucija i organima uprave;
- Osigurati da sav neophodni sudski materijal bude dostupan osobama s invaliditetom;
- Osigurati dovoljan broj tumača za gestovni govor;
- Stvoriti mogućnosti za ostvarivanje prava na rad osobama s invaliditetom;
- Uvesti državnu kontrolu u procesu ostvarivanju prava na imovinu lica s invaliditetom na institucionalnom smještaju;
- Uspostaviti precizne evidencije o broju osoba s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost.

⁶¹ Razgovori sa osobama s invaliditetom

⁶² Razgovori sa osobama s invaliditetom

SLOBODA I SIGURNOST OSOBA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 14.

Sloboda i sigurnost osoba

1. Države potpisnice će osigurati da lica s invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima:

(a) Uživaju pravo na slobodu i sigurnost ličnosti;

(b) Ne bivaju nezakonito ili arbitrarно lišeni slobode, da svako lišavanje slobode bude u skladu sa zakonom a da postojanje invalidnosti ni u kom slučaju ne služi kao osnov za lišavanje slobode.

2. Države potpisnice će osigurati da, ukoliko lica s invaliditetom kroz bilo koji postupak budu lišene slobode, one, na osnovu jednakosti sa drugima, uživaju garancije u skladu sa međunarodnim pravom o ljudskim pravima i da se sa njima postupa u skladu sa ciljevima i načelima ove Konvencije, uključujući kroz pružanje razumnih adaptacija.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

S obzirom na značaj ovog ljudskog prava ono je zaštićeno Ustavom, tako se u Članu 29. kaže: „Svako ima pravo na ličnu slobodu. Lišavanje slobode dopušteno je samo iz razloga i u postupku koji je predviđen zakonom. Lice lišeno slobode mora odmah biti obaviješteno na svom jeziku ili jeziku koji razumije o razlozima lišenja slobode. Lice lišeno slobode istovremeno mora biti upoznato da nije dužno ništa da izjavi. Na zahtjev lica liшенog slobode, organ je dužan da o lišenju slobode odmah obavijesti lice koje lišeni slobode sam odredi. Lice lišeno slobode ima pravo da njegovom saslušanju prisustvuje branilac koga izabere. Nezakonito lišavanje slobode je kažnjivo.“

Član 30. propisuje da „Lice za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično djelo može, na osnovu odluke nadležnog suda, biti pritvoreno i zadržano u pritvoru samo ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka.“

Pritvorenom licu mora se uručiti obrazloženo rješenje u času pritvaranja ili najkasnije u roku od 24 časa od pritvaranja.“

Protiv rješenja o pritvoru pritvoreno lice ima pravo žalbe, o kojoj sud odlučuje u roku od 48 časova.

Trajanje pritvora mora biti svedeno na najkraće moguće vrijeme.

Pritvor može trajati po odluci prvostepenog suda najduže tri mjeseca od dana pritvaranja, a odlukom višeg suda, može se produžiti za još tri mjeseca.

Ako se do isteka tih rokova ne podigne optužnica, okrivljeni se pušta na slobodu.

Pritvor maloljetnika ne može trajati duže od 60 dana.“

PRAKSA

Nema dostupnih informacija o postupanju različitih sudske i policijske instanci prema osobama s invaliditetom. Takođe, nema ni registrovanih slučajeva diskriminacije prema ovoj populaciji tokom lišavanja slobode.

PREPORUKE

- Sprovesti istraživanje o postupanju različitih sudske i policijske instanci prema osobama s invaliditetom.

SLOBODA OD TORTURE ILI SUROVOG, NEHUMANOG ILI DEGRADIRAJUĆEG POSTUPANJA ILI KAZNESLOBODA OD EKSPLOATACIJE, NASILJA I ZLOSTAVLJANJA

ZAŠTITA INTEGRITETA LIČNOSTI

IZVODI IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDитетOM

Član 15.

Sloboda od torture ili surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kazne

1. Niko neće biti podvrnut torturi, ili surovom, nehumanom ili degradirajućem postupanju ili kaznama. Naročito se ne mogu vršiti medicinski i naučni eksperimenti bez slobodnog pristanka lica koje treba da budu podvrнутi dotičnim eksperimentima.

2. Države potpisnice preduzeće sve efektivne zakonodavne, administrativne, pravosudne, ili druge mјere kako bi, na osnovu jednakosti sa drugima, spriječile da lica s invaliditetom budu podvrnuti torturi, ili surovom, nehumanom ili degradirajućem postupanju ili kaznama.

Član 16.

Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja

1. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne, obrazovne i druge mјere kako bi zaštitile osobe s invaliditetom od svih oblika eksploatacije, nasilja i zloupotreba, uključujući njihove rodne zasnovane aspekte i manifestacije, kako u njihovim domovima, tako i izvan njihovih domova.

2. Države potpisnice preduzeće, takođe, sve odgovarajuće mјere kako bi spriječile eksploataciju, nasilje i zlostavljanje obezbjeđujući licima s invaliditetom, njihovim porodicama i licima koja se staraju za njih, između ostalog, odgovarajuće oblike asistencije i podrške koji će voditi računa o

specifičnostima uzrasta i roda lica, uključujući pružanje informacija i edukacije o tome kako da izbjegnu, prepozna i prijave slučajevi eksploracije, nasilja i zlostavljanja. Države potpisnice osiguraće da servisi zaštite vode računa o invaliditetu, rodu i uzrastu osoba.

3. Države potpisnice će osigurati da svi programi, objekti i ustanove za osobe s invaliditetom budu efektivno nadzirani od strane nezavisnih vlasti kako bi spriječili slučajevi eksploracije, nasilja i zlostavljanja.

4. Države potpisnice predužeće sve odgovarajuće mjere kako bi promovisale fizički, kognitivni i psihološki oporavak, rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju lica s invaliditetom koje su bile žrtve eksploracije, nasilja i zlostavljanja, uključujući pružanje zaštitnih usluga.

Ovaj oporavak i reintegracija odvijaće se u okruženju koje podstiče zdravlje, blagostanje, samopoštovanje, dostojanstvo i autonomiju ličnosti i vodi računa o posebnim potrebama vezanim za uzrast i rod.

5. Države potpisnice će usvojiti efikasno zakonodavstvo i politiku, uključujući zakonodavstvo i politiku koji se posebno odnose na žene i djecu, kako bi osigurale identifikovanje, istragu i, kada je to primjereno, procesuiranje slučajeva eksploracije, nasilja i zloupotreba protiv lica s invaliditetom.

Član 17.

Zaštita integriteta ličnosti

Svako lice s invaliditetom ima pravo na poštovanje njegovog fizičkog ili mentalnog integriteta na osnovu jednakosti sa drugima.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Ove oblasti iz Konvencije su na neki način sadržane u Ustavu Crne Gore. Tako se u Članu 28. jemči dostojanstvo i sigurnost čovjeka, nepovredljivost njegovog fizičkog i psihičkog integriteta, njegove privatnosti i ličnih prava. Isto tako, niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju, niti se smije držati u ropstvu ili ropskom položaju.

U Članu 31. jemči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom ili drugom postupku, u slučaju lišenja ili ograničenja slobode i za vrijeme izvršavanja kazne. Takođe se zabranjuje i kažnjiva svako nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje nad licem koje je lišeno slobode ili mu je sloboda ograničena, kao i iznuđivanje priznanja i izjava.

Crna Gora je i potpisnica važnih medjunarodnih pravnih akata i konvencija iz ove oblasti kao što su:

Evropska Konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka i

kažnjavanja (1987), stupila na snagu u Crnoj Gori 06.06.2006. godine⁶³ i UN Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog nečovječnog i ponižavajućeg postupka ili kazne (1984), koja je stupila na snagu u Crnoj Gori 03.06.2006.godine.

Ove konvencije čine sastavni dio pravnog sistema Crne Gore. Krivični Zakonik Crne Gore u dijelu „Protivpravno lišenje slobode”, članom 162. definiše da će se onaj ko drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenog ili mu na drugi način protivpravno oduzme ili ograniči slobodu kretanja, kazniti zatvorom do jedne godine. „Ako to djelo učini službeno lice zloupotrebo svog položaja ili ovlašćenja, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Ako je protivpravno lišenje slobode trajalo duže od trideset dana ili je vršeno na svirep način ili je licu koje je protivpravno lišeno slobode uslijed toga teško narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posljedice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

Ukoliko je uslijed ovog djela nastupila smrt lica koje je protivpravno lišeno slobode, učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do dvanaest godina.” (Član 162.)

Isto tako, u dijelu Zakonika „Zlostavljanje i mučenje”, Članom 167. definiše se da će se onaj ko zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vrijeda ljudsko dostojanstvo, kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine. Dok će se onaj „ko drugome nanese velike patnje s ciljem da se od njega ili od trećeg lica dobije obavještenje ili priznanje ili da se on ili neko treće lice zastraši ili da se na njih izvrši pritisak ili to učini iz druge pobude zasnovane na bilo kakvom obliku diskriminacije, kazniti zatvorom do tri godine” (stav 2 istog Člana). Ukoliko to djelo učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom do tri godine, odnosno za djelo iz stava 2 zatvorom od jedne do pet godina.

Ugrožavanje sigurnosti je takođe pomenuto u Zakoniku gdje se u Članu 168. kaže da:

(1) “Ko ugrozi sigurnost nekog lica prijetnjom da će napasti na život ili tijelo tog lica ili njemu bliskog lica, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.”

(2) Ko djelo iz stava 1 ovog člana učini prema više lica ili ako je djelo izazvalo uznenamrenost građana ili druge teške posljedice, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Članom 170. definisano je i protivzakonito pretresanje gdje stoji da će se „službeno lice koje u vršenju službe protivzakonito vrši pretresanje stana, prostorija ili lica, kazniti zatvorom do tri godine.”

PRAKSA

Iako se mijenja stav društva prema osobama s invaliditetom, još uvijek su prisutna djela protiv fizičkog i mentalnog integriteta osoba s invaliditetom.

Primjer dešavanja u JU Zavodu „Komanski most”, koji nije usamljen, ilustruje ovu činjenicu.

Još uvijek je prisutno zlostavljanje osoba s invaliditetom od strane same porodice (ograničenje slobode kretanja, onemogućavanja školovanja). Jedini razlog ovakvog postupanja je prikrivanje invaliditeta zbog negativnog stava društvene sredine. Dešava se da kad osoba s invaliditetom želi da ostvari svoju volju bude podrvgnuta ne samo zlostavljanju, već i pravoj

63 "Službeni list – Međunarodni ugovori", br. 009/2003 od 26.12.2003. godine

torturi⁶⁴. Nije zanemarljiva činjenica da se pristupa smještaju u institucije jako male djece iako bi to trebala da bude posljednja mjera.

Višegodišnji, odnosno višedecenijski problemi u JU Zavodu „Komanski most“ eskalirali su i izašli na vidjelo nakon izvještaja Komiteta Savjeta Evrope za prevenciju torture (CPT) u kome se kaže: „Uslovi u kojima su štićenici Zavoda Komanski most prinuđeni da žive **mogu se opisati kao nečovječni i ponižavajući**“⁶⁵.

Iako je javnost od strane NVO i ranije više puta upozoravana na težak položaj korisnika ove ustanove, na poboljšanju njihove situacije, do objavljivanja CPT izvještaja, nije se radilo gotovo ništa. Posebnu težinu ovom izvještaju daju i opisi, koji odnos u ovoj ustanovi prema štićenicima kvalifikuju kao surov i ponižavajući.

Sem toga, ovaj izvještaj na slikovit i detaljan način prikazuje „život“ štićenika ove ustanove. Govori se o užasnim higijenskim uslovima u kojima borave, gotovo bez nadzora, prepušteni sami sebi (muškarci, žene i djeca zajedno).

U pojedinim zaključanim dijelovima, bez osoblja, delegacija je pronašla i štićenike koji su bili vezani za namještaj. Ovaj izvod iz izvještaja pokazuje kakva se „metodologija rada“ koristila prema ovim štićenicima: *„Nedovoljan broj zaposlenih, uz nedostatak alternativnih metoda kao i materijalnih uslova i propisanog režima postupanja, rezultirao je značajnim oslanjanjem na upotrebu fizičkog ograničavanja štićenika. U odjelu B delegacija je u zaključanom dijelu bez osoblja pronašla pacijente vezane za krevet ili druge komade namještaja, uglavnom u pocijepanim komadima odjeće, ali i lancima i katancima; jedan od njih je sjedio na klupi potpuno nag. CPT mora naglasiti da je vezivanje štićenika potpuno neprihvatljivo i smatra se nečovječnim i ponižavajućim postupanjem, pored toga što je potencijalno fizički škodljivo.“*

Delegacija je, takođe, pronašla, *iza sanitarnog objekta u odjelu B, u sobi čija su vrata bila vezana parčetom tkanine, ženu koja leži na krevetu prekrivena čebetom. Članovi osoblja koji su se tu nalazili saopštili su delegaciji da se štićenica nalazi u uslovima izolacije, jer je pokušala da pobegne. Soba je bila u potpunosti neprikladna da se koristi kao soba za odvajanje i nad štićenicom nije bilo nadzora. CPT preporučuje da se preduzmu koraci da se obezbijedi da se ova soba nikada više ne koristi u ovakve svrhe. Štaviše, Komitet želi da naglasi da odvajanje nikada ne treba koristiti kao kaznu za mentalno ograničene osobe...*

*U ovom kontekstu, Komitet želi da naglasi da svakodnevno cijelodnevno vezivanje (fixation) ne može biti opravданo sa medicinskog stanovišta i predstavlja, stav je Komiteta, **zlostavljanje.***

Švajcarska nevladina organizacija *Gemeinden Gemeinsam Schweiz* (GGS) je u pismu ministru rada i socijalnog staranja, dr Suadu Numancoviću, 8. aprila 2010. godine konstatovala sljedeće: *“Tokom mnogobrojnih posjeta Zavodu Komanski most stekli smo utisak da djeca i odrasli s*

⁶⁴ Razgovor sa osobama s invaliditetom

⁶⁵ Izvještaj crnogorskoj Vladi o posjeti Crnoj Gori Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-mne.pdf>

invaliditetom tamo imaju loš tretman. Ovaj utisak nije se zasnivao na nekom posebnom događaju kojem smo prisustvovali nego na sveopštим uslovima života u toj ustanovi. Postojao je ogroman nedostatak higijene, organizovanih aktivnosti, terapije i obrazovanja, kvalitetnog i dovoljno brojnog osoblja, poštovanja dostojanstva i ljudskih prava korisnika. U toku svake posjeti vidjeli smo djecu koja su bila vezana za krevete preko ručica i nožica. Tako da to nisu više bila samo djeca sa smetnjama u razvoju, nego su se i dublje razboljevala zbog ovog lošeg tretmana. Takođe smo u saznanju o seksualnoj zloupotrebi djece od strane odraslih”

I ranije su se u ovoj ustanovi dešavale incidentne situacije i slučajevi teškog kršenja prava njenih „štićenika“. 2000. odnosno 2004. godine nestalo dvoje maloljetnih štićenika⁶⁶, a još uvek se ne zna da li je i prema kome pokrenut krivični postupak.⁶⁷

Prema tada objavljenim informacijama, 19. oktobra 2000. godine iz JU Komanski most nestala je prvo tada osmogodišnja djevojčica, a zatim je 28. jula 2004. godine nestao i tada trinaestogodišnji dječak. O nestalom dječaku se i ranije javno govorilo, kada je u javnost dospjela skandalozna fotografija⁶⁸ koja datira iz 2001. godine i na kojoj se vidjelo kako stariji štićenik ustanove seksualno zlostavlja dvoje djece, od kojih je jedno nestali dječak, što su mediji, takođe, prenijeli. Iz 2004. godine je i fotografija dječaka vezanog za drvo koja je šokirala javnost.

U međuvremenu su preduzete određene aktivnosti usmjerenе na poboljšanju uslova smještaja i boravka štićenika, prije svega zbog pritiska domaće javnosti i relevantnih međunarodnih institucija. Polazeći od preporuka CPT-a o neophodnom povećanju broja zaposlenih, a bez obzira na izjave bivše uprave institucije o nezainteresovanosti za rad u ovoj ustanovi⁶⁹, u toku 2010. godine zaposленo je 5 medicinskih sestara i 8 njegovateljica⁷⁰. Na objektu Zavoda izvršene su rekonstrukcije, ugrađen video nadzor, obezbijeđeno grijanje svih prostorija i postavljena ulična rasvjeta. Izvršena je rekonstrukcija Paviljona A, predviđenog za smještaj odraslih korisnika muškog pola, čiji su sadržaji prilagođeni potrebama korisnika⁷¹.

25.03. 2010. godine NVO Akcija za ljudska prava, Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“ i Sigurna ženska kuća u otvorenom pismu Ministru rada i socijalnog staranja zahtijevale su smjenu uprave JU „Komanski most“⁷².

18. septembra 2010. godine dugogodišnjem direktoru Vuku Mirkoviću, istekao je mandat. Na

66 „Zoran kao da je u zemlju propao“, Dnevna novina „Dan“, 28. avgust 2004. godine

67 „Dva djeteta nestala bez traga“, Republika, 15.09.2004. godine

68 Pismo Vrhovnom državnom tužiocu Akcija za ljudska prava, Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“ i Sigurna ženska kuća, 03. jun 2010. godine <http://www.hraction.org/wp-content/uploads/komanski-most-pismo-vdt-2-jun-2010-f.pdf>

69 „Zbog nestale djece nije odgovarao“, ND Vjesti, 28. maj 2010. godine

70 „Malo osoblja, štićenika mnogo“, Dnevna novina „Dan“, 20. mart 2010. godine

71 „Lukšić odbio da poveća plate“, Dnevna novina „Dan“, 18. novembar 2010. godine

72 Otvoreno pismo ministru rada, zdravljiva i socijalnog staranja od 25.03.2010. godine http://www.ekvista.org/wp-content/uploads/2010/06/otvoreno-pismo-ministru-rada-25_03_2010.pdf

čelo ove institucije došao je Vaselj Dušaj.

Javnosti je ostala nepoznata informacija da li je i prema kome Ministarstvo, odnosno nadležni državni tužilac preuzeo radnje u cilju utvrđivanja odgovornosti za loše stanje u instituciji. 03. juna 2010. godine NVO Akcija za ljudska prava, Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“ i Sigurna ženska kuća uputile su pismo Vrhovnom državnom tužiocu sa zahtjevom za pružanje informacija o radnjama preuzetim od strane državnog tužilaštva u cilju krivičnog gonjenja odgovornih za stanje u JU „Komanski most“, međutim VDT je odbila⁷³ da pruži tražene informacije. Akcija za ljudska prava je 29.11.2010. godine uložila žalbu Ministarstvu pravde koje je istu odbilo⁷⁴.

Ne postoji razvijen sistem kontrole u institucijama zatvorenog tipa, kao ni kontrole postupanja roditelja čijoj djeci je produženo vršenje roditeljskog prava.

PREPORUKE

- Povećati transparentnost i otvorenost rada JU Zavoda „Komanski most“;
- Unaprijediti kvalitet uslova života korisnika JU Zavod „Komanski most“;
- Izvršiti kontrolu opravdanosti upućivanja u institucionalni smještaj osoba s invaliditetom;
- Ustanoviti kontrolu rada staralaca i vršilaca produženog roditeljskog prava kad su u pitanju osobe s invaliditetom.

SLOBODA KRETANJA I DRŽAVLJANSTVO

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 18.

Sloboda kretanja i državljanstvo

1. Države potpisnice priznaće pravo lica s invaliditetom na slobodu kretanja, slobodu izbora mjeseta stanovanja i na državljanstvo na osnovu jednakosti sa drugima, uključujući kroz osiguravanje da lica s invaliditetom:

(a) Imaju pravo da steknu, da promijene državljanstvo i da ne mogu biti lišeni

⁷³ Rješenje o odbijanju pristupa informacijama, 29.11.2010. godine,
http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Drugo_rjesenje_VDT_KM_s24112010.pdf

⁷⁴ Rješenje Ministarstva pravde od 20.12.2010.godine,
http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Rjesenje_MP_2_s24112010.pdf

državljanstva arbitrarno ili na osnovu njihove invalidnosti;

(b) Nijesu lišene, po osnovu invalidnosti, prava da steknu, posjeduju i koriste isprave o državljanstvu ili druge identifikacione isprave, ili da koriste druge relevantne postupke, poput postupka za imigraciju, koji mogu biti potrebni kako bi ova lica lakše ostvarivala svoju slobodu kretanja;

(c) Imaju pravo da napuste bilo koju zemlju, uključujući i svoju sopstvenu;

(d) Nijesu lišene arbitrarno ili na osnovu svoje invalidnosti prava da uđu u svoju sopstvenu zemlju.

2. Djeca s invaliditetom biće registrovana odmah po rođenju i od rođenja će uživati pravo na ime, pravo da steknu državljanstvo i u mjeri u kojoj je to moguće, pravo da ih njihovi roditelji poznaju i da se staraju o njima.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Sloboda kretanja i državljanstvo regulisani su Ustavom, kao i Zakonom o crnogorskom državljanstvu⁷⁵.

U Članu 12. Ustava kaže se da u Crnoj Gori postoji crnogorsko državljanstvo, da Crna Gora štiti prava i interes svog državljanina, kao i da crnogorski državljanin ne može biti prognan niti izručen drugoj državi, osim u skladu sa međunarodnim obavezama Crne Gore.

Ustav u Članu 39. jemči pravo na slobodu kretanja i nastanjivanja, kao i pravo napuštanja Crne Gore.

Sloboda kretanja, nastanjivanja i napuštanja Crne Gore može se ograničiti, ako je to potrebno za vođenje krivičnog postupka, sprječavanja širenja zaraznih bolesti ili iz razloga bezbjednosti Crne Gore.

U Zakonu o crnogorskom državljanstvu kaže se da se državljanstvo stiče porijeklom, rođenjem na teritoriji Crne Gore, prijemom i po međunarodnim ugovorima i sporazumima.

PRAKSA

Zbog nedostatka servisa podrške, adekvatne socijalne zaštite, nezaposlenosti i sl., osobe s invaliditetom nisu u mogućnosti da same izaberu mjesto prebivališta i boravka. Ovo im sužava mogućnosti za ostvarivanje mnogih prava i onemogućava ih da budu samostalni u donošenju odluka koje se tiču njihovog života.

Nijesu zabilježeni primjeri da je neka osoba s invaliditetom uskraćena za državljanstvo ili da joj je isto oduzeto.

⁷⁵ Zakon o crnogorskom državljanstvu, „Službeni list CG”, br. 13/08 od 26.02.2008. godine, 40/10 od 22.07.2010. godine

U Nikšiću su zbog različitih administrativnih problema pojedine osobe s invaliditetom, već duži vremenski period (3 godine), uskraćene za status državljanina Crne Gore, iako su rođene u Crnoj Gori. Kao razlog ovako neažurnog odnosa države prema osobama s invaliditetom navođeno je mjesto rođenja njihovih roditelja u drugoj državi, koja je nastala raspadom bivše Jugoslavije. Sličan primjer je i za raseljena lica, osobe s invaliditetom, za koje se traže posebni zakonski uslovi da bi dobili status državljanina Crne Gore, iako su sa prebivalištem u Crnoj Gori više od 15 godina, što bi po zakonskim uslovima bio dovoljan period da se dobije status državljanina⁷⁶. Ta činjenica još više otežava njihov položaj na način što im je onemogućeno da ostvare pojedina prava po osnovu invaliditetu.

Sloboda kretanja je direktno povezana sa pristupačnošću izgrađenog okruženja, tako da mnoge osobe s invaliditetom nijesu u mogućnosti da u potpunosti uživaju ovo pravo.

PREPORUKE

- Omogućiti slobodu kretanja osobama s invaliditetom na način što će se izgrađeno okruženje prilagoditi njihovim potrebama;
- Državni organi bi trebalo da budu efikasniji i ažurniji u odlučivanju po zahtjevima za državljanstvo i regulisanje statusa osoba s invaliditetom.

SAMOSTALNI ŽIVOT I UKLJUČENOST U LOKALNU ZAJEDNICU

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 19.

Samostalni život i uključenost u lokalnu zajednicu

Države potpisnice ove Konvencije licima s invaliditetom priznaju jednako pravo da žive u zajednici i uživaju pravo izbora jednako sa drugim osobama i preduzeće efektivne i odgovarajuće mjere kako bi olakšale licima s invaliditetom da u potpunosti uživaju ovo pravo, omogućile njihovu punu uključenost u zajednicu i učešće u životu zajednice, uključujući preduzimanje mera kako bi osigurale da:

(a) Lica s invaliditetom imaju mogućnost da izaberu mjesto svog prebivanja, sa kom će i gdje će živeti, pod jednakim uslovima sa drugima i neće biti obavezne da žive pod određenim aranžmanima;

⁷⁶ Razgovori sa osobama s invaliditetom

(b) Lica s invaliditetom imaju pristup spektru službi podrške u svojim domovima, ustanovama za smještaj i lokalnoj zajednici, uključujući personalne asistente, neophodne radi podrške uključenosti i životu osoba s invaliditetom u svojim lokalnim zajednicama i sprječavanja izolacije ili isključenosti iz zajednice;

(c) Usluge i objekte u lokalnoj zajednici koje su na raspolaganju opštoj populaciji treba da budu dostupne osobama s invaliditetom pod jednakim uslovima i da budu u skladu sa potrebama lica s invaliditetom.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Specifična regulativa koja se odnosi na servise podrške ne postoji, osim djelimično u Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti koji u Članovima 63, 64. i 65. definiše ulogu Centra za socijalni rad. Po ovom Zakonu, usluge socijalnog rada su: preventivna djelatnost, dijagnostika, tretman i savjetodavno-terapijski rad.

Lokalne samouprave, takođe, imaju određene ingerencije kada je u pitanju ostvarivanje i zaštita prava osoba s invaliditetom. Zakonom o lokalnoj samoupravi⁷⁷ u Članu 6, generalno se kaže da građani učestvuju u odlučivanju o svojim potrebama i interesima neposredno i preko slobodno izabralih predstavnika u organima lokalne samouprave, a u Članu 7. da u vršenju svojih poslova, organi lokalne samouprave obezbeđuju jednaku zaštitu prava i na zakonu zasnovanih pravnih interesa lokalnog stanovništva i pravnih lica.

Članovima 32. i 33. definišu se određene nadležnosti lokalnih samouprava koje su bitne za osobe s invaliditetom. Tako opština, u skladu sa zakonom, uređuje i obezbeđuje:

- "socijalnu zaštitu koja se odnosi na kućnu njegu i kućnu pomoć starim i invalidnim licima, rješavanje stambenih pitanja lica u stanju socijalne potrebe i dodatnih oblika socijalne zaštite";-
- dječiju zaštitu koja se odnosi na odmor i rekreaciju djece, smještaj, ishranu i druge dodatne oblike dječje zaštite;
- uslove za informisanje lokalnog stanovništva.

U okviru sopstvenih nadležnosti opština vrši i sljedeće poslove:

- organizuje pružanje pravne pomoći građanima;
- vodi evidencije stanovništva i biračke spiskove i druge evidencije, u skladu sa zakonom;
- odlučuje o pravima i obavezama građana u poslovima iz svoje nadležnosti;

⁷⁷ Zakon o lokalnoj samoupravi, „Službeni list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06 i „Službeni list CG“, br. 88/09 od 31.12.2009. godine

- stara se o zadovoljavanju određenih potreba građana i u drugim oblastima od neposrednog interesa za građane;
- vrši druge poslove u skladu sa potrebama i interesima lokalnog stanovništva.

Članom 99. definiše se učešće građana u ostvarivanju lokalne samouprave. Opština stvara uslove, podstiče i pomaže učešće lokalnog stanovništva u ostvarivanju lokalne samouprave putem različitih oblika učešća stanovništva u izjašnjavanju i odlučivanju o poslovima od zajedničkog interesa.

U cilju zadovoljavanja kulturnih, sportskih, obrazovnih, zdravstvenih, informativnih i drugih potreba, lokalno stanovništvo učestvuje u organima upravljanja javnih službi i drugim pravnim licima, koja vrše javna ovlašćenja i pružaju usluge građanima, na način utvrđen posebnim zakonima i drugim propisima.

Ovaj Zakon reguliše i odnose i saradnju lokalne samouprave i građana. Tako su organi lokalne samouprave obavezni da obezbijede ostvarivanje prava i dužnosti lokalnog stanovništva na zakonit i efikasan način, uz poštovanje ličnosti i dostojanstva građanina, a lokalni funkcioneri i službenici, u odnosu prema građaninu, obavezni su da se pridržavaju etičkog kodeksa utvrđenog za državne službenike i namještenike.

Organji lokalne samouprave imaju obavezu i da građanima u ostvarivanju njihovih prava i interesa daju potrebne podatke, objašnjenja i obavještenja.

Davanje obavještenja ostvaruje se i putem tehničkih sredstava, brošura i sredstava javnog informisanja.

PRAKSA

U Crnoj Gori postoji pet dnevних centra i to u Bijelom Polju, Nikšiću, Pljevljima, Herceg Novom i Ulcinju. Dnevni centar u Ulcinju je odmah nakon otvaranja zatvoren zbog nedostatka osoblja i sredstava za finansiranje zaposlenih.⁷⁸ Uloga ovih dnevnih centara je da pomognu djeci s invaliditetom da se lakše uključe u život lokalne zajednice, pripreme za inkluzivno obrazovanje, kao i da steknu osnovna životna znanja i vještine.

Nažalost, dnevni centri se suočavaju sa nedostatkom kapaciteta, kao i nedovoljnim stručnim kadrom⁷⁹.

Ne postoji zakon koji bi uredio personalnu asistenciju⁸⁰ kao jedan od osnovnih preduslova za veću nezavisnost i samostalnost osoba s invaliditetom. S obzirom da u Strategiji za integraciju osoba s invaliditetom u društvo stoji da je potrebno raditi na uspostavljanju i razvijanju servisa

78 Izvod iz izvještaja UMHCG-a posjete opštinama, maj 2010-mart 2011

79 Izvod iz izvještaja UMHCG-a posjete opštinama, maj 2010-mart 2011

80 „Personalna asistencija omogućava osobama s invaliditetom da dobiju spoljni podršku kojom kompenzuju stvari koje im se čini teške ili nemoguće u samostalnom životu. Usluga personalne asistencije se definije prema specifičnim i individualnim potrebama svakog korisnika, koju on sam definije i obuhvaća svog asistenta kako da mu na najbolji način asistira u zadovoljenju potreba”, Uspostavljanje servisa personalne asistencije u Crnoj Gori, http://www.cemi.org.me/images/dokumenti/studije/studija_socijalna_iskljucenost.pdf

podrške, a da nadležni državni organi zastupaju stav da je potrebno prvo pilotirati projekte personalne asistencije, organizacije osoba s invaliditetom pokreću razne pilot projekte. Tako je u toku 2010. godine sproveden „Pilot projekat personalne asistencije“ koji su rezalizovale dvije lokalne NVO iz Nikšića (Organizacija slijepih za Nikšić, Šavnik i Plužine i Udruženje „PLEGIJE“). Projekat je pokazao dobre rezultate, odnosno poboljšanje svakodnevnog života 11 korisnika⁸¹.

Organizacije roditelja djece s invaliditetom su preko javnih radova Zavoda za zapošljavanje angažovale asistente u nastavi, asistencije djeci u dnevnim centrima i kući⁸².

Zavod za zapošljavanje Crne Gore⁸³ sprovodi niz javnih radova u domenu poboljšanja kvaliteta života djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kao i njihovih porodica. Radi se o dodatnoj podršci djeci u kući, van kuće i u nastavi kada su uključena u redovno obrazovanje, po inkluzivnom modelu. Ova podrška se realizuje kroz 16 programa javnih radova, u trajanju od tri do deset mjeseci: u Podgorici, Bijelom Polju, Pljevljima, Nikšiću, Mojkovcu, Rožajama i Herceg Novom. Izvođači ovih programa su nevladine organizacije, koje se bave pitanjima lica s invaliditetom, posebno udruženja roditelja djece sa teškoćama u razvoju i škole koje pohađaju ova djeca, a partneri u realizaciji programa, pored Zavoda, su i lokalne samouprave, domovi zdravlja, socijalne ustanove i drugi. U navedenim radovima uključeno je 114 lica na poslovima „personalnih asistenata“.

Iako su zakonski predviđeni asistenti u radu ne postoje, a i stanovanje uz podršku o kome se dosta govorilo u toku 2010. godine, takođe, ne postoji kao servis⁸⁴.

Ne postoji servis gestovnih prevodilaca koji bi osobama sa oštećenjem sluha omogućio ostvarivanje različitih prava.

Do danas država nije sprovodila podsticajne mjere koje proklamuju samostalni život osoba s invaliditetom – što je jedan od temelja inkluzivnog društva⁸⁵.

Finansiranje postojećih servisa podrške nije sistemski regulisano, već se finansiraju na osnovu projekata, što ne predstavlja održivo rješenje.

PREPORUKE

- Neophodno je u što kraćem roku pristupiti usvajanju zakona o personalnoj asistenciji;
- Razvijati postojeće i uspostavljati nove servise podrške (prevoz „Od vrata do vrata“,

81 Rezultati istraživanja među korisnicima i asistentima na kraju projekta

82 Izvod iz izveštaja javnog rada „Personalni asistenti za djecu i omladinu sa teškoćama u razvoju“, od 01.03.2010. god. do 01.12.2010. god., Zračak Nade, Pljevlja

83 Svakodnevna pomoć u kući, Pobjeda, 30.07.2010 <http://www.montenews.me/vijesti/drustvo/67152.html>

83 Podaci su preuzeti iz obaveljenih dubinskih intervjuja sa predstavnicima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, za potrebe studije „Uvođenje servisa personalne asistencije u Crnoj Gori“

84 „Bolji uslovi u Zavodu“, ND Vjesti, 13. novembar 2010. godine

85 Razgovor sa osobama s invaliditetom

- Servis za pse vodiče i pomagače, Pomoć u kući...);
- Ubrzati proces donošenja zakona o gestovnom jeziku i uspostavljanje servisa gestovnih prevodilaca za osobe sa oštećenjem sluha;
 - Definisati podsticajne mjere za samostalan život osoba s invaliditetom;
 - Dalje razvijati mrežu dnevnih centara u Crnoj Gori.

LIČNA POKRETLJIVOST

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 20.

Lična pokretljivost

Države potpisnice ove Konvencije predužeće efektivne mjere radi osiguravanja lične pokretljivosti za lica s invaliditetom sa njihovom najvećom mogućom samostalnošću, uključujući:

- (a) Olakšavanje lične pokretljivosti lica s invaliditetom na način i u vrijeme kada one to odaberu i po pristupačnim cijenama,
- (b) Olakšavanje pristupa licima s invaliditetom kvalitetnim pomagalima za ostvarivanje pokretljivosti, asistivnim tehnologijama i oblicima žive asistencije i posrednicima, uključujući omogućavanje da oni budu dostupni po pristupačnim cijenama,
- (c) Pružanje treninga i obuke u veštinama pokretljivosti lica s invaliditetom i specijalistima koji rade sa tim osobama,
- (d) Ohrabrvanje predužeća koja proizvode pomagala za ostvarivanje pokretljivosti, asistivne tehnologije i sredstva da uzmu u obzir sve aspekte pokretljivosti lica s invaliditetom.

ZAKONODAVNI OKVR U CRNOJ GORI

Osim podzakonskog akta koji se djelimično odnosi na ovu oblast (Pravilnik o načinu i postupku ostvarivanja prava na medicinsko – tehnička pomagala), ne postoje posebni propisi koji uređuju istu.

PRAKSA

U Crnoj Gori ne postoji regulisan servis prevoza „Od vrata do vrata“, a javni saobraćaj nije učinjen dostupnim osobama sa različitim vrstama invaliditeta što uveliko umanjuje njihovu

ličnu pokretljivost.

U oblasti pomagala i asistivnih tehnologija, situacija je u odnosu na prethodni period poboljšana u smislu omogućavanja dobijanja pomagala koja kvalitetnije zadovoljavaju potrebe, međutim, nedostaje niz pomagala koja bi osobama sa većim stepenom invaliditeta omogućila kvalitetnije zadovoljenje osnovnih životnih potreba (poput različitih dizalica, elektromotornih kolica koje imaju mogućnosti prilagođavanja visine, naslona i sl.).

Problem u toku procesa izrade i isprobavanja ortopedskih i protetičkih pomagala predstavlja i nemogućnost, odnosno nepokrivanje troškova smještaja korisnika koji su van Podgorice, a koje izrađuje „Rudo Montenegro”⁸⁶.

U Crnoj Gori ne postoji servis koji bi pružao obuke i treninge u vještinama lične pokretljivosti, što se u najvećoj mjeri odnosi na osobe sa oštećenjem vida.

UMHCG je razvio servis za dodjelu pasa vodiča i pomagača korisnicima u Crnoj Gori, što je jedan od mogućih načina olakšavanja lične pokretljivosti osoba s invaliditetom. Ovaj servis nema stalno sistemsko finansiranje.

PREPORUKE

- Stvoriti mogućnosti za obuku i trening u vještinama lične pokretljivosti, prevashodno pokretljivosti osoba s oštećenjem vida;
- Sistemski riješiti način finansiranja servisa za dodjelu pasa vodiča i pomagača korisnicima u Crnoj Gori;
- Omogućiti dobijanje dodatnih pomagala i asistivnih tehnologija, posebno za osobe sa većim stepenom fizičkog invaliditeta;
- Oformiti specijalizovani servis za prevoz „Od vrata do vrata”;
- Inicirati kod Fonda zdravstva finansiranje smještaja za korisnike pomagala (ortotička i protetička pomagala) u toku izrade istih, a koji žive van Podgorice.
- Učiniti dostupnim sredstva javnog saobraćaja;
- Stvoriti mogućnost da jedan broj taksi vozila bude pristupačan osobama s invaliditetom.

SLOBODA MIŠLJENJA I IZRAŽAVANJA, PRISTUP INFORMACIJAMA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 21.

Sloboda mišljenja i izražavanja, pristup informacijama

Države potpisnice predužeće sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale da lica s invaliditetom mogu da ostvare slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja na osnovama jednakosti sa drugima kroz upotrebu svih oblika komunikacije definisanih u Članu 2. ove Konvencije, po izboru lica s invaliditetom, uključujući:

- (a) Pružanje licima s invaliditetom informacija namijenjenih opštoj javnosti na blagovremen način i bez dodatnih troškova po lica s invaliditetom u pristupačnim formatima i tehnologijama primjerenim različitim vrstama invalidnosti;
- (b) Prihvatanje i olakšavanje upotrebe gestovnog jezika, Brajevog pisma i augmentativne i alternativne komunikacije i svih drugih pristupačnih načina, sredstava i formata po izboru lica s invaliditetom u službenim odnosima;
- (c) Pozivanje da privatna lica i organizacije koje pružaju usluge opštoj javnosti, uključujući kroz upotrebu interneta, pružaju informacije i usluge u pristupačnim formatima koje lica s invaliditetom mogu koristiti;
- (d) Ohrabrvanje masovnih medija, uključujući one koji pružaju informacije putem interneta, da svoje usluge učine pristupačnim licima s invaliditetom;
- (e) Podsticanje i priznavanje upotrebe gestovnih jezika.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Osnovne odredbe koje se tiču slobode mišljenja i izražavanja i pristupa informacijama regulisani su Ustavom (Članovi 46, 47, i Član 51.), a detaljnije se razrađuju u pojedinim zakonima.

Sloboda mišljenja i izražavanja je regulisana Članom 46. Ustava kojim se svakome jemči pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, dok se Članom 47. propisuje da svako ima pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanim riječju, slikom ili na drugi način. Ova odredba se svakako može odnositi i na gestovni govor.

Član 51. kaže: „Svako ima pravo pristupa informacijama u posjedu državnih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja.“

Zakonom o medijima⁸⁷ u Članu 3. propisuje se da Republika obezbeđuje dio finansijskih sredstava za ostvarivanje Ustavom i zakonom zajemčenih prava građana na informisanje,

⁸⁷ Zakon o medijima, „Službeni list RCG“, br. 51/02, 62/02 i „Službeni list CG“, br. 46/10 od 06.08.2010. godine

bez diskriminacije, po osnovu programskih sadržaja koji su značajni, između ostalog, i za informisanje osoba oštećenog sluha i vida.

Zakonom o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore⁸⁸ afirmišu se različite vrijednosti koje programski sadržaji moraju imati. Tako se propisuje obaveza da služe javnom interesu, da doprinose razvoju slobodnog mišljenja i informisanosti javnosti, da poštuju ljudsko dostojanstvo i ljudska prava i slobode i doprinose toleranciji različitih mišljenja i vjerovanja i sl.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama⁸⁹ se odnosi na pristup informacijama koje su u posjedu organa vlasti i kaže se da je takav pristup sloboden i da se ostvaruje na način propisan tim zakonom. Navodi se da se pristup informacijama u posjedu organa vlasti zasniva na načelima: slobode informisanja, jednakih uslova za ostvarivanje prava, otvorenosti i javnosti rada organa vlasti, kao i hitnosti postupka.

U Članu 7. ovog Zakona ragulisano je da se licima s invaliditetom pristup informacijama omogućava na način i u obliku koji odgovara njihovim potrebama.

PRAKSA

Pružanje informacija namijenjenih opštoj javnosti na blagovremen način i bez dodatnih troškova za lica s invaliditetom u pristupačnim formatima i tehnologijama primjerenim različitim vrstama invalidnosti više je izuzetak nego svakodnevna praksa.

U zakonodavnom sistemu Crne Gore ne postoji Zakon o gestovnom jeziku⁹⁰, pa je tako veliki broj osoba s oštećenjem sluha i govora uskraćen za informacije.

Konvencijom se predviđa i ohrabrvanje masovnih medija, uključujući one koji pružaju informacije putem interneta, da svoje usluge učine pristupačnim licima s invaliditetom – međutim, sem u nekim rijetkim slučajevima – elektronski mediji uglavnom ostaju nedostupni osobama sa oštećenjem vida (vremenska najava, oglasi, obavještenja i sl.), kao i osobama sa oštećenjem sluha (ne postoji titovanje ili gestovna interpretacija informacija)⁹¹.

Nepoznato je na koji način bi se u alternativnom formatu izdala informacija, u slučaju traženja iste na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama osobi s invaliditetom i pored zakonski postavljene obaveze.

⁸⁸ Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, „Službeni list CG”, br. 79/08 od 23.12.2008. godine

⁸⁹ Zakon o slobodnom pristupu informacijama, „Službeni list RCG”, br. 68/05 od 15.11.2005. godine

⁹⁰ Željko Rutović, Informisanje lica oštećenog sluha i vida, Crna Gora-norma i praksa,

<http://med-dij.com/063-75%20Medijski%20djalozi%20-%20Rutovic.pdf>

„Obезbijediti pristupačnost informacija osobama sa invaliditetom. To podrazumijeva slijedeće... Dalje razvijati i standardizovati znakovni jezik i usvojiti Zakon o znakovnom jeziku u Crnoj Gori...“ Strategija za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori, za period 2008-2016, strana 38.

⁹¹ Rezultati monitoringa medija UMHC-a

PREPORUKE

- Razvijati odgovarajuće pristupačne sadržaje za osobe s invaliditetom u oblasti informisanja i pristupa informacijama;
- Promovisati pristupačnost internet sadržaja za čitače ekrana

POŠTOVANJE PRIVATNOSTI

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 22.

Poštovanje privatnosti

1. Niti jedno lice s invaliditetom, bez obzira na mjesto prebivanja ili njene životne aranžmane, neće biti izloženo arbitarnom ili nezakonitom miješanju u njegovu ili njenu privatnost, porodični život, domaćinstvo, korespondenciju ili druge oblike komunikacije, kao ni nezakonitim napadima na njegovu ili njenu čast ili reputaciju. Sva lica s invaliditetom uživaju pravo na zakonsku zaštitu od takvih miješanja ili napada.
2. Države potpisnice štitiće privatnost ličnih podataka, podataka vezanih za zdravstveno stanje i rehabilitaciju lica s invaliditetom na osnovu jednakosti sa drugima.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Poštovanje privatnosti regulisano je Članom 40. Ustava Crne Gore koji propisuje da svako ima pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života i Članom 42. koji propisuje nepovrjedivost tajnosti pisama, telefonskih razgovora i drugih sredstava opštenja.

Odstupanje od ovog načela moguće je samo na osnovu odluke suda, i to za potrebe vođenja krivičnog postupka ili iz razloga bezbjednosti Crne Gore, kao i Članom 43. kojim se jemči zaštita podataka o ličnosti. Odredbama ovog člana zabranjena je upotreba podataka o ličnosti van namjene za koju su prikupljeni.

PRAKSA

Veoma je zastupljeno nepoštovanje privatnosti osoba s invaliditetom, kako od strane članova porodice tako i od strane nadležnih državnih organa što potvrđuju i lična iskustva

osoba s invaliditetom⁹². Ovo je evidentno prilikom posjeta državnim organima, a posebno institucijama za izdavanje ličnih dokumenata, potvrda i sl. Miješanje u privatnost posebno je izraženo u institucijama zatvorenog tipa⁹³.

PREPORUKE

- Stvoriti mogućnost da osobe s invaliditetom ostvaruju pravo na privatnost u skladu sa usvojenim zakonskim rješenjima.

POŠTOVANJE DOMA I PORODICE

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDitetOM

Član 23.

Poštovanje doma i porodice

1. Države potpisnice će preduzeti efektivne i odgovarajuće mјere kako bi eliminisale diskriminaciju lica s invaliditetom u svim pitanjima vezanim za bračne, porodične, lične odnose i roditeljstvo, na osnovu jednakosti sa drugima, kako bi osigurali da:

(a) Pravo svih lica s invaliditetom koji su u uzrastu u kome se može stupiti u brak da stupaju u brak i zasnivaju porodicu na osnovu punog i slobodno izraženog pristanka budućih supružnika bude priznato;

(b) Budu uvažena prava lica s invaliditetom da slobodno i odgovorno odlučuju o broju svoje djece i razmaku između njih i da imaju pristup informacijama primjerenim njihovom uzrastu, obrazovanju o reprodukciji i planiranju porodice i sredstvima potrebnim kako bi bile u stanju da ostvaruju dotična prava;

(c) Lica s invaliditetom, uključujući djecu, očuvaju svoju plodnost na osnovu jednakosti sa drugima.

2. Države potpisnice ove Konvencije osiguraće da prava i odgovornosti lica s invaliditetom u odnosu na hraniteljstvo, starateljstvo i usvojenje djece i druge slične ustanove u nacionalnim zakonodavstvima, gdje takvi koncepti postoje, budu poštovana. U svakom slučaju mora se prioritetsno poštovati najbolji interes djeteta. Države potpisnice će licima s invaliditetom pružati odgovarajuću podršku u ostvarivanju njihovih odgovornosti u podizanju djece.

3. Države potpisnice će osigurati da djeca s invaliditetom imaju jednaka prava u pogledu

⁹² Intervjuj sa članstvom UMHCG-a

⁹³ Razgovori sa osobama s invaliditetom

porodičnog života. Radi ostvarivanja tih prava i sprječavanja sakrivanja, napuštanja, zapostavljanja i odvajanja djece s invaliditetom, države potpisnice obavezuju se da djeci s invaliditetom i njihovim porodicama pruže rane i sveobuhvatne informacije, servise i podršku.

4. Države potpisnice će osigurati da dijete ne bude odvojeno od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležni organi donesu odluku u skladu sa primjenljivim pravom i postupcima, koja može biti podvrgnuta sudskoj reviziji, da je odvajanje u najboljem interesu djeteta. Ni u kom slučaju dijete neće biti odvojeno od roditelja s invaliditetom na osnovu invalidnosti bilo djeteta, bilo jednog ili oba roditelja.

5. Države potpisnice obavezuju se da u slučajevima kada uža porodica nije u stanju da se stara o djetetu s invaliditetom preduzmu sve napore kako bi djetetu, kao alternativu pružili njegu u široj porodici, a kada to nije moguće brigu unutar zajednice u porodičnom okruženju.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Ovu oblast regulišu Članovi 71. i 72. Ustava Crne Gore. Član 71. propisuje da se brak može zaključiti samo uz sloboden pristanak žene i muškarca, te da se zasniva na ravnopravnosti supružnika. Članom 72. Ustava Crne Gore obezbjeđuje se posebna zaštita porodice. Dalje se kaže da su roditelji obavezni da brinu o djeci, da ih vaspitavaju i školuju, djeca su obavezna da se staraju o svojim roditeljima kojima je potrebna pomoć.

Porodični zakon⁹⁴ detaljnije uređuje ovu oblast i pored ostalog uređuje odnose roditelja i djece koji se moraju zasnovati na obostranim pravima i dužnostima, posebno roditelja da se staraju o zaštiti interesa i dobrobiti djece i njihovoj odgovornosti za podizanje, vaspitanje i osposobljavanje za samostalan život i djece da se staraju o svojim roditeljima i da se prema njima odnose sa poštovanjem. Članom 5. uređeno je da se mora voditi računa o najboljim interesima djeteta u svim aktivnostima koje se tiču djeteta. Pravo je svakog lica da slobodno odlučuje o rađanju svoje djece, a roditelja da stvara mogućnosti i obezbjeđuje uslove za njihov zdrav psihofizički razvoj u porodici i društvu. Država obezbjeđuje uslove za slobodno i odgovorno roditeljstvo (Član 7. Porodičnog zakona).

Država starateljstvom pruža zaštitu djeci koja nijesu pod roditeljskim staranjem i punoljetnim licima koja nijesu sposobna ili koja nijesu u mogućnosti da se sama staraju o svojoj ličnosti, pravima i interesima (Član 9.).

Odredbama Člana 20. regulisano je da brak ne može sklopiti lice koje zbog duševne bolesti ili iz drugih razloga nije sposobno za rasuđivanje.

Roditelj koji zloupotrebljava roditeljska prava ili grubo zanemaruje roditeljske dužnosti, lišava se roditeljskog prava (Član 87.).

Roditeljsko pravo može se produžiti i poslije punoljetstva djeteta ako ono zbog duševne bolesti, zaostalog duševnog razvoja ili tjelesnih mana ili iz drugih razloga nije sposobno da se

⁹⁴ Porodični zakon, „Službeni list RCG”, br. 01/07 od 09.01.2007. godine

samo stara o svojoj ličnosti, pravima i interesima (Član 92.).

U drugu porodicu može biti smješteno i vaspitno zapušteno dijete, kao i dijete sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju (Član 157.).

Dijete ometeno u fizičkom i psihičkom razvoju može se smjestiti u drugu porodicu samo ako je utvrđeno da su članovi te porodice, po svojim ličnim svojstvima, sposobni za čuvanje, njegu i vaspitanje takvog djeteta (Član 161.).

Svrha starateljstva nad drugim licem koje nije u stanju ili nije u mogućnosti da se stara o svojim pravima i interesima je zaštita njegovih prava i interesa (Član 179.)

Punoljetno lice koje zbog duševne bolesti, duševne zaostalosti ili kojeg drugog uzroka nije sposobno da se samo brine o svojim pravima i interesima potpuno se lišava poslovne sposobnosti. Odluku o lišenju poslovne sposobnosti donosi nadležni sud u vanparničnom postupku (Član 235.).

Staralac lica koje je potpuno lišeno poslovne sposobnosti ili mu je poslovna sposobnost ograničena dužan je da se stara naročito o njegovoj ličnosti, smještaju, zdravlju i o uzrocima zbog kojih je lišeno poslovne sposobnosti i da nastoji da se ti uzroci otklone (Član 237.).

Bračni drug koji nema dovoljno sredstava za izdržavanje, nesposoban je za rad ili se ne može zaposliti, ima pravo na izdržavanje od svog bračnog druga, srazmjerno njegovim materijalnim mogućnostima (Član 262.).

PRAKSA

Evidentno je da osobe s invaliditetom prilikom sklapanja braka nemaju podršku porodice i društvene sredine. Takođe, prisutni su negativni stavovi kad osobe s invaliditetom odluče da imaju djecu. Sigurno je da osobe s invaliditetom ne bi imale mogućnosti bilo kao pojedinci ili bračni partneri da usvoje dijete. Razlog ovoga je u tome što, ako je jedan roditelj osoba s invaliditetom pri razvodu braka, njemu bez obzira na materijalne uslove, dijete neće biti dodijeljeno na brigu i staranje, što se objašnjava samim invaliditetom osobe⁹⁵.

Ne postoje mjere koje afirmišu samostalan život osoba s invaliditetom, kao ni slobodno odlučivanje za formiranje porodice. Osobe s invaliditetom u glavnom žive sa roditeljima, a ukorijenjeno je mišljenje da je to za njih najbolje⁹⁶.

Veoma je malo podataka dostupno o porodičnom životu, te je stoga veoma teško napraviti procjenu stanja u praksi. Ono što je sigurno je da lica s invaliditetom u podizanju djece nemaju obezbijeđenu nikakvu podršku u smislu servisa i pomoći.

PREPORUKE

- Predložiti afirmativne mjere za samostalan život osoba s invaliditetom;
- Formirati servise podrške za osobe s invaliditetom pri podizanju djece;
- Stvoriti mogućnosti za slobodno odlučivanje osoba s invaliditetom o formiranju

95 Lična iskustva osoba s invaliditetom

96 Lična iskustva osoba s invaliditetom

porodice;

- Materijalno osnažiti osobe s invaliditetom koje žele da zasnuju porodicu i da budu samohrani roditelji;
- Dati mogućnost osobama s invaliditetom da na ravnopravnoj osnovi sa drugima mogu usvojiti dijete.

OBRAZOVANJE

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 24.

Obrazovanje

1. Države potpisnice priznaju pravo svih lica s invaliditetom na obrazovanje. Sa ciljem da ostvare uživanje ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, države potpisnice osiguraće inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima i učenje tokom čitavog života usmjerenog na:

(a) Pun razvoj ljudskih potencijala i osjećanja dostojanstva i samovrijednosti, kao i jačanje poštovanja ljudskih prava, osnovnih sloboda i ludske raznovrsnosti,

(b) Razvijanje ličnosti, talenata i kreativnosti, kao i mentalnih i fizičkih sposobnosti lica s invaliditetom do najveće moguće mјere,

(c) Omogućavanje da sva lica s invaliditetom efektivno učestvuju u slobodnom društvu.

2. Prilikom ostvarivanja ovog prava, države potpisnice će osigurati da:

(a) Lica s invaliditetom ne budu isključena iz opšteg obrazovnog sistema na osnovu svoje invalidnosti, a da niti jedno dijete s invaliditetom ne bude isključeno iz besplatnog i obaveznog osnovnog obrazovanja, ili iz srednjeg obrazovanja, zbog svog invaliditeta;

(b) Lica s invaliditetom imaju pristup inkluzivnom, kvalitetnom i besplatnom osnovnom i srednjem obrazovanju u svojoj lokalnoj zajednici na osnovu jednakosti sa drugima;

(c) Budu osigurane razumne adaptacije koje će odgovoriti potrebama pojedinaca;

(d) Licima s invaliditetom bude pružena podrška u sklopu opšteg obrazovnog sistema koja im je potrebna da bi im se olakšalo efektivno obrazovanje;

(e) Budu pružene efektivne individualizovane mјere podrške u okruženjima koje maksimiziraju akademski i socijalni razvoj, u skladu sa ciljem pune uključenosti.

3. Države potpisnice će omogućiti licima s invaliditetom da uče životne i vještine relevantne za socijalni razvoj, koje su im neophodne kako bi olakšale njihovo puno i jednakno učešće u obrazovanju i kao članova zajednice. Da bi ostvarile ovaj cilj, države potpisnice će preuzeti odgovarajuće mјere koje će između ostalog:

(a) Olakšati učenje Brajevog i alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, vještine orijentacije i mobilnosti, olakšati vršnjačku

podršku i mentorstvo među licima u sličnoj situaciji,

(b) Olakšati učenje gestovnog jezika i promovisanje lingvističkog identiteta zajednice gluvih lica,

(c) Osigurati da se obrazovanje lica, a naročito djece koja su gluva, slijepa ili slijepogluva vrši na jezicima i oblicima komunikacije koji su najprimjereniiji i u okruženju koje osigurava maksimalan akademski i društveni razvoj.

4. Da bi pomogle u garantovanju uživanja ovog prava, države potpisnice predužeće odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnog osoblja koje je kvalifikovano da koristi gestovni jezik ili Brajovo pismo, uključujući nastavnike koji su i sami lica s invaliditetom i da obuči stručnjake i osoblje koji rade na svim nivoima obrazovanja. Takav trening i obuka treba da obuhvate podizanje nivoa svijesti o invalidnosti, upotrebu odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala radi podrške lica s invaliditetom.

5. Države potpisnice osiguraće da lica s invaliditetom mogu imati pristup opštem tercijarnom obrazovanju, profesionalnom osposobljavanju i edukaciji, obrazovanju za odrasle i životnom učenju bez diskriminacije i na jednakim osnovama sa ostalim licima. Radi ostvarivanja pomenutog cilja, države potpisnice će osigurati da se licima s invaliditetom pruže razumne adaptacije.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Oblast obrazovanja uređena je Članom 75. Ustava Crne Gore, kao i setom zakona iz ove oblasti. Ustavnim obredbama se jemči pravo na školovanje pod jednakim uslovima.

Zakon o opštem obrazovanju i vaspitanju djelimično pokriva oblast obrazovanja osoba s invaliditetom, dok se Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama skoro u potpunosti odnosi na osobe s invaliditetom.

Zakon o opštem obrazovanju i vaspitanju djelimično pokriva oblast obrazovanja osoba s invaliditetom.

Tako se u Članu 2. ovog zakona navodi da su neki od ciljeva vaspitanja i obrazovanja da: „obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju;“ „razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti;“ kao i da „omogući pojedincu, u skladu sa sopstvenim mogućnostima, uključivanje i participaciju na svim nivoima rada i djelovanja.“

Članom 8. obezbjeđuje se građanima jednaka dostupnost u sticanju obrazovanja i vaspitanja, dok se Članovima 9. i 9a. promoviše jednakost i zabrana diskriminacije u ostvarivanju prava na vaspitanje i obrazovanje.

Članom 11. definiše se i da se nastava za lica koja koriste znakovni jezik, odnosno posebno pismo ili druga tehnička rješenja izvodi na znakovnom jeziku i pomoći sredstava tog jezika.

Zakon o gimnaziji⁹⁷ u Članu 10. kao i Zakon o stručnom obrazovanju⁹⁸ u Članu 9. definiju da se obrazovanje djece sa posebnim potrebama ostvaruje u skladu sa ovim zakonima kao i drugim posebnim propisima.

Zakonom o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u Članu 2. se kaže da je vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama djelatnost od javnog interesa. Vaspitanje i obrazovanje, odnosno habilitacija i rehabilitacija djece sa posebnim obrazovnim potrebama je obavezno od momenta otkrivanja posebne potrebe djeteta (Član 5.).

Ciljevi vaspitanja i obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama po ovom zakonu (Član 7.) su:

- 1) obezbjeđivanje jednakih mogućnosti vaspitanja i obrazovanja za svu djecu;
- 2) obezbjeđivanje odgovarajućih uslova koje omogućavaju optimalan razvoj;
- 3) pravovremeno usmjeravanje i uključivanje u odgovarajući program vaspitanja i obrazovanja;
- 4) individualni pristup;
- 5) očuvanje ravnoteže fizičkog, intelektualnog, emocionalnog i socijalnog razvoja;
- 6) uključivanje roditelja u proces habilitacije, rehabilitacije i vaspitanja i obrazovanja;
- 7) kontinuiranost programa vaspitanja i obrazovanja;
- 8) cjelovitost i kompleksnost vaspitanja i obrazovanja;
- 9) organizovanje vaspitanja i obrazovanja što bliže mjestu boravka

Zakon reguliše i način i postupak ostvarivanja prava na obrazovanje. U tom smislu postoji Komisija za usmjeravanje koja daje predlog za usmjeravanje djece u odgovarajuće programe. Na osnovu predloga Komisije, organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete donosi rješenje o usmjeravanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u odgovarajući obrazovni program (Članovi 19.-21.).

Radi pomoći u vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u Zavodu za školstvo se organizuju specijalizovane i mobilne službe koje sarađuju sa predškolskim ustanovama, školama, roditeljima i zdravstvenim ustanovama, radi pružanja dodatne i druge stručne pomoći, a u skladu sa rješenjem o usmjeravanju (Član 17.).

Takođe, Članovima 26. i 27. regulisani su i slučajevi obrazovanja kod kuće i u zdravstvenim institucijama.

Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama u Članu 30a. uvodi mogućnost

97 Zakon o gimnaziji, „Službeni list RCG”, br.64/02 od 28.11.2002. godine, 49/07 od 10.08.2007. godine

98 Zakon o stručnom obrazovanju, „Službeni list RCG”, br. 64/02 od 28.11.2002. godine, 49/07 od 10.08.2007. godine i „Sl. list Crne Gore”, br. 45/10 od 04.08.2010. godine

angažovanja asistenta u nastavi, čija je uloga tehnička pomoći djjetetu tokom procesa nastave. O eventualnom angažovanju asistenta odlučuje Komisija za usmjeravanje. Zakonom je definisano da asistent ovu pomoć po pravilu obavlja volonterski.

Nekoliko članova Zakona o visokom obrazovanju odnose se na osobe s invaliditetom. U Članu 6. ovog zakona se kaže: „Visoko obrazovanje je dostupno svima ..“ a u Članu 7. se kaže: „Nije dozvoljena bilo kakva diskriminacija na osnovu boje kože, rase, bračnog statusa, pola, vjere, jezika, nacionalnosti, etničkog ili drugog obilježja, materijalnog bogastva i invalidnosti“.

Ovi članovi čine visoko obrazovanje jednako dostupnim svima na opšti način. Posebno je značajan stav 3. Člana 9. ovog zakona koje se odnosi na obaveze Vlade Crne Gore prema visokom obrazovanju osoba s invaliditetom. Član 9. stav 4. kaže: „Vlada Republike Crna Gora obezbjeđuje potrebna sredstva za institucije u cilju ostvarenja jednakih uslova za studente s invaliditetom u ostvarivanju njihovog prava na visoko obrazovanje“.

U skladu sa ovim zakonom, Statut Univerziteta Crne Gore⁹⁹ je najviši pravni akt Univerziteta. U Članu 4. Statuta se kaže: „Univerzitet je dužan da obezbijedi iste uslove, bez direktnе ili indirektnе diskriminacije na osnovu pola, rase, bračnog statusa, boje kože, jezika, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog, etničkog ili nacionalnog nasleđa, nacionalne pripadnosti, invaliditeta ili nekog drugog statusa ili stanja“.

Studenti imaju pravo da formiraju udruženja i društva u skladu sa ciljevima predviđenim Zakonom, a takođe, u skladu sa principima jednakih šansi i nediskriminacije (Član 19.). Najviši organ studenata na Univerzitetu je Studentski parlament i njegovi predstavnici se biraju direktno.

PRAKSA

Prema podacima Ministarsva prosvjete i sporta, ukupan broj djece s invaliditetom u toku 2009/2010. školske godine bio je 3416, od toga 1311 djevojčica i 2105 dječaka¹⁰⁰.

Broj učenika uključenih u posebne ustanove prikazan je u sljedećoj tabeli.

Naziv ustanove	Ukupan broj
Zavod za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora – Kotor	154

⁹⁹ Statut Univerziteta Crne Gore, http://www.medf.ac.me/dokumenti/univerzitet/statut_ug.pdf

¹⁰⁰ Iz odgovora na upitnik – Ministarstvo prosvjete i nauke, 8. aprila 2010. godine, arhiva UMHCG-a

Centar za obrazovanje i ospozobljavanje „1 jun“ – Podgorica	152 + 5
Zavod za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine – Podgorica	85 + 2
Specijalni zavod za djecu i omladinu „Komanski most“ – Podgorica	101

Tableta 1.

Navedeni podaci ukazuju da značajan broj djece i dalje nije uključen u proces obrazovanja – bilo u redovnim ili u specijalnim školama (po važećem zakonu resursnim centrima). Jedan od razloga za takvo stanje je i nezainteresovanost roditelja da upišu dijete u školu. Ovakva odluka roditelja u suprotnosti je sa zakonom, jer je osnovno obrazovanje obavezno.

Ne postoji udžbenik koji bi omogućio učenje Brajevog pisma za djecu s invaliditetom. Ostali udžbenici za djecu sa oštećenjem vida štampaju se na osnovu projekata i donacija.

Osobe sa većim stepenom oštećenja sluha i govora gotovo da se i ne uključuju u sistem inkluzivnog obrazovanja. Prema odgovorima koje je istraživački tim UMHCG-a dobio iz Ministarstva prosvjete i nauke početkom 2010. godine, jedino nastavni kadar u Zavodu za rehabilitaciju lica oštećenog sluha i govora poznaće gestovni govor, dok nastavni kadar u Zavodu za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine u Podgorici čita i koristi Brajevo pismo.

Ne postoji Zakon o gestovnom govoru što onemogućava kvalitetno obrazovanje osoba s oštećenjem sluha. Nastavno osoblje nije u mogućnosti da dobije adekvatnu obuku zbog nepostojanja Zakona, što ima za posljedicu njihovu nemogućnost komunikacije sa djecom sa oštećenjem sluha.

Problem u obrazovanju osoba s oštećenjem sluha u Zavodu za rehabilitaciju lica sa poremećajem sluha i govora u Kotoru predstavlja nemogućnost sticanja četvrtog stepena, čime se sužava izbor zanimanja nakon završene srednje škole¹⁰¹.

Uprkos zakonskoj odredbi da se posao asistenta u nastavi obavlja po pravilu volonterski, nevladine organizacije u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje Crne Gore sprovode javne radove preko kojih obezbjeđuju asistenciju u nastavi za ograničen broj djece s invaliditetom uključene u redovno obrazovanje. Asistent u nastavi djetetu pruža tehničku pomoć, što se ne može raditi volonterski, jer ta je pomoći neophodna konstantno¹⁰², a u nemogućnosti da se

101 Razgovor sa osobama s oštećenjem sluha, kao i nastavnim osobljem Zavoda.

102 Dopis Odboru za prosvjetu, nauku, kulturu i sport Skupštine Grne Gore, 27.05.2010. godine, arhiva UMHCG-a.

sredstva obezbijede djeca ostaju bez asistencije bez koje nijesu u mogućnosti da kvalitetno prate nastavu.

Prema podacima kojima raspolaže Ministarstvo prosvjete i sporta¹⁰³ ne postoji precizrana i specifikovana evidencija o tome da li među zaposlenima u sistemu obrazovanja ima i osoba s invaliditetom.

Veći broj objekata u kojima se izvodi nastava ne zadovoljava standarde pristupačnosti. Ovaj problem je posebno izražen u srednjem obrazovanju. Sve škole imaju obavezu da obezbijede pristupne rampe, a budžetom za 2010. godinu je bilo predviđeno obezbjeđivanje liftova u ključnim gradskim školama.

2008. godine je donešena Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori sa ciljem usklađivanja normativnih akata sa domaćim i međunarodnim dokumentima, sistemskom podrškom za profesionalni razvoj kadra, ostvarivanju horizontalne i vertikalne pristupačnosti između obrazovno-vaspitnih ustanova kroz povezivanje redovnih i posebnih nastavnih planova i programa, organizovanja mreže stručne podrške, obezbjeđivanja kvaliteta i praćenja rada u vaspitno - obrazovnom sistemu i afirmacije pozitivnih stavova u odnosu na filozofiju inkluzivnog obrazovanja. Na osnovu ove Strategije Ministarstvo prosvjete i sporta će u narednom periodu preduzimati mjere za dalje unaprijeđenje sistema obrazovanja za osobe s invaliditetom.

Visoko obrazovanje osoba s invaliditetom karakteriše sljedeće stanje:

Pojedini fakulteti Univerziteta Crne Gore (Gradjevinski, Arhitektonski, PMF, tehnički fakulteti) uopšte nemaju obezbijeđen pristup studentima s invaliditetom što za posljedicu ima neupisivanje ovih fakulteta, dok drugi obezbjeđuju pristupačnost i stvaraju jednake uslove studiranja. Ovo se rješava na način što se ugrađuju rampe, liftovi, računari sa govornim programom u čitaonicama i sl. Ekonomski i Filozofski fakultet¹⁰⁴ su djelimično pristupačni¹⁰⁵, dok je u zgradbi Pravnog i Fakulteta političkih nauka ugrađen lift početkom 2008. godine. Fakulteti Univerziteta „Mediteran“ su djelimično pristupačni, dok je zgrada Univerziteta „Donja Gorica“ u potpunosti dostupna korisnicima kolica.

Na Pravnom fakultetu je u novemburu 2010. godine postavljena tabla sa planom zgrade ove ustanove i natpisi na vratima kabineta na Brajevom pismu.

Veliki problem svih visokoškolskih ustanova je nepostojanje dostupne literature za studente sa oštećenim vidom. Takođe, veliki je nedostatak nepostojanje gestovnih tumača na fakultetima, što za posljedicu ima da samo jedan student sa oštećenjem sluha studira na Univerzitetu Crne Gore.

zbog nedostatka sredstava za finansiranje istih.

¹⁰³ Odgovori na upitnik – Ministarstvo prosvjete i nauke, 8. April 2010. godine – arhiva UMHCG-a

¹⁰⁴ UMHNK je kroz projekat uspjelo da izgradi pristupnu rampu na ulazu u Filozofski fakultet u Nikšiću

¹⁰⁵ Postoje prilazne rampe na ulazima u objekte ovih fakulteta.

Privatni fakulteti izražavaju spremnost da upišu studente s invaliditetom bez plaćanja školarine.

U Studentskom parlamentu Univerziteta Crne Gore nema ni jednog studenta s invaliditetom. Studenti s invaliditetom se ne kandiduju za Studentski parlament, jer nemaju dovoljnu podršku. U studentskim Vijećima situacija je drugačija¹⁰⁶.

Smještaj studenata se obezbjeđuje kroz saradnju koju Udrženje mlađih sa hendičepom Crne Gore ima sa upravom JU „Dom učenika i studenata“. Dva studentska doma u Crnoj Gori djelimično zadovoljavaju uslove pristupačnosti (Prva faza Studentskog doma u Podgorici i Studentski dom „Braća Vučinić“ u Nikšiću). U Prvoj fazi Studnetskog doma u Podgorici postoji prilazna rampa, dok u domu „Braća Vučinić“ postoji jedna prilagođena soba za korisnike invalidskih kolica.

Lokalne samouprave nemaju velike nadležnosti u oblasti obrazovanja. Shodno zakonskim obavezama, u svim opštinama ustanovljene su Komisije za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama, čiji je cilj da ovoj djeci omogući kvalitetno školovanje u skladu sa njihovim mogućnostima, što za posljedicu ima sve veći broj ove djece koja pohađaju redovno obrazovanje, koje predstavlja prioritet¹⁰⁷. Neke opštine (Herceg Novi, Pljevlja) daju i posebne stipendije za studente i srednjoškolce s invaliditetom.

PREPORUKE

- Edukovati roditelje o neophodnosti i značaju obrazovanja djece s invaliditetom;
- Intenzivirati edukaciju nastavnog kadra na svim nivoima obrazovanja o inkluzivnom obrazovanju;
- Neophodno je sistemski riješiti asistenciju učenicima u nastavi, na taj način što će se za sprovođenje ovog servisa obezbjeđivati sredstva u budžetu;
- Obezbijediti adekvatnu udžbeničku literaturu za obrazovanje osoba s invaliditetom (osobe sa oštećenjem vida);
- Potrebno je opremiti škole adekvatnim didaktičkim sredstvima u cilju uspješnog obrazovanja osoba s invaliditetom;
- Stvoriti uslove za obezbjeđivanje personalne asistencije studentima s invaliditetom;
- U Zavodu za rehabilitaciju lica sa poremećajem sluha i govora uvesti četvrti stepen obrazovanja za osobe sa oštećenjem sluha kako bi im se omogućili bolji uslovi za zapošljavanje;
- Učiniti dostupnim sve ustanove obrazovnog sistema za osobe s invaliditetom;
- Uvesti servis gestovnih tumača u sve nivoje obrazovanja;

106 Razgovori sa studentima s invaliditetom

107 Izvod iz izveštaja UMHCGR posjeti opštinama, maj 2010-mart 2011

- Uvesti predmet „Inkluzivno obrazovanje“ na svim studijskim programima na kojima se obrazuje nastavni kadar;
- Uvesti servis gestovnih tumača u svim nivoima obrazovanja.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 25.

Zdravstvena zaštita

Države potpisnice priznaju da sva lica s invaliditetom imaju pravo na uživanje najvišeg mogućeg standarda zdravlja bez diskriminacije po osnovu invalidnosti. Države potpisnice predužeće sve odgovarajuće mјere kako bi osigurale pristup zdravstvenim uslugama i uslugama rehabilitacije vezanim za zdravstvenu zaštitu, koje će voditi računa o rodnim aspektima. Države potpisnice naročito će:

(a) Licima s invaliditetom pružiti isti raspon, kvalitet i standarde besplatnih ili priuštljivih zdravstvenih usluga koje su obezbijeđene i za ostale građane, uključujući usluge vezane za seksualno zdravlje i reprodukciju i programe javne zaštite zdravlja namijenjene najširoj populaciji;

(b) Licima s invaliditetom pružiti one zdravstvene usluge koje im posebno trebaju zbog njihove invalidnosti, uključujući ranu identifikaciju i intervencije onda kada je to primjereni i usluge usmjerene na minimiziranje i sprječavanje dalje invalidnosti, uključujući među djecom i stariim licima;

(c) Nastojati da pomenute zdravstvene usluge obezbijede licima s invaliditetom što bliže zajednicama u kojima ta lica žive, uključujući seoske zajednice;

(d) Zahtijevati od zdravstvenih radnika da licima s invaliditetom pružaju zaštitu istog kvaliteta koja se pruža i ostalim licima, uključujući na osnovu slobodnog i informisanog pristanka, kroz, između ostalog, podizanje nivoa svijesti dotičnih radnika o ljudskim pravima, dostojanstvu, autonomiji i potrebljima osoba s invaliditetom putem treninga i promovisanja etičkih standarda za javnu i privatnu zdravstvenu zaštitu;

(e) Zabraniti diskriminaciju protiv lica s invaliditetom prilikom pružanja zdravstvenog osiguranja i osiguranja života u slučajevima kada nacionalno zakonodavstvo dopušta to osiguranje, koja će biti pružana pod fer i razumnim uslovima.

(f) Spriječiti diskriminatorno uskraćivanje zdravstvene zaštite, zdravstvenih usluga, hrane ili tečnosti na osnovu invalidnosti.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Ustav Članom 69. garantuje svima pravo na zdravstvenu zaštitu. Osim toga norme ovog člana kažu da „dijete, trudnica, staro lice i lice s invaliditetom imaju pravo na zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ako to pravo ne ostvaruju po nekom drugom osnovu“.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti u prioritetnim mjerama zdravstvene zaštite pominje u Članu 10. tačka 11. „zdravstvenu zaštitu lica ometenih u fizičkom i mentalnom razvoju (hendikepirana lica)“, dok se u Članu 20. kaže da se prioriteti u pružanju zdravstvene zaštite zasnivaju „isključivo na medicinskim indikacijama, uzimajući u obzir stepen invalidnosti, težinu oboljenja ili povrede i druge okolnosti u vezi sa zdravstvenim stanjem građanina“.

U Članu 33. kaže se da: „Zdravstvena djelatnost koja se obavlja na primarnom nivou zdravstvene zaštite, po pravilu, obuhvata i zdravstvenu rehabilitaciju djece i mladih s poremećajima u tjelesnom razvoju i zdravlju“.

Isto tako u Članu 60. gdje se govori o organima zdravstvenih ustanova kaže se da „u odbor direktora mogu biti imenovani i predstavnici nevladinih organizacija čiji je osnovni cilj zaštita interesa hendikepiranih, invalidnih i oboljelih lica“.

Zakon o zdravstvenom osiguranju, Članom 16. predviđa da zdravstvena zaštita obuhvata „medicinsko-tehnička pomagala (proteze, ortopedska pomagala, stomato-protetičku pomoć i stomatološke materijale i naknade), a obim prava i standarde zdravstvene zaštite utvrđuje Vlada, na predlog Ministarstva zdravlja, vodeći računa“, između ostalog, „o djeci koja su trajno nesposobna za samostalan život i rad“, „o hendikepiranim licima sa značajnim tjelesnim oštećenjem od najmanje 70% utvrđenih u smislu posebnih propisa i licima oboljelim od zaraznih bolesti, reumatske groznice i njenih komplikacija, šećerne bolesti“ i drugih bolesti. Nadalje, Zakon predviđa da „ličnom učešcu u troškovima korišćenja zdravstvene zaštite, ne podliježu slijepa i gluvonijema lica, lica oboljela od paraplegije i kvadriplegije, mišićne distrofije, multipleks skleroze, i cerebralne paralize, kao i hendikepirana lica sa značajnim tjelesnim oštećenjem od najmanje 70% utvrđene u smislu posebnih propisa“ (Član 61.).

Dalje, Zakon o zdravstvenom osiguranju predviđa da se osiguranicima, između ostalih, smatraju osobe s invaliditetom i mentalno nedovoljno razvijena lica (Član 8.). Pravo iz obaveznog zdravstvenog osiguranja obuhvata pravo na zdravstvenu zaštitu, naknadu zarade za vrijeme privremene sprječenosti za rad i naknadu troškova prevoza u vezi sa korišćenjem zdravstvene zaštite. Pravo na zdravstvenu zaštitu, između ostalog, obuhvata prevenciju, pregledi i liječenje bolesti, stomatološke pregledi i liječenja, rehabilitaciju, lijekove i medicinska sredstva i medicinsko-tehnička pomagala. U okviru obaveznog osiguranja osiguranim licima predviđeno je da se pokriva 100% cijene za preglede, liječenje i rehabilitaciju u slučaju povrede i bolesti lica koja su teško duhovno ili tjelesno ometena u razvoju, za pregledi i liječenje multipleks skleroze, progresivnih neuro-mišićnih bolesti, cerebralne paralize, paraplegije i tetraplegije, kao i za medicinsko-tehnička pomagala u vezi sa liječenjem povreda i bolesti. Predviđa se i pokrivanje najmanje 100% cijene zdravstvenih usluga za kućno liječenje i rehabilitaciju u stacionarnoj ustanovi. Predviđeno je da se zdravstvena zaštita u punom iznosu bez participacije, između

ostalih, obezbijedi ratnim vojnim invalidima i civilnim invalidima rata, slijepim licima, trajno nepokretnim licima i licima koja ostvaruju pravo na naknadu za tuđu negu i pomoć.

Prema Zakonu o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica¹⁰⁸, mentalno oboljelo lice ima pravo da bude liječeno u najmanje ograničavajućoj okolini i sa najmanje ograničavajućim, nametljivim i prinudnim metodama, a predviđeno je i obavezno uključivanje članova porodice ili zakonskog zastupnika mentalno oboljelog lica. Liječenje i zaštita mentalno oboljelog lica moraju biti zasnovani na individualno utvrđenom planu, sa kojim je to lice upoznato i saslušano njegovo mišljenje (Član 8.). Maloljetna mentalno oboljela lica uživaju posebnu zaštitu (Član 10.). Tako, ona imaju pravo da budu zbrinuta u zajednici, osim ako je to objektivno nemoguće. Osim toga, mentalno oboljelo lice, odnosno njegov zakonski zastupnik, ukoliko ono nije sposobno, ima pravo da bira doktora koji će da ga liječi u centru za mentalno zdravlje, odnosno psihijatrijskoj ustanovi koja je najbliže njegovom mjestu stanovanja ili mjestu stanovanja srodnika ili prijatelja i ima pravo da se vrati u zajednicu čim se utvrdi da njegovo zdravstveno stanje to dozvoljava (Član 13.).

Zakon o zdravstvenom osiguranju predviđa da dijete osiguranika ima prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, pod uslovima iz ovog zakona, do završetka obaveznog školovanja po propisima iz oblasti obrazovanja, a ako je na redovnom ili vanrednom školovanju, do kraja roka propisanog za redovno školovanje, a najkasnije do navršene 26. godine života (Član 12.).

U skladu sa ovim Zakonom dijete, koje je zbog bolesti opravdano prekinulo školovanje, ima prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja i za vrijeme trajanja te bolesti, a ako nastavi školovanje ima prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja i poslije starosne granice utvrđene u stavu 1. ovog Člana, ali najduže onoliko vremena koliko je trajao prekid školovanja zbog bolesti. Opravdanost prekida školovanja zbog bolesti utvrđuje se u skladu sa opštim aktom Fonda. Ako dijete postane nesposobno za samostalan život i rad, u smislu posebnih propisa, prije isteka roka za redovno školovanje, ima prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja i za vrijeme dok takva nesposobnost traje. Pravo na obavezno zdravstveno osiguranje pripada i djetu koje postane trajno nesposobno za samostalan život i rad u smislu posebnih propisa i poslije uzrasta utvrđenog u Zakonu, ako nema sopstvenih sredstava za izdržavanje i ako ga osiguranik izdržava. Djeca bez roditelja i djeca za koje je organ starateljstva utvrdio da su bez roditeljskog staranja imaju prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja. Djeca koja imaju jednog ili oba roditelja imaju prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, kao i djeca koja zbog zdravstvenog stanja roditelja ili drugih okolnosti, u smislu posebnih propisa, roditelji nijesu u mogućnosti da se staraju o djeci i da ih izdržavaju (Član 13.).

Fond zdravstva utvrđuje indikacije za medicinsko-tehnička pomagala (proteze, ortopedska i druga pomagala, stomato-protetičku pomoć, stomatološke materijale i nadoknade) i standarde za materijale od kojih se izrađuju ova sredstva, rokove korišćenja, kao i uslove za

108 Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, „Službeni list RCG”, br.32/05 od 27.05.2005. godine

izradu novih sredstava prije isteka tih rokova.

Kriterijumi i postupak za ostvarivanje prava na pomagala uređeni su Pravilnikom o načinu i postupku ostvarivanja prava na medicinsko-tehnička pomagala, kojim je predviđeno da se osiguranom licu odobrava obnovljeno i servisno pomagalo, i to „invalidska kolica kada se koriste za privremenu upotrebu; protetička sredstva, ortotička sredstva, ortopedске cipele, ortopedski ulošci, invalidska kolica, pomoćna pomagala za olakšavanje kretanja, naočare sa staklenim kontaktnim sočivima, očne proteze, očne prizme i tiflotehnička¹⁰⁹ pomagala“. Prema Pravilniku, „pravo na ortopedska pomagala i medicinsku rehabilitaciju osigurano lice ostvaruje na osnovu nalaza i mišljenja Prvostepene ljekarske komisije republičkog Fonda za zdravstveno osiguranje. Ukoliko je osigurano lice nepokretno, kao i kad nije moguće iz medicinskih razloga prevesti se sredstvima javnog saobraćaja, ljekarska komisija odobrava prevoz sanitetskim kolima do zdravstvene ustanove, koja se obezbjeđuju iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja.“ (Član 14.).

Prema Pravilniku o bližim uslovima u pogledu standarda, normative i načina ostvarivanja primarne zdravstvene zaštite preko izabranog tima doktora ili izabranog doktora¹¹⁰ postoje Centri za djecu sa posebnim potrebama i namijenjeni su djeci do 15 godina starosti.

Dijelom i Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti Članom 38. pokriva zdravstvenu zaštitu, pravo koje se obezbjeđuje korisniku: „materijalnog obezbjeđenja, lične invalidnine, smještaja u ustanovu ili smještaja u drugu porodicu, ukoliko ovo pravo nije ostvario po drugom osnovu.“

PRAKSA

Ni jedna zdravstvena ustanova u Crnoj Gori nije u potpunosti prilagođena potrebama osoba s invaliditetom. Zdravstvene ustanove su djelimično prilagođene i to se uglavnom odnosi na prilaze i ulaze. Zbog velikog nagiba ili neadekvatne postavljenosti, prilazi i ulazi, u najvećem broju slučajeva, ne ispunjavaju ni minimum standarda, što za posljedicu ima njihovu neupotrebljivost. Toaleti su većinom, tamo gdje postoje, pretvoreni u ostave, dok u nekim jednostavno ne postoje.

Unutrašnja infrastruktura u ustanovama zdravstvene zaštite nije prilagođena potrebama osoba s invaliditetom. Ovdje se posebno misli na prilagođenost toaleta, kupatila, samih bolesničkih soba, kao i ambulanti i ostalih pratećih dijagnostičkih sadržaja. Bitno je istaći da su kreveti veoma zastarjeli, a i ako su novije izrade, dušeci na njima su u tako lošem stanju, da ova lica vrlo lako mogu dobiti dekubitalne rane. Bolnice ne raspolažu specijalnim antidekubitalnim dušecima za potrebe ove populacije¹¹¹.

109 Pomagala za osobe sa oštećenim vidom

110 Pravilnik o bližim uslovima u pogledu standarda, normative i načina ostvarivanja primarne zdravstvene zaštite preko izabranog tima doktora ili izabranog doktora, „Sl.list Crne Gore“, br. 010/08-4

111 Lična iskustva osoba s invaliditetom

Osobe sa oštećenjem sluha susreće se sa brojnim problemima u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu. Nijedna zdravstvena ustanova u Crnoj Gori nema servis koji bi osobama sa oštećenjem sluha omogućio nesmetanu komunikaciju sa zdravstvenim osobljem. Bolničko osoblje nije edukovano za kvalitetnu komunikaciju sa osobama s invaliditetom.

Privatne prakse, najčešće ne poštuju uredbu o obavezi da imaju pristupačne toalete za osobe s invaliditetom.

Isto tako ne postoji specijalizovana stomatološka usluga za stomatološke intervencije kod osoba s invaliditetom.

Usluge patronažnih zdravstvenih službi, kao ni usluge fizioterapeuta nijesu dostupne osobama s invaliditetom, iako postoji zakonski osnov.

Ne postoje zakonske prepreke ostvarivanju prava na servise za seksualno i reproduktivno zdravlje žena i muškaraca s invaliditetom, ali u praksi postoji izuzetno mali broj pristupačnih zdravstvenih ustanova u kojima one/oni mogu ostvariti ta prava. Ginekološke ordinacije, rijetko su pristupačne ženama s invaliditetom, kako državne, tako i privatne.¹¹²

Jedina bolnica za osobe sa većim stepenom intelektualnih smetnji je Specijalna bolnica za liječenje psihijatrijskih bolesnika u Kotoru.

Vrlo bitan dio zdravstvene zaštite za osobe s invaliditetom predstavlja ostvarivanje prava na pomagala.

Iako je Pravilnik o načinu i postupku ostvarivanja prava na medicinsko tehnička pomagala u odnosu na predhodni period unaprijeđen i dalje ima određenih nedostataka. Na primjer, osoba koja ima potrebu za elektromotornim kolicima, istovremeno ima potrebu i za toaletnim kolicima, a u praksi može da ostvari pravo na samo jedna. Po mišljenju brojnih korisnika kolica, osoba koja zaista ima potrebu za obje vrste kolica, trebala bi imati i pravo da ih dobije istovremeno.

Procedura ostvarivanja prava na elektromotorna kolica, koja između ostalog podrazumijeva elektromiografiju¹¹⁴ (fusnotu), veoma je duga i komplikovana.

Procedura prilikom ostvarivanja prava na tzv. potrošni materijal (gume, antidekubitalni jastuci, pojasevi, ručke, akumulatori itd.) je gotovo ista kao kod dobijanja kolica i mora se čekati na isporuku više od mjesec dana. Takođe, period od 5 godina je suviše dug za sticanje prava na dobijanje drugih kolica.

PREPORUKE

- U potpunosti učiniti dostupnim zdravstvene ustanove (javne i privatne) za sve kategorije osoba s invaliditetom;
- Oformiti mobilne timove koji će raditi kao patronažne službe za osobe s invaliditetom;

¹¹² Hidraulični ginekološki sto postoji jedino u Pljevljima

- Oformiti servise podrške koji će osobama sa senzornim invaliditetom pružiti podršku u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu;
- Sprovoditi dodatne treninge medicinskog osoblja o specifičnostima pružanja zdravstvene usluge osobama s invaliditetom;
- Sprovoditi programe dodatne zdravstvene zaštite osoba s invaliditetom zbog povećanog rizika od pridruženih zdravstvenih smetnji;
- Stvoriti uslove za adekvatnu stomatološku zaštitu za osobe s invaliditetom u svim gradovima Crne Gore;
- Pojednostaviti proceduru za dobijanje ortopedskih pomagala i potrošnog materijala;
- Omogućiti korisnicima kolica istovremeno dobijanje toaltenih i invalidskih.

HABILITACIJA I REHABILITACIJA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 26.

Habilitacija i rehabilitacija

1. Države potpisnice će preduzeti efektivne i odgovarajuće mјere, uključujući kroz vršnjačko obrazovanje i razmjenu iskustava među licima u sličnim situacijama, da licima s invaliditetom omoguće da postignu maksimalnu samostalnost, potpune fizičke, mentalne, socijalne i profesionalne kapacitete, i potpunu uključenost i učešće u svim aspektima života. Da bi ostvarile taj cilj, države potpisnice će organizovati, ojačati i proširiti sveobuhvatne habilitacijske i rehabilitacijske usluge i programe, naročito u oblastima zdravlja, zapošljavanja, obrazovanja i socijalnih servisa, na takav način da:

(a) Usluge i programi habilitacije i rehabilitacije počinju u najranijem dobu i da su zasnovane na multidisciplinarnoj procjeni potreba i snaga pojedinca;

(b) Usluge i programi habilitacije i rehabilitacije podržavaju učešće i uključivanje u zajednicu i sve aspekte društva, dobrovoljni su i dostupni licima s invaliditetom što je moguće bliže njihovim vlastitim zajednicama, uključujući i seoska područja.

2. Države potpisnice će promovisati razvoj početnih i treninga za kontinuirano stručno usavršavanje za stručnjake i osoblje koje radi na habilitacijskim i rehabilitacijskim uslugama.

3. Države potpisnice promovisaće raspoloživost, poznavanje i upotrebu asistivnih sredstava i tehnologija dizajniranih za osobe s invaliditetom koje se odnose na habilitaciju i rehabilitaciju.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Medicinska rehabilitacija uređena je Pravilnikom o indikacijama i načinu korišćenja medicinske rehabilitacije¹¹³ u zdravstvenim ustanovama koje obavljaju specijalizovanu rehabilitaciju.

Pomenutim pravilnikom utvrđuju se: indikacije, način, postupak, kao i druga pitanja od značaja za korišćenje medicinske rehabilitacije u zdravstvenim ustanovama koje obavljaju specijalizovanu rehabilitaciju (Član 1.).

U cilju ostvarivanja prava na medicinsku rehabilitaciju utvrđuje se lista bolesti, bolesnih stanja i posljedica povreda, tzv. lista za medicinsku rehabilitaciju (Član 2.). Medicinsku rehabilitaciju osigurano lice ostvaruje na osnovu nalaza i mišljenja Prvostepene ljekarske komisije Fonda (u daljem tekstu: Ljekarska komisija). Ljekarska komisija na osnovu medicinske dokumentacije i predloga konzilijuma doktora za medicinsku rehabilitaciju, odnosno konzilijuma doktora kardiologa Kliničkog centra Crne Gore donosi nalaz i mišljenje (Član 5.).

Djetetu do šest godina života, kome je odobrena medicinska rehabilitacija, odobrava se pratilac za vrijeme trajanja medicinske rehabilitacije. Djetetu do 15 godina života, kome je odobrena medicinska rehabilitacija po osnovu pojedinih dijagnoza, odobrava se pratilac za vrijeme trajanja medicinske rehabilitacije (Član 8.).

Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom se uređuje način i postupak ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju lica s invaliditetom, mjere i podsticaji za njihovo zapošljavanje, način finansiranja i druga pitanja od značaja za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom (Član 1.).

PRAKSA

Iako postoji zakonski regulisana rehabilitacija i habilitacija, u Crnoj Gori ne postoje posebni programi habilitacije koji bi osobama s invaliditetom omogućili da steknu životna znanja i vještine koja bi im omogućila punu integraciju u zajednici u kojoj žive.

Ne postoje programi socijalne rehabilitacije poslije izlaska iz bolnice za osobe s invaliditetom, koje podrazumijevaju sticanje vještina potrebnih za svakodnevni život (oblačenje, svlačenje, manipulacija krevet-kolica, korišćenje kolica i sl.).

Ne postoje ni specijalizovana stručna savjetovališta za osobe s invaliditetom.

Ostvarivanje mnogih prava iz oblasti medicinske rehabilitacije je često otežano, prije svega, zbog dugih procedura i needukovanosti službenika u lokalnim službama Fonda zdravstva¹¹⁴.

113 Pravilnik o indikacijama i načinu korišćenja medicinske rehabilitacije, "Sl. list RCG", br. 74/06 od 04.12.2006. godine

114 Iskustva osoba s invaliditetom

U skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom Zavod za zapošljavanje Crne Gore u saradanji sa Agencijom „Papilot“ iz Slovenije realizovao je u toku 2010. godine dva programa:

- Program profesionalne rehabilitacije lica sa invaliditetom i drugih teže zapošljivih lica – koji je realizovan u Podgorici, Baru i Nikšiću. U ovaj program je bilo uključeno 110 lica sa evidencije Zavoda i
- Program osposobljavanja budućih izvođača profesionalne rehabilitacije.

Ukupna vrijednost ovih programa iznosila je 307 452,00 EUR.

Program profesionalne rehabilitacije lica s invaliditetom većim dijelom nije bio prilagodjen sposobnostima osoba koje su učestvovale u njemu¹¹⁵.

Prilikom ostvarivanja prava na medicinsku rehabilitaciju osobe s invaliditetom se surijeću sa problemom prevoza, jer ne postoji pristupačan međugradska prevoz, kao ni servis u okviru sistema zdravstva koji bi uslugu prevoza pružio na zadovoljavajući način.

Određene kategorije osoba s invaliditetom, pravo na medicinsku rehabilitaciju, mogu ostvariti samo jednom u toku bolesti ili nakon sticanja invaliditeta (osobe sa dijagnozom paraplegija).

Ovako sprovođenje medicinske rehabilitacije dovodi do lošijeg opšteg zdrastvenog stanja pojedinih kategorija osoba s invaliditetom i njihove uključenosti u društvene tokove.

Pomenuti nedostatak državnih zdravstvenih usluga pokušavaju nadomjestiti NVO koje u svojim programima sprovode aktivnosti banjsko-klimatskog liječenja.

PREPORUKE

- Uprostiti procedure za ostvarivanje prava iz oblasti habilitacije i rehabilitacije;
- Proširiti listu bolesti kako bi sve osobe s invaliditetom kojima je to potrebno mogle ostvariti prava iz oblasti medicinske rehabilitacije;
- Razvijati različite servise podrške osobama s invaliditetom u cilju snažnijeg uključivanja u društvo;
- Kontinuirano raditi na edukaciji medicinskog osoblja o pravima osoba s invaliditetom, kao i službenika u službama fonda zdravstva;
- Profesionalnom rehabilitacijom adekvatno pripremiti osobe s invaliditetom za tržiste rada i time im omogućiti izvjesno zaposlenje;
- U partnerstvu sa organizacijama osoba s invaliditetom organizovati programe edukacije osoba s invaliditetom u cilju socijalne rehabilitacije.

115 Iskustva osoba s invaliditetom, učesnika/ca ovih programa

RAD I ZAPOŠLJAVANJE

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 27.

Rad i zapošljavanje

1. Države potpisnice priznaju pravo osoba s invaliditetom na rad na osnovu jednakosti sa drugima; ovo uključuje mogućnost da zarađuju za život obavljajući posao koji su slobodno odabrali ili prihvatali na tržištu rada i u radnom okruženju koji su otvoreni, inkluzivni i pristupačni za osobe s invaliditetom. Države potpisnice preduzeće odgovarajuće korake da osiguraju i promovišu ostvarivanje prava na rad, uključujući i za one osobe koje su stekle invaliditet tokom procesa rada, kroz preuzimanje odgovorajućih mjera, uključujući zakonsku regulativu, usmjerenih, između ostalog, na:

(a) Zabranu diskriminacije na osnovu invalidnosti u odnosu na sva pitanja vezana za sve oblike zapošljavanja, uključujući uslove regrutovanja, zapošljavanja i primanja na posao, nastavak zapošljavanja, napredovanje u službi, uslove rada, zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu;

(b) Zaštitu prava lica s invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, na pravedne i povoljne uslove rada, uključujući jednaku nadoknadu za jednak rad, bezbjedne i zdrave uslove rada, uključujući zaštitu od uzneniranja i mogućnost pokretanja postupaka pravne zaštite u slučaju kršenja ovih prava;

(c) Osiguravanje da lica s invaliditetom mogu da ostvaruju svoja radna i sindikalna prava na osnovu jednakosti sa drugima;

(d) Omogućavanje licima s invaliditetom da imaju efektivan pristup opštim tehničkim programima i programima stručnog usmjeravanja, uslugama za pronalaženje radnog mesta i produženom treningu i obuci;

(e) Promovisanje mogućnosti za zapošljavanje i napredovanje u karijeri za lica s invaliditetom na otvorenom tržištu rada, kao i pomoći ovim licima u traženju, dobijanju i zadržavanju posla;

(f) Promovisanje mogućnosti za samozapošljavanje, preuzetništvo, razvoj kooperativa i pokretanje sopstvenog biznisa;

(g) Zapošljavanje lica s invaliditetom u javnom sektoru;

(h) Podsticanje poslodavaca da zapošljavaju lica s invaliditetom u privatnom sektoru kroz odgovarajuće mjere i politiku, što može uključivati i programe afirmativne akcije, podsticajne i druge mjere;

(i) Obezbeđivanje razumnih adaptacija na radnom mjestu i u radnom okruženju za lica s invaliditetom,

(j) Promovisanje sticanja radnog iskustva za lica s invaliditetom na otvorenom tržištu rada,

(k) Promovisanje profesionalne rehabilitacije i osposobljavanja, programa povratka na posao i zadržavanja posla za lica s invaliditetom.

2. Države potpisnice osiguraće da lica s invaliditetom ne budu držane u ropstvu ili zavisnom položaju i budu, na osnovu jednakosti sa drugima, zaštićene od prisilnog rada.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Ova oblast u Ustavu Crne Gore obrađena je u Članovima 62, 63. i 64. Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zanimanja i zapošljavanja, na pravične i humane uslove rada i na zaštitu za vrijeme nezaposlenosti (Član 62.). Članom 63. zabranjen je prinudni rad. Član 64. uređuje prava zaposlenih, te pored ostalog kaže: „Omladina, žene i invalidi uživaju posebnu zaštitu na radu.“

Zakon o radu u Članu 107. koji se odnosi na zaštitu lica s invaliditetom, propisuje da je poslodavac dužan da zaposleno lice s invaliditetom rasporedi na poslove koji odgovaraju njegovoj preostaloj radnoj sposobnosti i stepenu stručne spreme, u skladu sa aktom o sistematizaciji. U slučaju da nije u mogućnosti da ga rasporedi, poslodavac je dužan da tom licu obezbijedi druga prava, koja se uređuju zakonom koji se tiče radnog osposobljavanja lica s invaliditetom, kao i kolektivnim ugovorom. Ukoliko se zaposleno lice s invaliditetom ne može rasporeediti, niti mu se mogu obezbijediti druga prava, poslodavac ga može proglašiti kao lice za čijim je radom prestala potreba. Lice s invaliditetom za čijim je radom prestala potreba, ima pravo na otpremninu, u visini od najmanje šest prosječnih zarada u Crnoj Gori.

Zaposlenom licu s invaliditetom koje je proglašeno tehničkim viškom, a nije mu obezbijeđeno ni jedno od prava, poslodavac je dužan da isplati otpremninu:

- 1) najmanje u visini 24 prosječne zarade, ako je invalidnost prouzrokovana povredom van rada ili bolešću;
- 2) najmanje u visini 36 prosječnih zarada, ako je invalidnost prouzrokovana povredom na radu ili profesionalnom bolešću.

Zaradom, se smatra prosječna zarada u Crnoj Gori, umanjena za poreze i doprinose koji se isplaćuju iz te zarade, ostvarena u mjesecu koji prethodi mjesecu u kojem zaposlenom prestaje radni odnos.

Visina otpremnine za zaposleno lice s invaliditetom utvrđuje se na osnovu prosječne zarade poslodavca, ako je to za njega povoljnije.

Roditelj djeteta sa smetnjama u razvoju po Zakonu o radu ima pravo na rad sa polovinom punog radnog vremena (Član 108.). Pravo da radi polovinu punog radnog vremena ima roditelj, usvojilac ili lice kome je nadležni organ starateljstva povjerio dijete sa smetnjama u razvoju na staranje i njegu, odnosno lice koje se stara o osobi sa teškim invaliditetom u skladu sa posebnim propisima (Član 114.).

Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom se uređuje

način i postupak ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju lica s invaliditetom, mjere i podsticaji za njihovo zapošljavanje, način finansiranja i druga pitanja od značaja za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom.

Ovim zakonom stvaraju se uslovi za povećanje zaposlenosti lica s invaliditetom i njihovo ravnopravno učešće na tržištu rada, uz otklanjanje barijera i stvaranje jednakih mogućnosti. Takođe je regulisana i zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta (Član 5.).

Ovim zakonom se reguliše kvotni sistem zapošljavanja osoba s invaliditetom.

Poslodavac koji ima od 20 do 50 zaposlenih dužan je da zaposli najmanje jedno lice s invaliditetom. Poslodavac koji ima više od 50 zaposlenih dužan je da zaposli najmanje 5% lica s invaliditetom u odnosu na ukupan broj zaposlenih (Član 21.). Ako broj lica s invaliditetom koje je poslodavac dužan da zaposli, u smislu stava 2. Člana 21., nije cijeli broj, vrijednost do 0,5 % zaokružuje se na niži cijeli broj, a vrijednost uključujući 0,5% i više zaokružuje se na veći cijeli broj. Ove obaveze ne odnose se na novoosnovanog poslodavca, za prvih 12 mjeseci od dana početka rada. Izuzetno obaveze precizirane za poslodavca koji ima više od 50 zaposlenih, ako poslodavac ima ili zaposli lice sa teškim invaliditetom od najmanje 80% invaliditeta smatra se, u pogledu obaveze zapošljavanja, kao da je zaposlio dva lica s invaliditetom.

Pored toga definisan je i poseban doprinos za zapošljavanje lica s invaliditetom koji uplaćuju poslodavci koji nijesu zaposlili lica s invaliditetom ili poslodavci koji imaju manje od 20 zaposlenih. Stopa posebnog doprinosa za poslodavce koji imaju 20 i više zapošljenih iznosi 20% od prosječne mjesечne zarade u Crnoj Gori ostvarene u godini koja prethodi plaćanju doprinosa, dok je stopa posebnog doprinosa za poslodavca koji ima do 5 zaposlenih 1%, a za poslodavca koji ima od 5 do 20 zaposlenih 5% od prosječne mjesечne zarade u Crnoj Gori ostvarene u godini koja prethodi plaćanju doprinosa.

Doprinosi se uplaćuju na poseban račun budžeta Crne Gore – Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom (Član 22.).

Zaposleno lice s invaliditetom, u svakoj kalendarskoj godini, ima pravo na plaćeni godišnji odmor u trajanju od najmanje 26 radnih dana (Član 18.).

U cilju stimulisanja poslodavaca da zapošljavaju osobe s invaliditetom ovaj Zakon, Članom 36. propisuje subvencije u slučaju zapošljavanja lica s invaliditetom. Ove subvencije se odnose na:

- bespovratna sredstva za prilagođavanje radnog mjestu i uslova rada za zapošljavanje lica s invaliditetom;
- kreditna sredstva pod povoljnim uslovima za kupovinu mašina, opreme i alata potrebnog za zapošljavanje lica s invaliditetom;
- učešće u finansiranju ličnih troškova asistenta (pomagača u radu) lica s invaliditetom, kao i
- subvencije zarade lica s invaliditetom koje zaposli.

Pravo na subvencije ima i lice s invaliditetom koje se samozaposli, koje obavlja samostalnu djelatnost ili osnuje privredno društvo, koje se zaposli u porodičnom domaćinstvu i obavlja poljoprivrednu djelatnost kao jedino, glavno ili dopunsko zanimanje.

Visina subvencije iznosi: u prvoj godini 80%, u drugoj 60%, u trećoj i svakoj narednoj godini

50% od isplaćene bruto zarade lica s invaliditetom (Član 37.).

Zakon reguliše i postojanje Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom (Član 38.).

Članom 38. propisuje se da se sredstva Fonda obezbjeđuju iz:

- 1) posebnog doprinosa koji uplačuju poslodavci u skladu sa Članom 22. Zakona;
- 2) budžeta Crne Gore;
- 3) budžeta jedinice lokalne samouprave na čijoj teritoriji lice sa invaliditetom ima prebivalište;
- 4) donacija i pomoći od strane domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica;
- 5) drugih izvora u skladu sa zakonom.

Članom 39. Propisuje se da se sredstva Fonda koriste za:

- 1) razvoj i unaprjeđivanje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom;
- 2) sufinansiranje posebnih organizacija;
- 3) isplatu subvencija;
- 4) sufinansiranje programa za održavanje zaposlenosti lica s invaliditetom;
- 5) finansiranje i drugih aktivnosti koje se odnose na profesionalnu rehabilitaciju lica invaliditetom.

Fond ima Savjet koji čini devet članova, od kojih četiri imenuju udruženja koja predstavljaju lica s invaliditetom, dok su drugi članovi predstavnici ministarstava, Zavoda za zapošljavanje, sindikata i Unije poslodavaca (Član 40.).

Zakon propisuje i kazne u slučaju nepoštovanja istog (Član 43.).

PRAKSA

U Crnoj Gori ne postoje precizne evidencije o broju zaposlenih lica s invaliditetom, pa samim tim ne postoje ni precizne informacije koliko ih je zaposленo na osnovu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica s invaliditetom od njegovog donošenja do danas.

Poslodavci se radije odlučuju da uplačuju poseban doprinos u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom, nego da zaposle osobe s invaliditetom, što potvrđuju i finansijski pokazatelji da je u toku 2010. godine uplaćeno 3.370.516, 42 €, a za subvencije 8 zarada utoršeno je 17.941,41¹¹⁶. Sva uplaćena sredstva uplaćena su od strane poslodavaca, dok u Budžetu Crne Gore kao ni u budžetima lokalnih samouprava nijesu bila planirala sredstva za tu namjenu, iako postoji zakonska obaveza.

¹¹⁶ „Platiće prije nego da zaposle”, ND Vijesti, 4. novembar 2010. godine

U 2010. godini, Zavod za zapošljavanje Crne Gore je realizovao programe profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom u formi javnih radova i programa u ukupnom iznosu od 468.345, 96€.

Na kraju 2010. godine u Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom je preostalo 2.889.142,38 €, koja su vraćena u Budžet Crne Gore, a da se nijesu planirala namjenski za osobe s invaliditetom u narednoj godini.

Uprkos zakonskom rješenju, u državnim institucijama broj zaposlenih osoba s invaliditetom se nije povećao u odnosu na predhodni period (prije donošenja Zakona). Od početka primjene zakona, u državnoj upravi zapošljeno je samo jedno lice s invaliditetom. U toku 2010 godine ukupan broj osoba s invaliditetom zaposlenih u ministarstvima bio je šest. Savjet Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom funkcioniše u okviru Zavoda za zapošljavanje i ima samo savjetodavnu ulogu.

Broj zaposlenih osoba s invaliditetom u organima lokalne samouprave je simboličan i ti su ljudi, uglavnom, zaposleni na nekim pomoćnim poslovima ili kao službenici nižeg ranga, dok ih na rukovodećim pozicijama nema.

Osobe s invaliditetom ostaju na istom radnom mjestu na kom su zaposlene, jer im poslodavci ne pružaju mogućnost napredovanja, čak i kada pokažu dobre profesionalne vještine i postižu efikasne rezultate u radu¹¹⁷.

Poslodavci nijesu upoznati sa preostalim radnim sposobnostima osoba s invaliditetom i kod njih je uglavnom uvriježeno mišljenje da osobe sa invaliditetom nijesu sposobne za rad¹¹⁸.

Iako su zakonski predviđeni, asistenti u radu ne postoje.

PREPORUKE

- Izmjestiti Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom iz okvira Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i ustavnoti ga kao nezavisno pravno lice;
- Predstojećim izmjenama Zakona o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji preciznije definisati obavezu institucija sistema za zapošljavanje osoba s invaliditetom;
- Omogućiti osobama s invaliditetom izbor zanimanja za kojim postoji potreba na tržištu rada;
- Dodatno promovisati Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom među poslodavcima, kako bi se isti animirali da zaposle osobe s invaliditetom

117 Lična iskustva zaposlenih osoba s invaliditetom

118 „Poslodavci sa predrasudama“ Dnevna novina „Dan“, 01. oktobar 2010. godine

ADEKVATAN ŽIVOTNI STANDARD I SOCIJALNA ZAŠTITA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 28.

Adekvatan životni standard i socijalna zaštita

1. Države potpisnice priznaju pravo lica s invaliditetom na adekvatan standard života za ta lica i njihove porodice, uključujući adekvatnu hranu, odjeću, stanovanje, kao i pravo na kontinuirano poboljšanje uslova života i preduzeće odgovarajuće korake da osiguraju i promovišu ostvarivanje ovih prava bez diskriminacije na osnovu invalidnosti.

2. Države potpisnice priznaju pravo svih lica s invaliditetom na socijalnu sigurnost i na uživanje tog prava bez diskriminacije po osnovu invalidnosti i preduzeće odgovarajuće korake da osiguraju i promovišu ostvarivanje ovog prava, uključujući mjeru radi:

(a) Osiguravanja licima s invaliditetom jednakog pristupa čistoj vodi i pristupa odgovarajućim službama, sredstvima i drugoj asistenciji za zadovoljavanje potreba vezanih za invalidnost po pristupačnim cijenama;

(b) Osiguravanja licima s invaliditetom, naročito ženama i djevojkama s invaliditetom i ostarjelim licima s invaliditetom, pristupa programima socijalne zaštite i programima za smanjenje siromaštva;

(c) Osiguravanja licima s invaliditetom i njihovim porodicama, koje žive u uslovima siromaštva, pristupa državnoj pomoći da pokriju troškove vezane za invalidnost, uključujući odgovarajuću obuku, savjetovanje, finansijsku pomoći i ustanove za privremeni smještaj;

(d) Osiguravanja licima s invaliditetom pristupa javno finansiranim programima stanovanja;

(e) Osiguravanja licima s invaliditetom jednakog pristupa pogodnostima i programima penzionog osiguranja.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Oblast socijalne zaštite generalno je pomenuta u Ustavu, u Članu 67. gdje se kaže da je socijalno osiguranje zaposlenih obavezno, a da država obezbeđuje materijalnu sigurnost licu koje je nesposobno za rad i nema sredstva za život.

Zakoni koji regulišu ovu oblast: Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Zakon o boračkoj i invalidskoj zaštiti¹¹⁹ i Zakon o PIO.¹²⁰

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti u Članu 4. ističe da je cilj socijalne i dječje zaštite obezbeđenje

¹¹⁹ Zakon o boračkoj i invalidskoj zaštiti, „Službeni list RCG”, br. 069/03 i „Službeni list CG”, br. 21/08

¹²⁰ Zakon o PIO, „Službeni list RCG”, 054/03, 039/04, 061/04, 079/04, 081/04, 029/05, „Službeni list CG”, br. 012/07, 013/07, 79/08, 14/10, 78/10

zaštite porodice, pojedinca, djece u riziku i lica u stanju socijalne potrebe, odnosno socijalne isključenosti.

Isto tako definisane su i kategorije stanovništva među kojima se posebno štitite djeca sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću i lica s invaliditetom.

Prava koja su, između ostalih, regulisana ovim zakonom su lična invalidnina i njega i pomoć drugog lica.

Lična invalidnina definisana je Članom 23. gdje pravo da je ostvari ima lice kod koga je nesposobnost za samostalan život i rad nastala prije navršene 18 godine života, što znači da su odredbe ovog prava restriktivne, jer se vezuju za godine starosti, a ne za invaliditet.

Visina lične invalidnine iznosi 50 € mjesечно.

Članom 24. se propisuje da pravo na njegu i pomoć drugog lica može ostvariti:

- korisnik materijalnog obezbjeđenja kojem je, zbog trajnih zdravstvenih promjena ili starosti, potrebna stalna njega i pomoć drugog lica za obavljanje osnovnih životnih potreba;
- korisnik lične invalidnine;
- lice sa teškom tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, kojem je potrebna stalna njega i pomoć drugog lica za obavljanje osnovnih životnih potreba.

Pravo na njegu i pomoć drugog lica može ostvariti lice iz stava 1 ovog Člana pod uslovom da ovo pravo nije ostvarilo po drugom osnovu.

Ovim Zakonom (Član 25.) regulisani su i uslovi smještaja u ustanovu, između ostalih i za:

- djecu i mlade sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću;
- lica sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, kojima se uslijed stambenih ili zdravstvenih ili socijalnih ili porodičnih prilika ne može obezbijediti zaštita na drugi način i
- odraslim „invalidnim licima“ i starim licima kojima se uslijed stambenih ili zdravstvenih ili socijalnih ili porodičnih prilika ne može obezbijediti zaštita na drugi način.

Zakonom se predviđa da se „smještaj u ustanovu ostvaruje zbrinjavanjem u ustanovu i obezbjeđenjem naknade troškova smještaja. Smještaj se ostvaruje kao dnevni, privremeni, povremeni ili trajni“ (Član 26.).

Postupak za ostvarivanje prava sprovodi se u centrima za socijalni rad, pod uslovima i po postupku propisanim ovim zakonom i Porodičnim zakonom. Korisniku ne može prestati pravo prije nego što centar obezbijedi uslove za smještaj u drugu ustanovu, smještaj u drugu porodicu ili drugi oblik socijalne i dječje zaštite. Troškove smještaja u ustanovu snosi korisnik, roditelj, odnosno srodnik koji je dužan da izdržava korisnika i drugo pravno ili fizičko lice koje je preuzeo plaćanje troškova smještaja (Stav 1. Člana 26.). Izuzetno, za lica koja nisu u mogućnosti da snose troškove smještaja sredstva se obezbjeđuju u budžetu Republike. Kriterijume i mjerila za utvrđivanje visine troškova smještaja u ustanovu čiji je osnivač država propisuje nadležni organ državne uprave (Član 27.).

Članom 45. regulisano je jedno od osnovnih prava iz dječje zaštite, pravo na dodatak za djecu koje između ostalog može ostvariti:

- dijete sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, koje se može ospasobiti za samostalan život i rad;
- dijete sa tjelesnom, mentalnom i senzornom ometenošću, koje se ne može ospasobiti za samostalan život i rad;

Pravo na materijalno obezbjeđenje porodice (Član 13.) „može ostvariti porodica, odnosno član porodice, ako je nesposoban za rad“. Pravo na materijalno obezbjeđenje utvrđuje se u odnosu na prihode i imovinu svih članova porodice.

Osobe s invaliditetom imaju pravo da konkurišu za stanove za lica u stanju socijalne potrebe pod jednakim uslovima kao i osobe bez invaliditeta. Ovi stanovi se finansiraju iz raznih fondova lokalnih samouprava.

Za razliku od simboličnih materijalnih prava po osnovu Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koja su data u fiksnom iznosu i ne prate troškove života, Zakon o boračkoj i invalidskoj zaštiti ovo pitanje je riješio na drugačiji način. Naime, po Članu 6. ovog Zakona, korisnici prava su: borac; vojni invalid; porodica palog borca; civilni invalid rata; članovi porodice umrlog borca, vojnog invalida i civilnog invalida rata.

Članom 20. Ovog Zakona definisana su i prava korisnika, kao što su: lična invalidnina; dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica; ortopedski dodatak; porodična invalidnina i uvećana porodična invalidnina; novčana naknada materijalnog obezbjeđenja; porodični dodatak; zdravstvena zaštita i druga prava u vezi sa ostvarivanjem zdravstvene zaštite; ortopedska i druga pomagala; banjsko i klimatsko liječenje; besplatna i povlašćena vožnja.

Lična invalidnina, porodična invalidnina, uvećana porodična invalidnina, dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica, ortopedski dodatak, novčana naknada materijalnog obezbjeđenja i porodični dodatak određuju se u mjesecnim iznosima.

Zakon o PIO uređuje obavezno penzijsko i invalidsko osiguranje. Fond PIO određuje obavezan kontrolni pregled korisnika prava, najkasnije u roku od tri godine od dana utvrđivanja invalidnosti, osim u slučajevima propisanim opštim aktom Fonda (Član 30.).

Nadalje, predviđeno je da osiguranik kod koga nastane potpuni gubitak radne sposobnosti, stiče pravo na punu invalidsku penziju.

Osiguranik kod koga nastane djelimični gubitak radne sposobnosti stiče pravo na djelimičnu invalidsku penziju, a osiguranik, kod koga nastane potpuni gubitak radne sposobnosti, stiče pravo na invalidsku penziju: ako je invalidnost prouzrokovana povredom na radu ili profesionalnom bolešću – bez obzira na dužinu penzijskog staža; odnosno, ako je invalidnost prouzrokovana povredom van rada ili bolešću – pod uslovom da je gubitak radne sposobnosti nastao prije navršenja godina života propisanih za sticanje prava na starosnu penziju i da je imao navršen penzijski staž koji mu pokriva najmanje jednu trećinu radnog vijeka.

Osiguranik kod koga je invalidnost prouzrokovana bolešću ili povredom van rada nastala prije navršenja 30 godina života stiče pravo na invalidsku penziju pod povoljnijim uslovima: do navršenih 20 godina života – bez obzira na dužinu staža osiguranja; odnosno, od 20. godine

do navršenih 30 godina života – ako do nastanka invalidnosti ima ukupno najmanje godinu dana staža osiguranja, ako je to za osiguranika povoljnije (Član 46.).

Ovim Zakonom predviđeno je da dijete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada do navršenih 15 godina života. Poslije navršenih 15 godina života dijete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada do završetka školovanja, ali najkasnije do navršenih: 20 godina života, ako pohađa srednju školu; odnosno, 23 godine života, ako pohađa višu školu; odnosno, 26 godina života, ako pohađa fakultet.

Dijete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada dok traje nesposobnost za samostalan život i rad, nastala poslije uzrasta do koga se djeci obezbjeđuje pravo na porodičnu penziju, a prije smrti osiguranika, odnosno korisnika prava, pod uslovom da ga je osiguranik, odnosno korisnik prava izdržavao do svoje smrti.

Dijete, u skladu sa propisima o razvrstavanju djece ometene u razvoju, stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada od prestanka zaposlenja, odnosno obavljanja samostalne djelatnosti.

Tako je u Članu 46 definisano da djjetetu kome je školovanje prekinuto zbog bolesti, pravo na porodičnu penziju pripada i za vrijeme bolesti do Zakonom propisanih godina života, kao i iznad tih godina, ali najviše za onoliko vremena koliko je zbog bolesti izgubilo od školovanja.

PRAKSA

Osobe s invaliditetom spadaju u najsiromašnije društvene grupe. Najčešći uzroci siromaštva ove populacije su:

- Nezaposlenost – kako samih OSI tako i članova njihovih porodica;
- Niski i neredovni lični dohoci i socijalna davanja;
- Neadekvatna ekonomска politika;
- Neadekvatna socijalna i stambena politika;
- Neadekvatna i nepotpuna zdravstvena zaštita;
- Neadekvatna zakonska regulativa kojom je regulisana ova oblast;
- Nizak nivo građanske svijesti i
- Još uvijek nedovoljno prilagođen i nepristupačan obrazovni sistem.

Pored nabrojanog, postoje i drugi brojni činioci koji negativno utiču na ukupan položaj osoba s invaliditetom u Crnoj Gori. Neki od tih činilaca su:

- Tradicija (predrasude, stereotipi, konzervativizam, netolerantnost);
- Neprilagođenost i nepristupačnost (fizičke sredine, institucija, udžbenika, informacija...);
- Nedostatak jedinstvene baze podataka o osobama s invaliditetom u Crnoj Gori;
- Nepoznavanje problema sa kojima se susreće OSI, njihovih sposobnosti i

mogućnosti kojima raspolažu;¹²¹

Ne postoje Službe podrške za osobe s invaliditetom koje bi im omogućile samostalno življenje.

Osim simboličnih materijalnih primanja u vidu socijalne pomoći (materijalno obezbeđenje porodice, jednokratna pomoć i dodatak na djecu), i eventualnih kompezacionih prava (lične invalidnine i naknade za njegu i pomoć drugog lica) osobe s invaliditetom i njihove porodice nemaju drugu vrstu pomoći u pokrivanju troškova povezanih sa invalidnošću¹²².

U ostvarivanju prava iz oblasti socijalne i dječje zaštite osobe s invaliditetom se susrijeću sa preprekama. Najprije prilikom procjenjivanja na komisijama osobe s invaliditetom su posmatrane kroz prizmu nesposobnosti, odnosno procjena se zasniva na oboljenju (oštećenju), a ne na individualnim potrebama, jer se prava, o kojima se odlučuje, izvode iz zakonske definicije odsustva sposobnosti za rad, odnosno samostalnog zadovoljavanja osnovnih životnih aktivnosti.

Procjena po pravilu služi kao osnov za usmjeravanje OSI u specijalne sisteme i servise i ne podstiče njihovo uključivanje u opšte integrisane sisteme i servise namijenjene svim građanima. Procjenu OSI vrše prvostepene komisije Fonda PIO i Ministarstva rada i socijalnog staranja, prilikom aplikacije za ostvarivanje prava na invalidsku penziju i naknadu za tjelesno oštećenje, odnosno radi ostvarivanja prava na ličnu invalidninu, naknadu za njegu i pomoć drugog lica, kao i utvrđivanja nesposobnosti za ostvarivanje prava na materijalno obezbeđenje porodice. Razvrstavanje OSI vrši se po vrsti i stepenu tjelesnog oštećenja i to u sistemu PIO, u Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, u propisima o boračkoj i invalidskoj zaštiti. Ovo razvrstavanje po tjelesnom oštećenju se često koristi kao osnov za ostvarivanje pojedinih prava i povlastica, na primjer u carinskim i poreskim propisima.

Jedan od velikih problema kod ostvarivanja prava iz socijalne i dječje zaštite su nejasno definisani uslovi propisani Zakonom za ostvarivanje tih prava. U Zakonu je propisano da su korisnici kompezacionih prava (naknada za njegu i pomoć drugog lica, lična invalidnina i dodatak na djecu) lica koja se ne mogu ospozoriti za samostalan život i rad i lica koja se mogu ospozoriti za samostalan život i rad, pri čemu Komisija, na osnovu čijeg misljenja se donosi odluka, ne definiše ko se može, a ko ne ospozoriti za samostalan život i rad. To dovodi do situacije da službenici koji primjenjuju Zakon donose različite odluke za osobe sa istom vrstom i stepenom invaliditeta, što u praksi znači da jedna osoba s invaliditetom može da ostvari neko od prava (naknada za njegu i pomoć drugog lica ili lična invalidnina), a da druga sa potpuno istom dijagnozom i stanjem u kojem se nalazi ne može da ostvari ta ista prava¹²³. Veliki problem s kojim se osobe s invaliditetom susrijeću u ostvarivanju prava iz domena socijalne zaštite je arhitektonska nepristupačnost. Na taj način osobe s invaliditetom su

121 Izvod iz Strategije za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori, str. 13.

122 Razgovor sa osobama s invaliditetom

123 Razgovor sa osobama s invaliditetom

prinuđene da zahtjeve podnose i dobijaju informacije ispred ulaznih vrata ovih ustanova, što ugrozava njihovo dostojanstvo i izaziva osjećaj niže vrijednosti.¹²⁴

Javno finansirani programi stanovanja za osobe s invaliditetom ne postoje.

Tokom 2010. godine bio je aktuelan projekat 1000 plus stanova kojim su bile obuhvaćene i osobe s invaliditetom. Iako iste spadaju u listu prioritetnih grupa, veoma mali broj ovih osoba je bilo u prilici da konkuriše za kredit koji je nuđen u okviru ovog projekta. Razlozi su nepostojanje radnog odnosa i niska mjesečna primanja¹²⁵.

PREPORUKE

- Propisati blaže kriterijume za ostvarivanje prava na materijalno obezbjeđenje porodice za porodice koje imaju člana s invaliditetom;
- Formirati servise podrške za osobe s invaliditetom;
- Osmisliti i sprovesti programe edukacije zaposlenih u sistemu socijalne i dječje zaštite o pravima i pristupu osoba s invaliditetom;
- Izmjestiti kompenzaciona prava iz Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti¹²⁶

UČEŠĆE U POLITIČKOM I JAVNOM ŽIVOTU

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDитетОМ

Član 29.

Učešće u političkom i javnom životu

Države potpisnice će licima s invaliditetom garantovati njihova politička prava i mogućnost da ta prava uživaju na osnovu jednakosti sa drugima i obavezuju se da:

(a) Osiguraju da lica s invaliditetom mogu da ostvare efektivno i puno učešće u političkom i javnom životu na osnovama jednakosti sa drugima, neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika, uključujući pravo i mogućnost građana s invaliditetom da biraju, budu birani, između ostalog kroz:

(i) Osiguravanje da izborni postupak, izborna mjesta i materijali budu odgovarajući,

124 Razgovor sa osobama s invaliditetom

125 Razgovor sa osobama s invaliditetom

126 Prava iz socijalne zaštite obezbjeđuju se u cilju poboljšanja materijalnog položaja pojedinca ili porodice i vežu se za imovinski cenzus, dok kompenzaciona prava nemaju za cilj poboljšanje isključivo materijalog položaja osoba s invaliditetom, već omogućavanja da samostalno žive uz korišćenje servisa podrške.

- pristupačni i lako razumljivi;
- (ii) Zaštitu prava građana s invaliditetom na tajno glasanje na izborima i referendumima bez zastrašivanja, na mogućnost kandidovanja, efektivnog ostvarivanja mandata i vršenja svih javnih funkcija na svim nivoima vlasti, olakšavajući upotrebu asistivnih i novih tehnologija kada je to primjерeno;
- (iii) Garantovanje izražavanja slobodne volje lica s invaliditetom kao glasača i radi toga, kada je to potrebno, dopuštanje pružanja asistencije prilikom glasanja građanima s invaliditetom na njihov zahtjev i od strane lica koje one odaberu;
- (b) Aktivno promovišu okruženje u kome će lica s invaliditetom, bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, moći da ostvare puno i efektivno učešće u vođenju javnih poslova i podstiću učešće ovih lica u javnim poslovima, uključujući:
- (i) Učešće u nevladinim organizacijama i udruženjima koje se bave političkim i javnim životom zemlje, i u aktivnostima i vođenju političkih partija;
- (ii) Osnivanje organizacija lica s invaliditetom i priključivanje takvim organizacijama koje će predstavljati lica s invaliditetom na međunarodnom, nacionalnim, regionalnim i lokalnim nivoima.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Ustav omogućava biračko pravo Članom 45. Ovaj član kaže: „Pravo da bira i da bude biran ima državljanin Crne Gore koji je navršio 18 godina života i ima najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori.“

Prema Zakonu o političkim partijama¹²⁷ i Zakonu o izboru odbornika i poslanika¹²⁸ svi građani, imaju pravo da se uključe u politički i javni život na osnovama jednakosti sa drugima, neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika. To podrazumijeva da i građani s invaliditetom treba da imaju mogućnost da biraju i budu birani. Garantovano je izražavanje slobodne volje glasača. Radi toga je, kada je to potrebno, dopušteno pružanje asistencije građanima s invaliditetom prilikom glasanja na njihov zahtjev i od strane osobe koju one odaberu.

Zakon o lokalnoj samoupravi¹²⁹ obavezuje organe lokalne samouprave na saradnju sa nevladinim organizacijama a „u cilju afirmisanja otvorenog i demokratskog društva.“ Ta saradnja ostvaruje se naročito:

- 1) informisanjem o svim pitanjima značajnim za nevladin sektor;
- 2) konsultovanjem nevladinog sektora o programima razvoja lokalne samouprave i

127 Zakon o političkim partijama, „Službeni list RCG“, br. 21/04, od 31.03.2004. godine

128 Zakon o izboru odbornika i poslanika, „Službeni list RCG“, br. 04/08, 05/98, 17/98, 14/00, 18/00, 9/01, 41/02, 46/02, 45/04, 48/06 i 56/06

129 Zakon o lokalnoj samoupravi, „Sl. list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06, „Sl. list Crne Gore“, br. 88/09 od 31.12.2009. godine

nacrtima opštih akata koje donosi skupština;

3) omogućavanjem ušešća u radu radnih grupa za pripremu normativnih akata ili izradu projekata i programa;

4) organizovanjem zajedničkih javnih rasprava, okruglih stolova, seminara i sl.;

5) finansiranjem projekata nevladinih organizacija od interesa za lokalno stanovništvo, pod uslovima i po postupku propisanim opštim aktom opštine;

6) obezbjeđivanjem uslova za rad nevladinih organizacija, u skladu sa mogućnostima lokalne samouprave;

7) na drugi način propisan statutom opštine.

Članovima 138, 139. i 140. ovog Zakona obježbjuje se javnost i transparentnost rada organa lokalne uprave i javnih službi.

PRAKSA

Uključenost osoba s invaliditetom u politički i javni život zajednice veoma je niska. Političke partije u svojim politikama i praksama još uvijek ne predviđaju uključivanje osoba s invaliditetom. U ostvarivanju glasačkog prava veliku barijeru predstavlja arhitektonska nepristupačnost objekata u kojima se obavlja glasanje, samih kabina koje nijesu prilagođene korisnicima invalidskih kolica, čime se ugrožava tajnost glasanja.

Ne postoje gestovni prevodioci koji bi pomogli u sporazumijevanju s osobama sa oštećenjem sluha prilikom glasanja.

Za osobe sa oštećenjem vida, jedini način glasanja je uz asistenciju osobe koju sami odaberu, što do kraja nije pouzdano i čime se krši tajnost glasanja.

PREPORUKE

- Političke partije trebaju u svojim programima i planovima da uključe osobe s invaliditetom;
- Raditi na arhitektonskom prilagođavanju objekata u kojima se obavlja glasanje, kao i izradi glasačkih kabina prilagođenih korisnicima invalidskih kolica, odnosno osobama niskog rasta;
- Uvesti servis gestovnih prevodilaca na glasačkim mjestima na kojima glasaju osobe s oštećenjem sluha;
- Razmotriti načine prilagođavanja procesa glasanja osobama s oštećenjem vida.

UČEŠĆE U KULTURNOM, SPORTSKOM ŽIVOTU, REKREACIJI I SLOBODNIM AKTIVNOSTIMA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 30.

Učešće u kulturnom, sportskom životu, rekreaciji i slobodnim aktivnostima

1. Države potpisnice priznaju pravo svih lica s invaliditetom da uzmu učešća u kulturnom životu na osnovama jednakosti sa drugima i preduzeće odgovarajuće mјere da osiguraju da lica s invaliditetom:

(a) Uživaju pristup kulturnim materijalima u pristupačnim formatima;

(b) Uživaju pristup televizijskim programima, filmovima, pozorišnim i drugim kulturnim aktivnostima u pristupačnim formatima;

(c) Uživaju pristup mjestima gdje se odvijaju kulturna događanja ili pružaju kulturne usluge, poput pozorišta, muzeja, bioskopa, biblioteka i turističkih usluga i uživaju, u mjeri u kojoj je to moguće, pristup spomenicima i lokalitetima od nacionalne kulturne važnosti.

2. Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mјere kako bi omogućile osobama s invaliditetom da razvijaju i koriste svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale, ne samo radi svoje dobrobiti, već i radi obogaćivanja čitavog društva.

3. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće korake u skladu sa međunarodnim pravom kako bi osigurale da zakoni kojima se štiti intelektualna svojina ne predstavljaju nerazumnu ili diskriminatornu prepreku pristupu kulturnim materijalima za lica s invaliditetom.

4. Lica s invaliditetom imaju pravo, na osnovama jednakosti sa drugima, na priznavanje njihovog posebnog kulturnog i lingvističkog identiteta, uključujući gestovni jezik i kulturu gluvih, kao i na odgovarajuću podršku radi ostvarivanja ovog identiteta.

5. Da bi licama s invaliditetom omogućile učešće u rekreativnim, sportskim i aktivnostima u slobodno vrijeme na osnovama jednakosti sa drugima, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mјere kako bi:

(a) Podstakle i promovisale učešće lica s invaliditetom u opštim sportskim aktivnostima na svim nivoima u najvećoj mogućoj mjeri;

(b) Osigurale da lica s invaliditetom imaju mogućnost da organizuju, razvijaju i učestvuju u sportskim aktivnostima specifičnim za lica s invaliditetom i u tom cilju podsticale dobijanje odgovarajućih uputstava, treninga i sredstava na osnovu jednakosti sa drugima;

(c) Osigurale da lica s invaliditetom imaju pristup sportskim i objektima za rekreaciju i turizam;

(d) Osigurale da djeca s invaliditetom imaju jednak pristup učešću u igri, rekreativnim, sportskim i aktivnostima u slobodno vrijeme, uključujući aktivnosti koje se odvijaju u sklopu obrazovnog sistema;

(e) Osigurale da lica s invaliditetom imaju pristup uslugama onih koji se bave organizacijom sportskih, rekreativnih, turističkih i aktivnosti u slobodno vrijeme.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Ova oblast je definisana Članom 77. Ustava Crne Gore. Ovim članom se navodi da: "Država podstiče i pomaže razvoj prosvjete, nauke, kulture, umjetnosti, sporta, fizičke i tehničke kulture."

U Zakonu o kulturi¹³⁰ u dijelu koji govori o poslovima od javnog interesa u ovoj oblasti u Članu 5. između ostalog u tački 12 navodi: „razvoj kulturnog i umjetničkog stvaralaštva lica s invaliditetom“.

Prilikom vrjednovanja projekata koji se razmatraju za sufinansiranje uzima se u obzir i doprinos afirmaciji stvaralaštva lica s invaliditetom (Član 73.).

Zakonom o sportu¹³¹ propisana je obaveza države i lokalnih samouprava da pomažu sportske aktivnosti i sportske organizacije osoba s invaliditetom, a u Članu 34. kaže se:

„Za sportsku rekreaciju i sportska takmičenja lica s invaliditetom mogu se osnivati sportski klubovi invalida. Sportski klubovi iz stava 1 ovog Člana mogu se udruživati po sportovima i po kategorijama invaliditeta koje priznaje Međunarodni paraolimpijski komitet. Najmanje tri sportska kluba iz stava 1 ovog Člana mogu osnovati Crnogorski paraolimpijski savez.“

PRAKSA

Učešće u kulturnom životu osoba s invaliditetom karakteriše nepristupačnost kulturnih materijala, televizijskih programa (za osobe sa senzornim oštećenjima), pozorišnih i drugih kulturnih aktivnosti, kao i arhitektonska nepristupačnost objekata gdje se odvijaju kulturna događanja ili pružaju kulturne usluge (pozorišta, muzeji, bioskopi, biblioteke, kulturni centri i sl.).

Rijetki su primjeri omogućavanja pristupa kulturnim materijalima u pristupačnim formama. Pojedine ustanove koje pružaju usluge u oblasti kulture poput Pomorskog muzeja u Kotoru pronalaze načine da prevaziđu probleme nepristupačnosti obezbjeđujući alternativne načine pristupačnosti (video snimci i sl.)¹³².

U Podgorici postoji Biblioteka za slike sa određenim brojem knjiga za osobe s oštećenim vidom.

Postoje sporadična kulturna dešavanja, uglavnom inicirana od strane NVO sektora koja uključuju i osobe s invaliditetom¹³³.

U Baru postoji zvučna biblioteka „Ivo Vučković“ koja je formirana 2006. godine.

130 Zakon o kulturi, „Sl. list Crne Gore“, br. 49/08 od 15.08. 2008. godine

131 Zakon o sportu, „Sl. list RCG“, br. 49/04 od 22.07.2004. godine, „Sl. list Crne Gore“, br. 13/07 od 18.12. 2007. godine

132 „Dnevnik pomorske istorije“, „Pobjeda“, 8. novembar 2009. godine

133 „Ples za sve“, Dnevna novina „Dan“, 30. april 2010. godine

Osobe s invaliditetom svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale razvijaju prevašodno uz podršku nevladinih organizacija koje organizuju različite radionice, poput Škole plesa¹³⁴ i sličnih događaja. Umjetnici s invaliditetom, suočavaju se sa problemima u obezbjeđenju prostora za stvaranje (ateljei, sale za vježbanje i sl.). Pomoći države u ovom dijelu povremena je i nedovoljna.¹³⁵

Sport i rekreacija osoba s invaliditetom u fazi je ranog razvoja.

Veoma je malo osoba s invaliditetom koje se profesionalno bave sportom. Uslovi za bavljenje sportom osoba s invaliditetom nijesu adekvatni (arhitektonska nepristupačnost, nedovoljna opremljenost prostora i sl.), a postoji i problem u obezbjeđivanju potrebne opreme (sportska kolica i sl.)¹³⁶.

Nakon osamostaljivanja Crne Gore formiran je Crnogorski Paraolimpijski Komitet čiji je cilj afirmacija sporta među osobama s invaliditetom, kao i priprema sportista s invaliditetom za Paraolimpijske igre. U okviru Paraolimpijskog saveza postoji sedam sportskih klubova osoba s invaliditetom.

PREPORUKE

- Učiniti objekte kulture pristupačnim osobama s invaliditetom;
- Razviti kulturne i rekreativne sadržaje za osobe s invaliditetom;
- Prilagođavanje televizijskih programa, pozorišnih i drugih kulturnih aktivnosti potrebama osoba s invaliditetom;
- Pružiti podršku razvoju kreativnih, umjetničkih i intelektualnih potencijala osoba s invaliditetom;
- Pružiti podršku umjetnicima s invaliditetom u obezbjeđivanju prostora za stvaranje (ateljei, sale za vježbanje i sl.);
- Stvoriti uslove za bavljenje sportom osoba s invaliditetom kroz prilagođavanje i opremanje sportskih objekata, kao i kroz nabavku adekvatne opreme (sportska kolica i sl.).

¹³⁴ „Igrom do jednakosti”, časopis „Disability info”, januar 2010. godine

¹³⁵ Razgovor sa osobama s invaliditetom

¹³⁶ Razgovor sa osobama s invaliditetom

PRIKUPLJANJE STATISTIČKIH PODATAKA

IZVOD IZ KONVENCIJE UN O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Član 31.

Prikupljanje statističkih podataka

1. Države potpisnice obavezuju se da prikupljaju odgovarajuće informacije, uključujući statističke i podatke za istraživanja, kako bi bile u stanju da formulisu i sprovode politike usmjerene na ostvarivanje ove Konvencije. Proces prikupljanja i održavanja podataka će biti:

(a) U skladu sa pravno ustanovljenim mehanizmima zaštite, uključujući zakonodavstvo o zaštiti podataka, kako bi osigurale poverljivost i poštovanje privatnosti lica s invaliditetom;

(b) U skladu sa međunarodno prihvaćenim normama o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i etičkim principima prikupljanja i upotrebe statističkih podataka.

2. Podaci prikupljeni u skladu sa odredbama ovog člana biće segregirani prema potrebi i korišćeni da bi se državama potpisnicama olakšalo ocjenjivanje sprovođenja obaveza preuzetih ovom Konvencijom, kao i da bi se identifikovale prepreke sa kojima se lica s invaliditetom suočavaju u ostvarivanju svojih prava.

3. Države potpisnice preuzeće odgovornost za distribuciju ovih statističkih podataka i osiguravanje da oni budu pristupačni licima s invaliditetom.

ZAKONODAVNI OKVIR U CRNOJ GORI

Nema posebnih odredbi koje bi regulisale ovu oblast, sem što u Zakonu o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011. godini¹³⁷ u Članu 5. stoji da će se o licima koja su obuhvaćena popisom, između ostalog uzeti i podaci o invalidnosti po vrstama i uzrocima invaliditeta. Ovo pitanje je fakultativnog karaktera.

PRAKSA

Nedostatak preciznih statističkih podataka o osobama s invaliditetom u Crnoj Gori predstavlja veliki problem. Određeni podaci koje pojedine službe i institucije imaju u okviru svoga rada i nadležnosti su uglavnom parcijalni i ne mogu dati kvalitetnu sliku o osobama s invaliditetom, njihovom broju, vrsti invaliditeta, potrebama i slično.

¹³⁷ Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011.godini, „Sl. list Crne Gore”, br. 42/10 od 23.07.2010. godine, 44/10 od 30.07.2010. godine, 75/10 od 21.12. 2010. godine

PREPORUKE

- Prilikom sljedećeg popisa stanovništva konsultovati organizacije osoba s invaliditetom, radi konkretnijeg definisanja pitanja koja se odnose na invaliditet u popisnom upitniku.
- Napraviti bazu podataka osoba s invaliditetom po kategorijama, polnoj i starosnoj strukturi.
-

ISTRAŽIVANJE JAVNOG MNJENJA

Tokom aprila 2010. i februara 2011. godine UMHCG je u saradnji sa CEMI-em a u sklopu projekta „Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom“ koji finansira Evropska unija, posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, sprovelo je dva ispitivanja javnog mnjenja, čiji je cilj bio da ispita percepciju građana Crne Gore o diskriminaciji prema osobama s invaliditetom.

PRVO ISTRAŽIVANJE

KLJUČNI NALAZI

Glavni nalazi istraživanja:

Većina građana doživljava (68%) osobu s invaliditetom u Crnoj Gori kao ugroženu grupu kojoj treba pomoći i kao ključni društveno prihvatljiv odgovor se navodi da osobama s invaliditetom treba pomoći kad god se za to ukaže prilika (62%).

Odgovori ukazuju na to da se osobe sa hendikepom ne posmatraju kao ravnopravni činioci društva, a ovu tvrdnju podržava više rezultata ovog istraživanja.

Građani procjenjuju da osobe sa hendikepom imaju manje prava od ostalih građana Crne Gore, što ukazuje na lošu implementaciju zakona iz oblasti socijalne zaštite ali i nedostatak zakonske regulative koja bi bolje uredila prava i položaj s invaliditetom.

Velika većina građana (78%) smatra da osobe sa hendikepom nemaju iste potrebe kao i ostali građani, već posebne potrebe. Ovaj nalaz ukazuje na potrebu veće interakcije osoba sa hendikepom sa javnošću i edukovanje javnosti o pravima, položaju, ali i potrebama osoba s invaliditetom.

Preko polovine građana Crne Gore smatra da su osobes invaliditetom diskriminisane u crnogorskom društvu, dok samo 8% smatra da nisu. Kao prostor najveće diskriminacije se navodi zapošljavanje i rad (54%).

Svaki treći građanin zna za konkretni slučaj diskriminacije osobe s invaliditetom, dok velika većina, preko 2/3 ispitanika smatra da je porodica ključna u borbi za ostarivanje prava osoba s invaliditetom. Državne institucije je prepoznao tek svaki deseti građanin kao najvažnije aktere.

Građani su identificirali subjekte koji su diskriminatorski nastrojeni prema osobama s invaliditetom.

Privatna preduzeća su na izrazitom prvom mjestu, zatim državne institucije i saobraćajna infrastruktura, dok su NVO-i, prodavnice roba i zdravstvo zelene zone kada je u pitanju pojava diskriminacije.

Javnost je podijeljena u odnosu na koncept inkluzivnog obrazovanja, tako 43% građana smatra da osobe s invaliditetom treba da se školju u redovnim školama, dok 44% za bolje smatra školovanje u specijalnim ustanovama. Razloge ovakvog stava možemo tražiti u dugo izolovanosti osoba s invaliditetom, posebno u okvirima obrazovnog sistema. Odgovor na ovo pitanje zavisio je od stepena obrazovanja, životnog standarda i mesta boravka ispitanika. Građani sa boljim životnim standardom (preko 1000 EURA po domaćinstvu), sa završenim fakultetskim obrazovanjem i oni koji žive u gradovima su skloniji konceptu inkluzivnog obrazovanja.

Kada bi bili u ulozi poslodavca polovina ispitanika bi zaposlila osobu s invaliditetom prije nego uplatila novac u poseban fond. Ovom odgovoru su skloniji nezaposleni građani i oni slabijeg standarda.

Realizacija: Istraživanje sprovedeno u periodu od 11 – 20. aprila 2010.

Uzorački okvir: Populacija Crne Gore 18+, Procjena populacije na osnovu popisa stanovništva 2003. i podaci statistike o rađanju i umiranju u periodu 2003. - 2010. godina

Veličina uzorka: 998 ispitanika

Tip uzorka: Dvoetapni slučajan reprezentativni stratifikovani uzorak

Stratifikacija: Tip naselja, Teritorija: Sjever, Centralni dio i Primorje

Jedinica prve etape: Domaćinства (SRSWoR – slučajnim korakom)

Jedinica druge etape: Ispitanici u okviru domaćinства (prvi rođendan, kombinovan sa kvotama po polu i starosnim grupama)

Tip istraživanja: Jednokratno, CATI (telefonska anketa), upitnik prosječne dužine 15 minuta

Mesta istraživanja: Sve opštine Crne Gore, alokacija po opštinama proporcionalna broju stanovnika.

Poststratifikacija: Po polu, godinama i obrazovanju i nacionalnosti

Greška: $\pm 1.45\%$ za pojave sa incidencem od 5%

$\pm 2.86\%$ za pojave sa incidencem od 25%

$\pm 3.31\%$ za pojave sa incidencem od 50% (marginalna greška)

DRUGO ISTRAŽIVANJE

Nešto više od četvrtine građana, 27,8% je čulo za kampanju "Moja različitost-Moje pravo" koju sprovodi Udruženje mladih s invaliditetom Crne Gore. Većina onih koji su čuli za kampanju ima stav o njoj, a 72,2% njih ih je ocjenjuje kao uspješnu. U periodu između dva istraživanja povećao se procenat onih koji smatraju osobe s invaliditetom ravnopravnim dijelom društva i to za 8,3%. Za 10,7% se povećao procent onih koji smatraju da osobe s invaliditetom treba tretirati na ravnopravan način, na isti način kao i ostale građane, te se smanjio procent onih kojima je bliži stav da osobama s invaliditetom treba pomoći kad god se za to ukaže prilika. U posmatranom periodu, došlo je i do promjene stava građana u odnosu na prisustvo diskriminacije osoba s invaliditetom, te je za 7,7% više onih koji smatraju da OSI nisu diskriminisane u crnogorskom društvu. Ipak i 2011. većina građana (50,6%) procjenjuje da OSI jesu diskriminisane. Uočena promjena u percepciji može navoditi da je u posmatranom period došlo do određenog napretka u ostvarivanju prava OSI, no nije moguće izvesti takav

zaključak ukoliko se podatak ne ukrsti sa ostalim indikatorima stanja. Percepcija građana je da je i dalje diskriminacija najviše izražena u domenu radnih odnosa. U posmatranom periodu smanjio se procenat onih koji smatraju da država, prije svih, pruža podršu OSI, te se ovaj procenat izjednačio sa procentom onih koji smatraju da su nevladine organizacije te koje pružaju podršku. Ipak, još izraženija većina, od one zabilježene u istraživanju 2010, 8 od 10 građana smatra da je porodica institucija koja daje najsnažniju podršku OSI.

Privatna preduzeća su i u istraživanju sprovedenom 2011. na prvom mjestu po percepciji građana o stepenu diskriminacije prema OSI, a ujedno je ovo i jedina kategorija unutar koje je primijećen pad u percipiranom stepenu diskriminacije. Razlika u odnosu na 2010. je značajna pa se za 9,3% smanjio procenat odgovora da je diskriminacija prisutna u većoj mjeri, a za 6,4% da je u potpunosti prisutna. U odnosu na sve druge ponuđene kategorije se povećao procenat građana koji smatraju da je diskriminacija uglavnom ili u potpunosti prisutna. Najznačajniji porast u percepciji je vezan za saobraćajnu infrastrukturu, barove i kafiće. Istraživanje je potvrdilo da većina građana smatra da NVO-i, prodavnice roba i zdravstvene ustanove ne diskiminišu OSI.

Javnost je i dalje podijeljena u odnosu na koncept inkluzivnog obrazovanja, tako da i dalje 43% građana smatra da osobe s invaliditetom treba da se školuju u redovnim školama, dok 44% za bolje smatra školovanje u specijalnim ustanovama. Kada bi bili u ulozi poslodavca polovina ispitanika bi zaposlila osobu s invaliditetom prije nego uplatila novac u poseban fond i ni kod ovog pitanja nije došlo do značajnijih ostupanja u odgovorima građana.

Realizacija: Istraživanje sprovedeno u periodu od 22 – 30. januara, 2011. Uzorački okvir:

Populacija Crne Gore 18+, Procjena populacije na osnovu popisa stanovništva 2003. i podaci statistike o radanju i umiranju u periodu 2003. - 2010. godina

Veličina uzorka: 1044 ispitanika

Tip uzorka: Troetapni slučajni reprezentativni stratifikovani uzorak

Stratifikacija: Tip naselja (selo/grad), pol i starost

Jedinica prve etape:

Teritorija (opština podijeljena prema tipu naselja) veličina proporcionalna broju stanovnika

Jedinica druge etape:

Domaćinstva (izabrana slučajnim biranjem telefonskog broja)

Jedinica treće etape:

Ispitanici u okviru domaćinstva (prvi rođendan, kombinovan sa kvotama po polu i starosnim grupama)

Tip istraživanja:

Jednokratno, CATI (telefonska anketa), upitnik prosječne dužine 20 minuta

Mjesta istraživanja:

Sve opštine Crne Gore, alokacija po opštinama proporcionalna broju stanovnika.

Poststratifikacija:

Po polu, godinama, tipu naselja

Greška:

±3,03 % za pojave sa incidencicom od 50%, nivo povjerenja 95% (marginalna greška)

O PROJEKTU

„MONITORING I EDUKACIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM“

Projekat je realizovan uz podršku Evropske unije, posredstvom Delegacije Evropske Unije u Crnoj Gori, u periodu od decembra 2009. do kraja maja 2011. godine. Glavni cilj projekta bio je poboljšanje statusa osoba s invaliditetom u Crnoj Gori.

U toku trajanja projekta praćeno je ostvarivanje prava osoba s invaliditetom, analizirana postojeća zakonska regulativa koja se tiče ove populacije, implementacija UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i pritom objavljuvani periodični izvještaji u kojima je analizirano stanje i položaj osoba s invaliditetom u Crnoj Gori.

Osim toga, praćena je i situacija na lokalnom nivou i u tu svrhu izvršen je obilazak sedamnaest opština u Crnoj Gori, gdje su članovi tima zaduženog za sprovođenje projekta u razgovorima s a predstvincima lokalnih vlasti kao i predstvincima lokalnih organizacija osoba s invaliditetom stekli uvid u stanje ljudskih prava osoba s invaliditetom u ovim opštinama.

Okrugli stolovi koji su organizovani tokom 2010. godine okupili su predstavnike organizacija osoba s invaliditetom, državne uprave, eminentnih stručnjaka iz različitih oblasti koji su argumentovano raspravljali o položaju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori i davali konkretnе preporuke i zaključke u cilju unaprjeđenja položaja ove populacije.

Teme okruglih stolova bile su: ravnopravnost i antidiskriminacija, pristupačnost objekata i javnog prevoza, asistivne tehnologije i servisi podrške, socijalna i zdravstvena zaštita, i obrazovanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom.

Na Konferenciji čiji je cilj bio da se definisu zajedničke mjere i budući koraci u aktivnostima organizacija osoba s invaliditetom, državnih institucija, nacionalnih i međunarodnih organizacija, održanoj 28 i 29. aprila 2011. godine bio je prisutan veliki broj predstavnika organizacija OSI, nadležnih Ministarstava i drugih državnih institucija kao i NVO koje se bave zaštitom ljudskih prava. Učesnici su sa Konferencije poslali i usaglašene zaključke i preporuke državnim organima i drugim relevantnim subjektima u cilju unaprjeđenja položaja osoba s invaliditetom.

Sastanak predstavnika nacionalnih organizacija osoba s invaliditetom, održan 26. i 27. maja 2011. godine, okupio je značajan broj predstavnika ovih organizacija u cilju zajedničkog rada na Alternativnom izvještaju o sprovodjenju UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Tom prilikom potpisana je i Memorandum o saradnji i formirana radna grupa koja će raditi na izvještaju.

Projekat je obuhvatao i edukativni dio koji su činili:

- Trening o ljudskim pravima osoba s invaliditetom

Održan od 10. do 15. maja 2010. godine, odnosio se na radionice:

- **Radionice sa srednjoškolcima**

Važan segment obrazovnog dijela projekta su bile i Radionice o inkluzivnom obrazovanju sa učenicima redovnih srednjih škola.

Ukupno je održano pet radionica o inkluzivnom obrazovanju sa učenicima redovnih srednjih škola, kao i učenicima iz Zavoda za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine.

Radionice su organizovane sa učenicima Gimnazije "Petar Petar Petrović Njegoš" u Danilovgradu, Gimnazije "Slobodan Škerović" i Medicinske škole iz Podgorice, kao i Gimnazije sa Cetinja.

Teme obuhvaćene jednodnevnim radionicama su: Ljudska prava osoba sa invaliditetom, inkluzivno obrazovanje i modeli pristupa prema invaliditetu.

Učesnici su odabrani na osnovu javnog konkursa

- **Škola ljudskih prava OSI**

Školu ljudskih prava OSI pohadjali su učesnici raličitog obrazovnog i socijalnog profila, od predstavnika organizacija OSI, NVO aktivista, maturanata, studenata, državnih i opštinskih službenika i drugih pojedinaca koji su zainteresovani ainteresovani za prava OSI. Predavači na školi su bili eksperti iz oblasti ljudskih prava. Škola se sastojala se od dvanaest cijelina i polaznici su bili u mogućnosti da čuju predavanja na sljedeće teme:

1. Uvod u ljudska prava,
2. Ljudska prava osoba s invaliditetom - opšti pregled,
3. Ljudska prava osoba s invaliditetom, stanje u Crnoj Gori i pozitivno zakonodavstvo,
4. Antidiskriminacija - praksa i uloga Ministarstva za ljudska i manjinska prava u pitanju zaštite ljudskih prava, s posebnim osvrtom na prava osoba s invaliditetom,
5. Antidiskriminacija -praksa i uloga Zastitnika ljudskih prava po pitanju zaštite ljudskih prava,s posebnim osvrtom na prava osoba s invaliditetom,
6. Sudska zaštita ljudskih prava u Crnoj Gori, s posebnim akcentom na prava osoba s invaliditetom,
7. Sudska zaštita ljudskih prava, s posebnim akcentom na prava osoba s invaliditetom pred Evropskim sudom za ljudska prava,
8. Pravo na obrazovanje, inkluzivno obrazovanje ,
9. Pravo na zapošljavanje i socijalnu zaštitu ,
10. Servisi podrške i pristupačnost,
11. Zdravstvena zaštita osoba s invaliditetom,

12. Zašto je bitno da se poštuju ljudska prava?
Pripremljeno je i izdato specijalno izdanje časopisa "Disability info", i odštampano 500 primjeraka UN Konvencije o ljudskim pravima osoba s invaliditetom.

Na početku i na kraju projekta urađena su i istraživanja javnog mnjenja sa ciljem utvrđivanja na koji način crnogorsko društvo doživljava osobe sa invaliditetom i koliko je diskriminacija prema ovoj populaciji prisutna u Crnoj Gori.

Projekat je pratila medijska kampanja, po sloganom „Moja različitost – moje pravo“ čiji je cilj bio kako da kvalitetno isprati sve aktivnosti, tako i da utiče na povećanje nivoa svijesti čitavog društva o položaju OSI i problemima sa kojima se suočavaju. Kampanja je obuhvatila štampanje i distribuciju brošura i postera, a urađeni su i TV spot i radio džingl.

Korišćena zakonska regulativa:

- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom, 13. decembar 2006, Njujork <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Krivični Zakonik, „Službeni list RCG”, br 070/03-1, od 25.12.2003. godine, 013/04-7, od 26.02.2004. godine, 047/06-1, od 25.07.2006. godine, „Službeni list CG” 040/08-3, od 27.06.2008. godine i 025/10-1, od 05.05.2010. godine
- Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti, zvanični sajt opštine Nikšić, <http://www.niksic.me/files/Lokalni%20plan%20akcije%20u%20oblasti%20invalidnosti.pdf>
- Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju „Službeni list RCG” br 064/02-1, od 28.11.2002. godine, 031/05-7, od 18.05.2005. godine, 049/07-1, od 10.08.2007. godine, „Službeni list CG”, 04/08, od 17.01.2008.godine, 021/09-1, od 20.03.2009. godine i 045/10-1, od 04.08.2010. godine
- Porodični zakon, „Službeni list RCG”, br. 01/07 od 09.01.2007. godine
- Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti, „Službeni list CG”, br. 10/09 od 10.02.2009. godine
- Pravilnik o bližim uslovima u pogledu standarda, normative i načina ostvarivanja primarne zdravstvene zaštite preko izabranog tima doktora ili izabranog doktora, „Sl.list Crne Gore”, br. 010/08-4
- Pravilnik o indikacijama i načinu korišćenja medicinske rehabilitacije, „Sl. list RCG”, br. 74/06 od 04.12.2006. godine
- Pravilnik o medicinskim indikacijama za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite, „Službeni list RCG”, br. 03/06 od 24.01.2006. godine
- Pravilnik o načinu i postupku ostvarivanja prava na medicinsko – tehnička pomagala „Službeni list RCG”, br. 074/06-34, od 04.12.2006., „Službeni list CG” 028/08-28, od 30.04.2008 i 046/10-137, od 06.08.2010. godine
- Statut Univerziteta Crne Gore, http://www.medf.ac.me/dokumenti/univerzitet/statut_ugc.pdf
- Ukaz o ratifikaciji Konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine, „Službeni list FNRJ”, br. 24 od 01.04.1950.
- Ustav Crne Gore, „Sl. List Crne Gore”, br. 01/07 od 25. 10. 2007. godine.
- Zakon o borackoj i invalidskoj zaštiti, „Službeni list RCG”, br. 069/03 i „Službeni list CG”, br. 21/08
- Zakon o crnogorskom državljanstvu, „Službeni list CG”, br. 13/08 od 26.02.2008. godine, 40/10 od 22.07.2010. godine
- Zakon o gimnaziji, „Službeni list RCG”, br.64/02 od 28.11.2002. godine, 49/07 od 10.08.2007. godine
- Zakon o izboru odbornika i poslanika, „Službeni list RCG”, br. 04/08, 05/98, 17/98, 14/00, 18/00, 9/01, 41/02, 46/02, 45/04, 48/06 i 56/06
- Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača, „Sl. List Crne Gore”, br. 76/09, od 18.11.2009. godine
- Zakon o kulturi, „Sl. list Crne Gore”, br. 49/08 od 15.08. 2008. godine

- Zakon o lokalnoj samoupravi, „Sl. list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06, „Sl. list Crne Gore“, br. 88/09 od 31.12.2009. godine
- Zakon o lokalnoj samoupravi, „Službeni list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06 i „Službeni list CG“ br. 88/09 od 31.12.2009. godine
- Zakon o manjinskim pravima i slobodama, „Službeni list RCG“ br. 031/06 od 12.05.2006. godine, 051/06-23 od 04.08.2006. godine, 038/07-4 od 22.06.2007. godine
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju „Službeni list RCG“ br. 064/02-23, od 28.11.2002. godine, 049/07-5, od 10.08.2007. godine i 045/10-8, od 04.08.2010. godine
- Zakon o parničnom postupku, „Službeni list RCG“, br. 22/04 od 02.04.2004. godine, 28/05 od 05.05.2005. godine i 76/06 od 12.12.2006. godine
- Zakon o PIO, „Službeni list RCG“, 054/03, 039/04, 061/04, 079/04, 081/04, 029/05, „Službeni list CG“, br. 012/07, 013/07, 79/08, 14/10, 78/10
- Zakon o političkim partijama, „Službeni list RCG“, br. 21/04, od 31.03.2004. godine
- Zakon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011.godini, „Sl. list Crne Gore“, br. 42/10 od 23.07.2010. godine, 44/10 od 30.07.2010. godine, 75/10 od 21.12. 2010. godine
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, „Službeni list“ br. 049/08-50, od 15.08.2008, 073/10-18 od 10.12.2010. godine
- Zakon o radu, „Službeni list CG“, br. 49/08 od 15.08.2008, 26/09 od 10.04.2009, 88/09 od 31.12.2009, 26/10, od 07.05.2010. godine
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom, „Sl. list Crne Gore“, br 02/09 od 27.07.2009.godine
- Zakon o slobodnom pristupu informacijama, „Službeni list RCG“, br. 68/05 od 15.11.2005. godine
- Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, „Službeni list RCG“, br.078/05-1, od 22.12.2005. godine
- Zakon o sportu, „Sl. list RCG“, br. 49/04 od 22.07.2004. godine, „Sl. list Crne Gore“, br. 13/07 od 18.12. 2007. godine
- Zakon o stručnom obrazovanju, „Službeni list RCG“, br. 64/02 od 28.11.2002. godine, 49/07 od 10.08.2007. godine i „Sl. list Crne Gore“, br. 45/10 od 04.08.2010. godine
- Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata, „Službeni list CG“, br. 51/08 od 22.08.2008. godine, 40/10 od 22.07.2010. godine
- Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće, „Službeni list CG“,br. 053/09-6 od 07.08.2009. godine
- Zakon o vanparničnom postupku, „Službeni list RCG“, br. 27/06 od 27.04.2006. godine
- Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, „Službeni list RCG“, br. 080/04-33, od 29.12.2004. godine i „Službeni list CG“, 045/10-22 od 04.08.2010. godine
- Zakon o visokom obrazovanju, „Službeni list RCG“, br. 060/03-1, od 28.10.2003.

godine, „Službeni list CG”, 004/08-7, od 17.01.2008. godine i 045/10-18, od 04.08.2010. godine

- Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni list CG“ br. 046/10-10 od 06.08.2010. godine
- Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, „Službeni list RCG“, br.32/05 od 27.05.2005. godine
- Zakon o zaštiti i spašavanju Crne Gore, „Službeni list CG“, br. 13/07, od 18.12.2007. godine, 05/08 od 23.01.2008. godine, 86/09 od 25.12.2009. godine
- Zakon o zaštiti mentalno oboljelih lica, „Službeni list RCG“, br. 032/05-10, od 27.05.2005. godine
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Službeni list RCG“ br 039/04-1, od 09.04.2004., 014/10-15 od 17.03.2010. godine
- Zakon o zdravstvenom osiguranju, „Službeni list RCG“, br 039/04-18 od 09.04.2004., 023/05-62 od 12.04.2005., 029/05-12 od 09.05.2005., „Službeni list CG“ 012/07-104, od 14.12.2007. i 013/07-24, od 18.12.2007. godine
- Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni list CG“, br. 57/09, od 18.08.2009. godine, 49/10 od 13.08.2010. godine
- Zakonom o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, „Službeni list CG“, br. 79/08 od 23.12.2008. godine
- Zakonom o medijima, „Službeni list RCG“, br. 51/02, 62/02 i „Službeni list CG“, br. 46/10 od 06.08.2010. godine

Druga literatura:

Strategija Vlade Crne Gore za integraciju osoba s invaliditetom u društvo 2008-2016. godine
<http://www.minradiss.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=54021&rType=2&file=1245937763.doc>

- Izvještaj o sprovođenju akcionog plana strategije za integraciju osoba s invaliditetom u društvo
- Izvještaj crnogorskoj vladi o posjeti Crnoj Gori Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-mne.pdf>

SADRŽAJ

Uvodne informacije o izvještaju.....	5
Uvod.....	7
Ravnopravnost i nediskriminacija.....	9
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	6
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	9
Praksa.....	11
Slučaj Ždrebaonik.....	12
Slučaj Marijane Mugoše.....	12
Slučaj Andrije Samardžića.....	13
Preporuke.....	14
Žene s invaliditetom.....	15
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	15
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	15
Praksa.....	15
Preporuke.....	16
Djeca s invaliditetom.....	16
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	16
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	16
Praksa.....	18
Preporuke.....	18
Podizanje nivoa svijesti o pitanjima invalidnosti	18
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	18
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	19
Praksa.....	19
Preporuke.....	19
Pristupačnost.....	20
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	20
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	21
Praksa.....	21
Preporuke.....	23
Pravo na život.....	24
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	24
Zakonodavni okvir u Grnoj Gori.....	24
Praksa.....	24
Preporuke.....	25
Situacije rizika i vanredne humanitarne krizne situacije.....	25
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	25

Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	26
Praksa.....	26
Preporuke.....	26
Jednako priznanje lica pred zakonom i pristup pravdi.....	27
Izvodi iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	27
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	28
Praksa.....	31
Preporuke.....	31
Sloboda i sigurnost Osoba.....	32
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	32
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	32
Praksa.....	32
Preporuke.....	33
Sloboda od torture ili surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kazne.....	33
Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja.....	33
Zaštita integriteta ličnosti.....	33
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	33
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	34
Praksa.....	35
Preporuke.....	38
Sloboda kretanja i državljanstvo.....	38
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	38
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	39
Praksa.....	39
Preporuke.....	40
Samostalni život i uključenost u lokalnu zajednicu.....	40
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	40
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	41
Praksa.....	42
Preporuke.....	43
Lična pokretljivost.....	44
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	44
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	44
Praksa.....	44
Preporuke.....	45
Sloboda mišljenja i izražavanja, pristup informacijama.....	46
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	46
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	46

Praksa.....	47
Preporuke.....	48
Poštovanje privatnosti.....	48
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	48
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	48
Praksa.....	48
Preporuke.....	49
Poštovanje doma i porodice.....	49
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	49
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	50
Praksa.....	51
Preporuke.....	51
Obrazovanje.....	52
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	52
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	53
Praksa.....	55
Preporuke.....	58
Zdravstvena zaštita.....	59
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	59
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	60
Praksa.....	62
Preporuke.....	63
Habilitacija i rehabilitacija.....	64
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	64
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	65
Praksa.....	65
Preporuke.....	66
Rad i zapošljavanje.....	67
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	67
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	68
Praksa.....	70
Preporuke.....	71
Adekvatan životni standard i socijalna zaštita.....	72
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	72
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	72
Praksa.....	75
Preporuke.....	77
Učešće u političkom i javnom životu.....	77

Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	77
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	78
Praksa.....	79
Preporuke.....	79
Učešće u kulturnom, sportskom životu, rekreaciji i slobodnim aktivnostima.....	80
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	80
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	81
Praksa.....	81
Preporuke.....	82
Prikupljanje statističkih podataka.....	83
Izvod iz konvencije un o pravima osoba s invaliditetom.....	83
Zakonodavni okvir u Crnoj Gori.....	83
Praksa.....	83
Preporuke.....	84
Istraživanje javnog mnjenja	85
Prvo istraživanje.....	85
Ključni nalazi.....	85
Drugo istraživanje.....	86
O projektu.....	88
Korišćena zakonska regulativa.....	91
Druga literatura.....	93

